

ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤ੍ਰੈਮਾਸਿਕ
SHABAD is an International Quarterly of Literature, Art and Culture

ਸ਼ਬਦ

ਸਾਲ : ਚੌਦਵਾਂ ਪੂ : ਲੜੀ : ਚੌਰੰਜਾ ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ, 2011

ਸੰਪਾਦਕ

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ

67, Hillside Road, Southall
Middlesex, England. UB1 2PE
Ph. : 020-85780393
Mobile : 07782-265726
e mail: harjeetatwal@yahoo.co.uk

ਹਰਮਹਿੰਦਰ ਚਹਿਲ

7305, Sterling Grove Dr.
Springfield VA 22150 U.S.A.
Email : Chahals57@Yahoo.com
Ph. 001-703-362-3239

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਿਯੋਗ :

ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਨ

+ 001-860-983-5002

Managing Editor

Shiv, Vinod Kumar

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ
984, Model House, Near Surinder Welding Works, Jalandhar-144003
Mobile No. + 81460-76742
+ 94649-34106

e mail: saifsm20 @ yahoo.com

ਚੰਦਾ : 15 ਪੈਂਡ ਸਾਲਾਨਾ, 40 ਡਾਲਰ ਸਾਲਾਨਾ, 100 ਰੁ: ਸਾਲਾਨਾ

ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ : ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ
ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਚੈੱਕ, ਬੈਂਕ ਡਰਾਫਟ 'ਤੇ ਕੇਵਲ ਸ਼ਿਵ
(Shiv) ਲਿਖਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ : 'ਅਦਾਰਾ ਸ਼ਬਦ' ਦਾ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।
ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਝਗੜੇ ਲਈ ਲੇਖਕ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੇਰਾ ਪੰਨਾ

ਡਾਕਟਰ ਨੂਰ ਦੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਇਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪਏ ਖਲਾਅ ਕਾਰਨ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਨੂਰ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ ਉੱਪਰ, ਨਿੱਜੀ ਬਲੋਗਾਂ ਉੱਪਰ, ਪਰਿਚਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੂਰ ਨੂਰ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ ਪਰ ਮਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਨੂਰ ਦੇ ਜੀਦੇ ਜੀਅ ਕਦੇ ਬੋਲੇ ਤਕ ਨਹੀਂ। ਉਦੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਡਾ. ਨੂਰ ਨੂੰ 'ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ' ਜਿਹੀ ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤਯ ਅਕੈਡਮੀ ਐਵਾਰਡ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਕ ਦੋ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਨੂਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਨੂਰ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰਿਆਇਤ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਇਨਾਮ ਦੀ ਰਿਆਇਤ, ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪਰੋਮੋਟ ਕਰਨ ਦੀ ਰਿਆਇਤ ਜਾਂ ਨੂਰ ਨੂੰ ਪੌੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲੰਘਣ ਦੀ ਰਿਆਇਤ। ਹੁਣ ਨੂਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨੂਰ ਨੂਰ ਸੀ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਚਮਕਿਆ, ਉਸਦੀ ਆਭਾ ਮੁਹਰੇ ਹਰ ਕੋਈ ਫਿਕਾ ਰਿਹਾ। ਡਾ. ਨੂਰ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਹੁਲਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸੀ। ਉਹ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਕਵੀ ਵੀ ਸੀ, ਆਲੋਚਕ ਵੀ ਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਵੀ। ਆਪਣੀ ਸਿਆਸੀ ਸੂਝ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਉਸ ਮੁਕਾਮ ਤੀਕ ਪੁੱਜ ਸਕਿਆ ਜਿੱਥੇ ਤਕ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਅਗਾਂਹ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਇਹ ਮੁਕਾਮ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸੀ, ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਵਾਈਸ-ਪ੍ਰੈਜ਼ਡੈਂਟ ਜਾਂ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਪੋਸਟ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਨਾ ਲੈ ਸਕੀ, ਨਾ ਹੀ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ। ਡਾ. ਨੂਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਰਾਏ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਡਾ. ਨੂਰ ਕੋਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਅਨੰਤ ਕਥਾ' ਦਾ ਖਰੜਾ ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਪਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਡਾ. ਨੂਰ ਲਿਖੇ। ਉਸ ਦੇ ਠਹਿਰਾਅ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਅ ਨੇ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਮੁਤਾਸਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਪਾਸ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਿੰਨੀ ਤਾਕਤ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਨੂਰ ਸੰਸਥਾ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤਾਕਤ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਨਮਰਜ਼ੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਬੇਹੱਕੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੱਕਦਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਨਾਮ ਦਵਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਬਗੈਰ ਚਿਤਾਰੇ। ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਅਨੇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ-ਭਰ ਵਿਚ ਇੰਟਰੋਡਿਊਸ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀ। ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਰਜਾ ਦਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨੂਰ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਨੂਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵੀ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨੂਰ ਦੀ ਹਾਲੇ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਖਲਾਅ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਪਾਏ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

-ਅਦਾਰਾ ਸ਼ਬਦ

ਤਲਾਸ਼/ਮੋਹਨਜੀਤ

ਪੁੱਛਦੇ :

ਕਿਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੈ ?

ਕਵਿਤਾ ਦੀ, ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ, ਮੇਰੇ ਯਾਰੋ !

ਜੋ ਏਥੇ ਕਿਤੇ ਹੁੰਦੀ ਸੀ-ਗਲੀਆਂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ

ਉੱਛਲਦੀ, ਕੁੱਦਦੀ, ਸੋਚਦੀ, ਚਿਤਵਦੀ

ਪੌਣਾਂ 'ਚ ਸ਼ੁਕਦੀ

ਨਦੀਆਂ 'ਚ ਲਹਿਰਦੀ

ਰੁੱਤਾਂ 'ਚ ਵਿਚਰਦੀ, ਰੁੱਖਾਂ 'ਚ ਗੁਟਕਦੀ, ਫਸਲਾਂ 'ਚ ਮਹਿਕਦੀ

ਏਥੇ ਕਿਤੇ ਹੁੰਦੀ ਸੀ

ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਲੱਭ ਰਿਹਾਂ

ਪੁੱਛਦੇ :

ਕਿਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੈ ?

ਸੁਣਿਆ-ਸ਼ਾਇਰੀ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ

ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲੀਂ ਲੁਕੀ ਹੈ

ਤੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਪਰੀ ਚਿਹਰਾ ਸਾਂਭਿਆ ਹੈ

ਭੁੱਲੂ ਭੁੱਲੂ ਪੈਂਦੇ ਸ਼ਰਬਤੀ ਨੈਣ ਨਕਸ਼

ਹੁਸਨ ਦੀ ਸੁਹਬਤ ਹੈ ਮਸਤੀ ਦਾ ਆਲਮ ਹੈ

ਸੁਹਜ ਦਾ ਜਾਦੂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲਦਾ ਹੈ

ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਕਿਸਨੂੰ ਖਬਰ ਹੈ ?

ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਸਹਿਵਨ ਕਿਤੇ ਸੰਬੋਧਨ ਆ ਜਾਏ

ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਜਾਂ ਪੈਗ਼ਾਮ

ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ-ਲਾਊਡ ਹੋ ਗਏ ਆਂ

ਸੁਹਜ ਨੂੰ ਜ਼ਰਬ ਆ ਗਈ ਹੈ

ਅਲੋਚਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ !

ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ

ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਚਟਕ ਕਿੱਧਰੇ ਗੁੰਮ ਗਈ ਹੈ

ਸੋਚ ਦੇ ਖੰਭ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੁਤਰ ਦਿੱਤੇ ਨੇ

ਚੌਫੇਰੇ ਹਉਂ ਦਾ ਪਰਚਮ ਲਹਿਰਦਾ ਹੈ

ਤੇ ਮੈਂ ਕਵਿਤਾ ਲੱਭ ਰਿਹਾਂ

ਭੀੜ ਦੀ ਸੁੰਨ 'ਚੋਂ

ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ 'ਚੋਂ

ਨਿੱਜ ਦੀ ਲੱਜ਼ਤ 'ਚੋਂ

ਆਪਾ ਧਾਪੀ 'ਚੋਂ, ਹਨੇਰੇ 'ਚੋਂ

ਤਿਤਲੀਆਂ ਦੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ 'ਚੋਂ

ਹਾਕਮ ਦੀ ਸ਼ਾਤਰ ਅੱਖ 'ਚੋਂ

ਭੁੱਖੇ ਹਜ਼ੂਮ 'ਚੋਂ

ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪਾਣੀ 'ਚੋਂ

ਹੱਕ ਦੀ ਛਾਤੀ 'ਚ ਖੁਭ ਕੇ ਬੁਝੇ ਸ਼ਰਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖ 'ਚੋਂ

ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧ ਸਹਿਕਦਾ ਸ਼ੇਅਰ ਲੱਭ ਰਿਹਾ

ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ !

ਕਿਸਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੈ ?

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਲੰਮੇਂ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾਂ

ਵੈਦਿਕ ਰਿਸ਼ੀ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ,

ਨਾਨਕ ਕਬੀਰ

ਗੁਰੂਦੇਵ ਟੈਗੋਰ, ਮਾਓ, ਫੈਜ਼ ਤੇ ਇਕਬਾਲ

ਗੱਦਰੀ ਇਨਕਲਾਬੀ

ਤੇ ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਹੈ ਵਾਰਤਾ

ਵਾਰਿਸ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ

ਇਹ ਸਭ ਮਕਸਦ ਦਾ ਕਾਵਿ ਹੈ

ਪੈਗ਼ਾਮ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ

ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਗੌਰਵ ਦੀ ਰਚਨਾ

ਬੰਦੇ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ

ਜੁਗਤ ਦੀ ਤਦਬੀਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ

ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ

ਜਗਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਲਾਟ ਬਣਕੇ ਰਾਗ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਮੈਨੂੰ ਏਸੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਚਾਹਤ ਹੈ

ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆ ਹੈ

ਤੇ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਦੀਵਾ ਲਗਾਇਆ ਹੈ

ਕਿਧਰੇ ਜੇ ਮੈਂ ਵੀ-ਇਸ ਯੱਗ 'ਚ

ਕੋਈ ਸੀਰ ਪਾ ਸਕਾਂ।

ਹੁਣ, ਗੁਪਤਾ ਕੀ ਕਹੋ !/ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਤੀਸਰੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ, ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੀ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੇ ਕੁਝ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਮਹਿਫਲ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਦੇਗ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਪਾਠੀ-ਗੁਰਮੁਖ ਜੀ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲਓ ਜੀ' ਆਖ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸੱਜਣ, 'ਪੈਂਗ ਚੱਕੋ ਬਈ, ਪੈਂਗ ਚੱਕੋ ਬਈ' ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ।

ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ, ਅਨੰਦ ਸਾਹਬ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤਬਲੇ ਅਤੇ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਸੁਰ ਕਰਕੇ, ਡਡੋਤ-ਬੰਦਨਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲੈਂਦਿਆਂ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਤੱਕ, ਪਾਠੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਅਚੇਤ ਵਿਚ ਵੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਸੋਚ ਸੋਚ ਹੱਥਾਂ-ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਆਖੰਡ ਪਾਠ ਆਰੰਭਿਆ ਸੀ, ਘਰ ਵਿਚ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਏ ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਪੌਤਰੇ ਦੀ ਛਿਟੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ, ਆਪਣਾ ਰੋਹਬ ਅਤੇ ਜਲੌਲ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਦੋਸਤ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀ ਬੁਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਫਿਰਨੀ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਹਟਵੀਂ, ਬਰਾੜ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸਾਰੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਗਹਿਮਾ-ਗਹਿਮੀ ਸੀ।

ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਲੰਗਰ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਅਟੁੱਟ। ਵਿਆਹਾਂ ਵਾਂਗ ਮੇਜ਼ਾਂ ਉਪਰ ਪਕਵਾਨ ਸਜਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਰਾਇਤੇ, ਦਾਲ-ਮੱਖਣੀ, ਚਾਵਲ, ਮਿੱਠੇ ਪਕਵਾਨ ਔਡ, ਜਲੇਬੀਆਂ...। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਾਹਲੇ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਰੁਕ ਵੀ ਗਏ ਸਨ।

ਚਾਹ ਪੀਣ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਮਠਿਆਈਆਂ ਦੀਆਂ ਪਲੇਟਾਂ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰਦਿਆਂ ਤੋਰਦਿਆਂ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਵੱਜ ਗਏ। ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਦਿਨ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਲਹਿੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਰ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਆਏ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਜਦ ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ ਕੋਲੋਂ ਜਾਣ ਲਈ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਬਰਾੜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਦੇਰ ਹੋਰ ਰੁਕ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਲੰਗੋਟੀਏ ਗੁਪਤੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੈ ਜਾਕੇ ਉਸਨੇ ਸਮਝਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ :

-ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਵੀ ਥੱਲੇ ਕਰ ਲਈਏ ਹੁਣ। ਐਨਾਂ ਪੁੰਨ ਆਪਣੇ ਹਜ਼ਮ ਨੀ ਹੋਣਾ ਗੁਪਤਾ ਜੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਾਪ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਬੈਲੈਂਸ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਆਖ ਕੇ ਬਰਾੜ ਹੱਸਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੇ, ਗੁਪਤੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਚਾਰਾਂ ਕੁ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰੁਕ ਜਾਣ ਲਈ ਗੁਪਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਤੇ ਹੁਣ ਸਵੇਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਕੋਠੀ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਹੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਬੈਠੇ, ਠੰਢੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਨਿੱਘੀ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰੀ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਬਰਾੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਘਿਆਂ ਦਾ ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਮੰਡੀ ਦੇ ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ ਵਿਚ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗਮਦੂਰ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਹੁਣ ਗੀਟਾਇਰ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਰਾੜ ਵੀ ਮੈਥ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ ਤੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਛੇ ਸਾਲ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਤੀਸਰਾ ਮਿੱਤਰ, ਫੂਡ ਸਪਲਾਈ

ਦਾ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਰਕੇਸ਼ ਖੁੱਲਰ ਸੀ। ਖੁੱਲਰ ਤੇ ਬਰਾੜ ਮੰਡੀ ਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਚੌਥਾ ਮਿੱਤਰ ਗੁਪਤਾ ਸੀ।...ਜੀਵਨ ਬੀਮਾ ਦਾ ਏਜੰਟ। ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ...ਤੇ ਮਹਿਫਲਾਂ ਦੀ ਰੋਣਕ। ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਬਰਾੜ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਪੱਤੀ ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਰਾਗ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੋ ਪੈਂਗ ਲਾ ਕੇ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਆੜ੍ਹਤ ਵੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਵੀ ਚਲਦਾ-ਪੁਰਜ਼ਾ ਸੀ। ਹਾਕਮ ਧਿਰ ਨਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਗੁਪਤਾ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਸਕੂਟਰ ਉਪਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ, ਖੁੱਲਰ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗਮਦੂਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਯਾਰ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਗੁਪਤੇ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਏਧਰ ਕਾਫੀ ਗਾਹਕ ਜਾਂ ਕਲਾਇੰਟ ਸਨ। ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਉਸਨੇ ਜੀਵਨ ਬੀਮਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਏਨਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਬੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਸਾਥੀ ਏਜੰਟ ਈਰਖਾ ਭਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਸਨ-‘ਗੁਪਤਾ ਤਾਂ ਨੁਰੀਆਂ ਲਿਆਈ ਜਾਂਦਾ ਬਈ।’

ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਵੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਸਾਈਕਲ ਉਪਰ ਉਹ ਪੱਚੀ ਪੱਚੀ ਮੀਲ ਤੱਕ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ ਸੀ।...ਜਿਸ ਕੋਲ ਵੀ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਨਾ ਮੁੜਦਾ। ਸਾਥੀ ਛੇੜਦੇ...‘ਗੁਪਤਿਆ ਆਪਣੇ ਵਾਲੀ ਗਿੱਦੜ-ਸਿੰਗੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਦੇਕੇ ਯਾਰ।’

ਗੁਪਤਾ ਹੱਥ ਛੱਡਦਾ। ਕੋਈ ਢੁੱਕਵਾਂ ਲਤੀਫਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਤੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ, ਗੁਪਤਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਹੀ ਝੰਡ ਕਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਸੱਠਾਂ ਛਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਬਹੁਤੀ ਭੱਜ ਨੱਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਘੱਟ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦਾ। ਉਸਨੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਕੂਟਰ ਖਰੀਦ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਦੂਰ ਜਾਂ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਸਕੂਟਰ ਉਪਰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਬਰਾੜ ਦੇ ਸਮਾਗਮ 'ਤੇ ਉਹ ਸਕੂਟਰ ਉਪਰ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਖੁੱਲਰ, ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ, ਜਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦੇ...ਤਾਅਨੇ ਕਸਦੇ...‘ਪੈਸੇ ਜੋੜੋ ਕੇ ਕਿਥੇ ਲੈ ਜਾਏਂਗਾ, ਗੁਪਤਿਆ। ਕਾਰ ਲੈ ਨਵੀਂ। ਸਕੂਟਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫੇਟ ਮਾਰ ਜੂ, ਮੁੰਡੇ ਤੇਰਾ ਬੀਮਾ ਲੈ ਕੇ ਵੰਡ ਲੈਣਗੇ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲੂ?’

ਜਾਂ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਆਖਦੇ...‘ਗੁਪਤੇ ਦੀਆਂ ਪੰਜੇ ਘਿਉ 'ਚ ਨੇ। ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰੋਬਾਰ 'ਚ ਪੂਰੇ ਘੋਂਟ ਨੇ।...ਇਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਘਰ ਬੈਠਿਆ ਨੀ ਜਾਂਦਾ। ਐਵੇਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ 'ਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦੈ।...ਇਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੀ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਣੀ....।’

ਗੱਲਾਂ ਗੁਪਤੇ ਕੋਲ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਉਹ ਸੁਣਕੇ ਹੱਸ ਛੱਡਦਾ। ਸੁਭਾ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਸੀ।...ਬੱਚੇ ਉਸਨੂੰ 'ਚੁਟਕਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਅੰਕਲ' ਆਖਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਗੱਲ ਉਪਰ, ਉਹ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਗੱਲ ਛੱਡਦਾ, ਮਹਿਫਲ ਦਾ ਰੰਗ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦਾ ਸ਼ਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੀ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਦੋ ਪੈਂਗ ਲਾ ਕੇ ਆਖ ਦਿੰਦਾ-‘ਬੱਸ ਬਈ ਭਰਾਵੇਂ...ਆਪਣਾ ਕੋਟਾ ਪੂਰਾ।’ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ ਦਾ ਉਹ ਪੂਰਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ, ਲਤੀਫੇ ਸੁਣਾਈ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦਾ।

ਬਰਾੜ ਆਪਣੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਛੋਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ, ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੋਰਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਘੱਟ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਉਹ 'ਯਾਰ

ਅਣਮੁੱਲੇ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਦਿਲ ਦੇ ਭੇਦ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਕੋਠੀ ਦੀ ਰਹਾਇਸ਼ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਰਾਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਔਰਤਾਂ-ਕੁੜੀਆਂ; ਵਿਆਹ ਵਰਗੇ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਹਰ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ।

ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਮਹਿਫਲ ਵੀ ਕੁਝ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦੋ ਦੋ ਪੈਰ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਗੁਪਤਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਔਧਾ ਗਲਾਸ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੋਚੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਬਰਾੜ ਘੂਰੇ ਗਲੋਟੇ ਵਾਂਗ, ਕੋਈ ਤੰਦ ਫੜਦਾ, ਕੋਈ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਪੂਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਸਫਲ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਗਲਾਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਘੁੱਟ ਭਰਦਿਆਂ ਬਰਾੜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ : 'ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੀ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਉਥੇ, ਗਮਦੂਰ, ਕੀਰਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਤੇ ਕੀਰਦੀ ਨਾ ਕਰਾਂ। ਸਵਰਗ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਪਰ ਉਥੋਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਊ ਭਲਾ। ਏਥੋਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਮੁੱਢੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ। ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ, ਜਾਨ ਤੋੜ ਕੇ ਕਮਾਈ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਜਿੰਨਾ ਝੂਠ ਮਾਰ ਲਈਏ। ਉਥੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਵੀ ਕਦਰ ਐ, ਕੰਮ ਦੀ ਵੀ ਕਦਰ ਐ। ਕੰਮ-ਕੰਮ ਐ। ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਤਾਂ.....'

- ਫੇਰ ਤਾਂ ਬਰਾੜਾ...? ਗਮਦੂਰ ਨੇ ਟੋਕਿਆ... 'ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਊ। ਏਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਐ, ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦਸ ਹੁੰਦੇ ਐ।'

- ਜਿਸਦੀ ਔਲਾਦ ਸਲੱਗ ਨਿਕਲਜੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰ ਲਊ ਕੋਈ। ਪਰ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਐ, ਔਲਾਦ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਦੀ ਹੀ ਕਹਿਣੇ 'ਚ ਹੋਊ। ਹੱਥੋਂ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਤੀਜੀ ਤਾਂ ਫਿਰ..... ਨਾ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ, ਨਾ ਆਪਣਾ ਵੇਸ, ਨਾ ਉਹ ਏਧਰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਆਉਣ। ਉਂ ਮੁਲਕ ਬਥੇਰਾ ਚੰਗੇ। ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਆਲੀ ਧੌਸਾਂ ਕੀ ਉਥੇ ਚਲਦੀ, ਮੁੰਡਾ ਮੂਰਿਓਂ ਬੋਲ ਪਿਆ ਤਾਂ ਡਾਂਗ ਫੜਕੇ ਸੋਧਾ ਲਾਤਾ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਘੂਰ ਦੀਏ ਤਾਂ ਝੱਟ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਐ। ਆਪਣੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਅਫਰੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਲਈ ਫਿਰਦੀਐਂ, ਮੁੰਡੇ ਗੋਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕਲੱਬਾਂ 'ਚ ਜਾਂਦੇ ਐ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਈ 'ਕੋਠੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜੁਆਕ ਵੀ ਜੰਮੀ ਜਾਂਦੇ ਐ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਜੀ ਅੱਕ ਗਿਆ, ਅੱਡ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਐ.....'

- ਤੇ ਬੱਚੇ ?' ਖੁੱਲਰ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

- ਬੱਚੇ ਸਰਕਾਰ ਸਾਂਭਦੀ ਐ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਨਾ, ਮੁਲਕ ਬਥੇਰਾ ਚੰਗੇ। ਮੁਲਕ ਦੀ ਕੋਈ ਰੀਸ ਨੀ।' ਬਰਾੜ ਨੇ ਗਰਵ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ।

- ਆਹ ਤਾਂ ਅਲੋਕਾਰ ਗੱਲ ਈ ਸੁਣਾਈ ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ। ਏਥੋਂ ਦੀ ਸੁਣ ਲਾ, ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨਾਲ ਕਲੇਸ਼ ਪੈ ਗਿਆ... ' ਆਖਕੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗਮਦੂਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਲਾਸ ਵਿਚੋਂ ਘੁੱਟ ਭਰਕੇ ਧੁੜਧੁੜੀ ਲਈ। ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ... 'ਅਸੀਂ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ। ਪਰ ਨੂੰਹ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਝੰਡ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਤਾ। ਕੀ ਦੱਸਾਂ... ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਈ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ, ਝੰਗਾ ਚੁੱਕੇ ਤੋਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਠਾਣੇ ਦਰਖਾਸਤ ਦੇਤੀ... ਬਈ ਦਾਜ ਮੰਗਦੇ ਐ।... ਫੇਰ ਕਹਿਤਾ ਮੁੰਡਾ ਨਾਮਰਦ ਐ... ਤਲਾਕ ਲੈਣਾ। ਸੱਤ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਗੋਦੀ 'ਚ ਸੀ। ਵਕੀਲ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ- ਜੇ ਮੁੰਡਾ ਨਾਮਰਦ ਹੋ ਤਾਂ ਕੁੜੀ ਕਿਵੇਂ ਜੰਮ ਪੀ। ਦੂਸਰਾ ਵਕੀਲ ਪੁੱਠੇ- ਸਿੱਧੇ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛੂ, ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇਂਗੀ। ਬੱਸ ਜੀ, ਉਹ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਪੁੱਛੋਂ ਹੀ ਨਾ। ਤਲਾਕ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਨੀ। ਹੁਣ ਕੁੜੀ ਏਥੇ ਛੱਡਗੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ, ਆਪ ਪੰਜਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਪੇਕੀਂ ਬੈਠੀ ਐ।'

- ਗੱਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋਊ ਵਿਚੋਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪੇਕੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ...? ਖੁੱਲਰ ਕਹਿੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ।

- ਗੱਲ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਣੀ ਐ, ਪੰਡਤ ਜੀ। ਕਹਿੰਦੀ, ਐ ਜਿਸ ਦਿਨ ਅੱਡ ਹੋ ਗਿਆ, ਜ਼ਮੀਨ ਵੰਡਾ ਲਈਂ। ਘਰ 'ਚ ਕੰਧ ਕੱਢ ਲਈਂ, ਉਦੋਂ ਆ ਜੂੰ। ਉਹਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਬਈ ਉਹੀ ਮੁੰਡਾ ਐ, ਜੀਹਨੂੰ ਨਾਮਰਦ ਕਹਿੰਦੀ ਐ, ਅੱਡ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਬਣਜੂ ਭਲਾ... ?' ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਪਰ ਹਿਰਖ ਝਲਕਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਹ ਡੋਘੂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਰਗੇ ਦੀ ਲੱਤ ਚੁੱਕ ਕੇ ਚੁੱਡਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

-ਕੀ ਗੱਲ ਐ ਗੁਪਤਾ... ਤੂੰ ਪੀਨਾ ਘੱਟ ਐਂ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤੈ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ। ਤੂੰ ਬੋਲਣਾ ਕਦੋਂ ਦਾ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ?' ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟਾਂਚ ਲਈ। ਉਹ ਠਰਕੀ ਸਭਾ ਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਰੰਗੀਨ ਮਹਿਫਲ ਵਿਚ, ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਲਈ ਬੜੀ ਕੋਫਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ, ਗੁਪਤਾ ਆਪਣੀ ਸਹੀ ਫਾਰਮ ਵਿਚ ਆਵੇ।

ਗੁਪਤੇ ਦੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੁੱਲਰ ਨੇ ਆਰ ਲਾਈ-ਸੰਘਾ ਸਾਹਬ ਕਿਥੇ ਭੁੱਲਿਆ ਫਿਰਦੈਂ। ਗੁਪਤਾ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਗੁਪਤਾ ਨੀ ਹੈ। ਗੁਪਤਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਅਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਬੀਮਾ ਦਫਤਰਾਂ ਦੇ ਗੋੜੇ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਵੀ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ। ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਕਾਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਲਾਹੁੰਦਾ।'

-ਏਨਾ ਤਾਂ ਗੁਪਤੇ ਦਾ ਹੱਕ ਈ ਬਣਦਾ ਪੰਡਤ ਜੀ। ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਪੋਸਿਆ, ਪੜ੍ਹਾਇਆ-ਲਿਖਾਇਆ। ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਲੁਆਏ, ਕਾਰੋਬਾਰ 'ਚ ਪਾਏ। ਵਿਆਹ ਕੀਤੇ। ਆਪਣੇ-ਆਪ ਕਿਵੇਂ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਉਹ? ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਹੁਣ ਕੁਝ ਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਵਾਸ਼ੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ। ਐਹੋ ਜੀ ਔਲਾਦ ਹੋਵੇ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ। ਗੁਪਤਾ ਜੀ ਕੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਬੱਚੇ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਦਾ ਅਮਰੀਕਾ ਗਿਐਂ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਈ ਨੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਈ ਦੇਖੇ ਐ। ਹੁਣ ਜੇ ਮਿਲ ਪੈਣ, ਨਾ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣਨ, ਨਾ ਮੈਂ ਪਛਾਣਾਂ।' ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਬਰਾੜ ਮਿੱਤਰਾਂ ਲਈ ਪੈਂਗ ਪਾਉਣ ਲੱਗਾ।

-ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮੇਹਰ ਐ ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ। ਬੱਚੇ ਸੁੱਖੀ ਨੇ। ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਟਰੈਵਲ ਏਜੰਸੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਾਸਪੋਰਟ, ਵੀਜ਼ੇ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਹੁਣ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਬੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ। ਚੰਗਾ-ਚੰਘਾ ਕੰਮ ਰਿੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਐ। ਉਸ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁਲਸ 'ਚ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ... ਹੁਣ ਏਧਰ ਨਕੋਦਰ ਵੱਲ ਇਕ ਠਾਣੇ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਦੋ ਐਮ. ਏ. ਕਰਕੇ ਬੀ. ਐਡ. ਕਰੀ ਫਿਰਦੈਂ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਮਿਲੀ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੈ। ਉਸਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ.....'

- ਫੇਰ ਤਾਂ ਗੁਪਤਾ ਜੀ, ਮੁੰਡੇ ਕਾਹਦੇ ਐ, ਨੌਟ ਛਾਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਈ ਸਮਝਾ ' ਖਰਾੜ ਹੱਸਿਆ।

ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਪਰ ਵੱਲ ਝਾਕ ਕੇ ਦੁਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ।

-ਆਖਣ ਨੂੰ ਪੰਡ ਨੌਟਾਂ ਦੀ ਘਰੇ ਆ ਡਿੱਗਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ। ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਈ ਅਮਰੀਕਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਐ ਗੁਪਤਾ। ਆਹ ਘਸਿਆ ਜਿਹਾ ਸਕੂਟਰ ਹੁਣ ਨੀ ਤੇਰੇ ਥੱਲੇ ਸਜਦਾ। ਕਾਰ ਨਵੀਂ ਹੋਵੇ, ਡਰਾਈਵਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪ ਪਿੱਛੇ ਸਾਹਬਾਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ,

ਤਾਂ ਬਣਦੀ ਐ ਗੱਲ। ਸੰਘਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਿਆ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ, ਉਹ ਗੁਪਤੇ ਨੂੰ ਟਿੱਚਰਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਉਸਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗਮਦੂਰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬੋਲਿਆ—‘ਮੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਗੁਪਤੇ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਰਗੇ ਕਮਾਉ ਅਤੇ ਸਾਉ ਹੋਣ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਦਿਨੇ ਹੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋ ਕੇ ਗਲੀਆਂ ‘ਚ ਬੱਕਰੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਫਿਰਿਆ ਕਰਾਂ। ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਾਂ ਕਿਸੇ ਲੰਡੇ-ਲਾਟ ਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਘਿਉ ਦੇ ਘੜੇ ਰੁੜੀ ਜਾਣ। ਗੁਪਤਾ ਤਾਂ, ਜਦੋਂ ਮਿਲੀਏ, ਐਂ ਘਬਰਾਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੁੰਦੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੇਗਾਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਘਰ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਤੋਂ ਰਾਤ ਪੈਣ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ।’

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੀ ਗੱਲ ਉਪਰ ਸਾਰੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ। ਗੁਪਤਾ ਵੀ ਫਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਹੱਸ ਪਿਆ, ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ....‘ਕਾਹਨੂੰ ਪੰਪ ਦੇਈ ਜਾਨੇ ਐਂ ਐਨਾ। ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਧਰਤੀ ਪਰ ਈ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਦਿਉ।’

ਅੰਦਰ ਗਈ ਸ਼ਰਾਬ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਗੱਲਾਂ ਕਦੇ ਸੰਘਿਆਂ ਦੇ ਮਹਿਮੇ ਵੱਲ ਘੁੰਮ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਕਦੇ ਪੰਡਤ ਖੁੱਲਰ ਵੱਲ, ਵਿਚੇ ਹੀ ਬਰਾੜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੋਹ ਲੈਂਦਾ। ਕਦੇ ਦੋ ਜਣੇ ਇਕੱਠੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ।

ਗੁਪਤਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਪੈਂਗ ਫੜੀ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਵੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਸੰਘੇ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ...‘ਗੁਪਤੇ ਦੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਈ ਅਮਰੀਕਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਐ, ਉਸ ਅੰਦਰ ਖੋਰੂ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਬਹੁਤਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲਹਿੰਦਾ ਗਿਆ।

—ਏਨੇ ਕਮਾਉ ਤੇ ਸਾਉ ਪੁੱਤਰ...., ਏਹਦੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਈ ਅਮਰੀਕਾ....’ ਬੋਲ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਚਿੜਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਟਰੈਵਲ ਏਜੰਸੀ ਵਾਲਾ ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਧਮਕੀ ਦੇ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ...‘ਜਿੱਥੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਲਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਪੰਜ ਲੱਖ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੈਂ ਏਜੰਸੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦਫਤਰ ਬਨਾਉਣੈ।’

—ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆਵਾਂ ਐਨੀ ਰਕਮ? ਮੇਰੇ ਕੋਲ੍ਹ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਿਹੈ? ਜਦੋਂ ਦੀ ਟਰੈਵਲ ਏਜੰਸੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਪੰਜ ਰੁਪਈਏ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਐ? ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਫਰਜ਼ ਨੀ ਬਣਦਾ? ਉਲਟਾ ਮੰਗਣ ਆ ਗਿਐਂ...।’ ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਦੁੱਖੀ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਪਰ ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਢੀਠ ਸੀ। ਕਹਿੰਦਾ—‘ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਜੰਦਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਰੱਖੇ ਨੇ, ਕਿਥੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣੇ ਐਂ? ਕੀਹਨੂੰ ਦੇਣੇ ਐਂ?’

—ਕਿਹੜੇ ਜੰਦਰੇ ਮਾਰ ਲਏ ਮੈਂ? ਆਹ ਬੈਠੀ ਐ ਤੇਰੀ ਝਾਈ, ਇਹਨੂੰ ਪੁੱਛ ਲੈ। ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣੇ ਸੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ?’

ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਭੇਤੀ ਸੀ, ਬੋਲਿਆ—‘ਬੀਮੇ ਦੀ ਰਕਮ ਨੀ ਮਿਲੀ ਤੈਨੂੰ ਭਾਪਾ?’

—ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਪੈਣੀ?’

—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੋੜ ਐ। ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਲੋੜ ਪਈ ਮੋੜਦੂੰ।’

—ਸੌ ਬੀਮਾਰੀ-ਸ਼ਮਾਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਖੜ੍ਹੇ ਪੈਰ ਕੀਹਦੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਅੱਡਦਾ ਫਿਰੂੰ ਮੈਂ?’

—ਅਸੀਂ ਮਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਹੈਗੇ ਆਂ।’ ਮੁੰਡਾ ਪੂਰਾ ਹਰਖ ਗਿਆ ਸੀ।

—ਐਹੋ ਜਾ ਰੰਗ ਤੁਸੀਂ ਉਦੋਂ ਲਾ ਦਿਉਗੇ। ਮੈਂ ਨੀ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਸਾਰੇ

ਜਿਵੇਂ ਸਰਦਾ।’ ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਤੌੜ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

—ਮੈਂ ਕਚਹਿਰੀ ਚੜ੍ਹ ਨੂੰ ਭਾਪਾ, ਫੇਰ ਨਾ ਆਖੀਂ। ਏਸ ਘਰ ‘ਚੋਂ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਲਊ ਬਣਦਾ।

ਕਾਣੀ-ਵੰਡ ਨੀ ਮੈਂ ਹੋਣ ਦੇਣੀ।’ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਏਸ ਗੱਲ ਉਪਰ ਝਾਈ ਤੜਫੀ—‘ਵੇ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਅਕਲ ਨੀ ਹੈ? ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਐਂ।’

—ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਭਾਪਾ ਵੀ ਹੈ ਝਾਈ। ...ਏਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੈ।’

—ਫਿਟ ਲਾਹਣਤ।’ ਝਾਈ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਬੋਲੀ।

—ਜੋ ਵੀ ਹੈ ਕਾਕਾ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਧੋਲਾ ਨੀ ਦੇਣਾ। ਤੂੰ ਕਰ ਲੈ ਜਿਹੜਾ ਕੁਸ਼ ਕਰਨੈ।’ ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੁੰਡਾ ਗਰਜ਼ਿਆ ਸੀ, ‘ਠੀਕ ਐ, ਮੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਦੇਈ ਫਿਰ।’ ਤੇ ਉਹ ਝਾਈ ਦੇ ਰੋਕਣ ‘ਤੇ ਵੀ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਪਤੇ ਦਾ ਹੱਥ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਉਪਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਜੇਬ ਅੰਦਰ ਰੱਖਿਆ ਕਾਗਜ਼ ਰੜਕਿਆ। ਇਹ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਵੱਲੋਂ ਵਕੀਲ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਨੋਟਿਸ ਸੀ। ਜੋ ਮੰਗ ਹੈ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ ਬਣਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ।...ਮਨ ਦੁੱਖੀ ਹੋ ਗਿਆ। ‘...ਕਮਾਉ ਅਤੇ ਸਾਉ ਔਲਾਦ, ਗੁਪਤੇ ਦੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਈ ਅਮਰੀਕਾ..’ ਦੇ ਬੋਲ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜੇ। ਉਸਨੇ ਅਚੇਤ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਗਲਾਸ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

—ਵਾਹ! ਵਾਹ!! ਆਹ ਹੋਈ ਨਾ ਗੱਲ।’ ਬਰਾੜ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ—‘ਹੁਣ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆਉਗਾ ਗੁਪਤਾ।’ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਕਲੱਬਾਂ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਛੋਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ‘ਪਝੰਤਰ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦਾ.....’

—ਸੈਕਸ ਦਾ ਲਾਈਵ ਸ਼ੋਅ ਸੁਣਕੇ ਗੁਪਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ।’ ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛੇੜਿਆ। ਬਰਾੜ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਗੁਪਤਾ ਸਿਰਫ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਬਰਾੜ ਅੱਜ ਪੂਰੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਪਤੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਨਿਭਾਅ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਛੱਡੀ ਤੰਦ ਫੇਰ ਫੜ ਲਈ।

— ਪਝੰਤਰ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਗਿਆ...ਚੱਕ-ਅੱਪ ਕਰਾਉਣ ਲਈ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਪੂਰਾ ਚੈਕ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।... ਉਮਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਹਤ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਹੈ, ਕੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹੋ? ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਬ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸੋ ਮੈਂ ਦਸ ਸਾਲ ਹੋਰ ਜੀ ਸਕਾਂਗਾ? ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਫੇਰ ਪੁੱਛਿਆ—ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸੋ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹੋ? ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ। ਸਿਗਰਟ ਜਾਂ ਬੀਅਰ? ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ—ਮੀਟ-ਚਿਕਨ ਖਾਂਦੇ ਹੋ? ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ—ਪਰਾਈ ਔਰਤ ਨਾਲ ਕਦੇ ਸੈਕਸ ਕੀਤਾ? ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਨਹੀਂ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ—ਕਦੀ ਜੂਆ ਖੇਡਿਆ? ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਦਸ ਸਾਲ ਹੋਰ ਜੀ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ।’ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਬਰਾੜ ਆਪ ਹੀ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸਿਆ, ਫੇਰ ਦੂਸਰੇ ਵੀ ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ।

ਹੱਸਿਆ ਤਾਂ ਗੁਪਤਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਖੁੱਲਰ ਨੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ—‘ਗੁਪਤਾ ਆਪਣਾ ਠਾਣੇਦਾਰ ਲੜਕਾ ਕਿੱਥੇ ਲੱਗਿਆ ਹੁਣ?’

—ਨਕੋਦਰ ਵੱਲ ਐ।’

—ਠਾਣੇਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੁਣ?’ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

—ਸਾਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਪ੍ਰਮੋਸ਼ਨ ਹੋਈ ਨੂੰ। ਐਸ. ਐਚ. ਓ. ਲੱਗਾ ਹੋਇਐ...।’

—ਫੇਰ ਤਾਂ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਐ, ਪੁਲਸ ਦਾ ਤਾਂ ਹੌਲਦਾਰ ਨੀ ਮਾਨ ਹੁੰਦਾ।’

ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਗੁਪਤੇ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਰਹੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਫੇਰ ਹਰੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਬਦਲੀ ਨਕੋਦਰ ਵੱਲ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਕ ਦਿਨ ਏਧਰ ਕਿਸੇ ਕੇਸ ਦੀ ਫਤਵੀਸ਼ ਕਰਨ ਆਇਆ, ਬਾਗੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਸੀ, 'ਭਾਪਾ ਇਕ ਪਲਾਟ ਵੇਖਐ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਪੈਸੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਰੋਗੇ ਨੇ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਮਦਦ ਕਰੋਗੇ।'

-ਮੈਂ ਏਨੀ ਜੋਗਾ ਕਿੱਥੇ ਆਂ ਪੁੱਤਰ। ਜੋ ਕਮਾਇਆ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ 'ਤੇ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਵੇਲੇ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਡੇਢ-ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਚਦੇ ਹੀ ਕਿੱਥੇ ਸਨ।' ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ।

- ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਆਖੋ ਭਾਪਾ। ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਬਿਨਾਂ ਪਲਾਟ ਕਿਵੇਂ ਲਊਂਗਾ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪਲਾਟ ਖਰੀਦ ਕੇ ਦਿਉਂਗੇ। ਜੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਲੱਗ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਬਣਵਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਾ ਪਤੈ। ਫੇਰ ਮੇਰਾ ਵੀ ਤਾਂ ਹੱਕ ਬਣਦਾ, ਭਾਪਾ।' ਠਾਣੇਦਾਰ ਮੁੰਡਾ ਪੁਲਸੀਆ ਔਖਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗਾ ਸੀ।

- ਕਾਕਾ, ਤੂੰ ਨੌਕਰੀ ਪਰ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਪਰ ਹੈ। ਦੋ ਜਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਦੀ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ? ਕਿਥੇ ਪੈਸਾ ਰੱਖਦੇ ਓ, ਕੀ ਕਰਦੇ ਓ। ਨਾ ਮੈਂ ਕਦੀ ਮੰਗਿਆ। ਜੇ ਮੰਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਸੋਚਿਆ, ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਲੋੜ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਕਾਰਾਂ ਉਪਰ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਹੁੰਨਾਂ। ਕਦੀ ਸੋਚਿਆ?'

ਗੁਪਤੇ ਦੀਆਂ ਖਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ ਸੀ। 'ਫੇਰ ਹੁਣ?' ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਮੁਜ਼ਰਮ ਨੂੰ ਸੁਆਲ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

- ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਕਦੀ ਦਿੱਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਮੰਗਣ ਤੁਰ ਪਿਐਂ?' ਗੁਪਤਾ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ ਸੀ।

- ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਕੋਈ ਫਰਜ਼ ਨਹੀਂ? ਉਹ ਠਾਣੇਦਾਰੀ ਰੋਹਬ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ ਸੀ।

- ਫਰਜ਼ ਹੈ ਸਨ ਬੱਚੇ। ਸਾਰੇ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਨੇ। ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਦੱਸਾਂ। ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੇ, ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਜੁਗਾੜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹੋਰ, ਇਕ ਬੀਮੇ ਦਾ ਏਜੰਟ ਬਾਪ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ...। ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਦੁੱਖੀ ਮਨ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਸੀ।

- ਠੀਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਭਾਪਾ। ਇਹਨਾਂ ਤਿਲਾਂ 'ਚੋਂ ਤੇਲ ਸੌਖਿਆਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ। ਪਰ ਭਾਪਾ, ਅਸੀਂ ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਆਂ। ਘੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਟੇਢੀ ਉਂਗਲੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਪਤੈ।'

- ਹੁਣ ਤੂੰ ਠਾਣੇਦਾਰ ਬਣਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦੇਣ ਆਇਐਂ। ਸਾਵਾਸ਼ੇ ਕਾਕਾ। ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹੀ ਝਾਈ ਬੋਲੀ ਸੀ- 'ਜੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਠਾਣੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ, ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਵੇਖ ਤਾਂ ਲਵੇ, ਭਾਪੇ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਠਾਣੇਦਾਰ ਪੁੱਤ, ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੈ।' ਝਾਈ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਹੱਸੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਔਖਾਂ ਵਿਚ ਔਥਰੂ ਸਨ।

ਠਾਣੇਦਾਰ ਪੁੱਤਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਾ ਉਹ ਆਪ ਘਰ ਆਇਆ ਸੀ, ਨਾ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ.....।

- ਗੁਪਤਾ ਜੀ ਅੱਜ ਹਾਜ਼ਰ ਨੀ ਏਥੇ...। ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਬੈਠੇ ਗੁਪਤੇ ਨੂੰ ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਫੇਰ ਛੇੜਿਆ ਤਾਂ ਗੁਪਤਾ... 'ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ... ਹਾਂ... ਹੱਦ ਹੋਗੀ... ਆਹ ਕੀ... ਚੱਕੋ-ਚੱਕੋ...।' ਕਰਨ

ਲੱਗਾ ਤੇ ਬੇ-ਮਤਲਬ ਹੀ ਹੱਸਦਾ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ... ਗੁਪਤੇ ਦੀਆਂ ਔਖਾਂ ਦੇ ਕੋਇਆਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਅਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

- ਗੁਪਤਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਈ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਰਹਿੰਦੈ। ਏਹਦੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਈ ਅਮਰੀਕਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਐ ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ...।' ਹੁਣ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਬਾਨ-ਲੜਖੜਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਸੂਰਜ ਅਜੇ ਛਿਪਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਘੇ, ਖੁੱਲਰ ਅਤੇ ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਮੰਡੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਗੁਪਤੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸਨ। ਠੰਢ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬੀ ਮਸਤ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜਵਾਨੀਆਂ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੇੜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ..।

ਗੁਪਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਜੁਆਨ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਜੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਕਾਨ ਤਾਂ ਗੁਪਤੇ ਦੇ ਨਾਮ ਸੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ, ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ, ਟਰੈਵਲ ਏਜੰਸੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਲੜਕਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਗੁਪਤਾ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰ ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਹਿੱਸਾ ਵੰਡਾਉਣ ਲਈ, ਮੈਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਖਿੱਚ ਲੈਣ। ਉਸ ਕੋਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮੁਕੱਦਮਾ ਲੜਨ ਜੋਗੀ ਪੂੰਜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸਭ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖਹਿੜਾ ਅਜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਏਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਵੇਂ... ਰਹਿੰਦੀ-ਪੁੱਹਦੀ ਰੱਤ ਫਿਰ ਨਿਚੋੜਨ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਾਰ-ਮਿੱਤਰ ਸੋਚਦੇ ਨੇ, ਗੁਪਤੇ ਦੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਈ ਅਮਰੀਕਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬਰਾੜ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਆਉਂਦੀਐਂ। ਉਥੇ ਮੁੰਡਾ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਨੀ ਤੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਨੀ, ਕਮਾਓ ਤੇ ਖਾਓ...। ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਓਵਰ-ਟਾਈਮ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰੋ... ਏਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਆਥਣ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੋਵੇ, ਪੁੱਤਾਂ ਪੋਤਿਆਂ ਲਈ ਜੋੜੀ ਜਾਣਗੇ... ਉਹੀ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿਰ 'ਚ ਗਲੀਆਂ ਕਰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਵੀ-ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲ ਕੋਈ ਫਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ...।

- ਗੁਪਤਿਆ, ਅੱਜ ਤਾਂ ਯਾਰ ਤੂੰ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਈ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦੈਂ। ਮੰਨ ਚਾਹੇ ਨਾ ਮੰਨ। ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਗੁਪਤੇ ਨੂੰ ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਤਾੜ ਰਿਹਾ ਸੀ।

- ਮੈਂ ਬੋਝੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀ ਜਾਨੈ। ਅੱਜ ਮਾਈਕ ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਐਂ। ਆਖ ਕੇ ਗੁਪਤਾ ਫਿਕਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਤੇ ਗਲਾਸ ਵਿਚੋਂ ਘੁੱਟ ਭਰੀ। ਫਿਰ ਗਲਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੰਗੂਰਾ ਮਾਰਿਆ।

- ਲੈ ਬਈ ਹੁਣ ਹੋਇਐਂ ਕਾਇਮ।' ਖੁੱਲਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਟਹਿਕਰੇ ਵਿਚ ਸੀ।

- ਖੁੱਲਰਾ, ਆਪਾਂ ਸਦਾ ਈ ਕਾਇਮ ਰਹੀਦਾ।'

- ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਈ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੋਰ ਏਥੋਂ ਆਪਾਂ ਲੈ ਕੀ ਜਾਣਾ? ਸੰਘਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸਿਆਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

- ਗੱਲ ਸੁਣ ਗੁਪਤਿਆ। ਅੱਜ ਤੇਰੀ ਚੁੱਪ ਰੜਕਦੀ ਐ ਸਾਨੂੰ...।' ਗਮਦੂਰ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ। 'ਸੰਘੇ ਨੇ ਜਵਾਂ ਠੀਕ ਆਖਿਐ, ਆਪਾਂ ਏਥੋਂ ਲੈ ਕੀ ਜਾਣਾ। ਤੂੰ ਬਹੁਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ 'ਚ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰ। ਬੀਮੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੀਮਾ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਤੂੰ ਵਾਧੂ ਸਾਈਕਲ ਦੇ ਟਾਇਰ ਘਸਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਨੈ। ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਮੈਂਟ ਨੇ। ਬੇਫਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾ। ਨਾਲ ਲੈ ਜਾ ਘਰ ਵਾਲੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖ ਕਿਵੇਂ ਵਸਦੀ ਐ। ਨਾ ਕੋਈ ਏਥੋਂ ਕੁਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਗਿਐ, ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਜਾਊਗਾ। ਫੇਰ ਕਾਹਨੂੰ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ 'ਚ ਪਿਐਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਨੈ, ਪਤਾ ਨੀ ਕਿਸਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਨਾਉਂ ਯਾਦ ਕੀ

ਹੈ ਮੈਨੂੰ। ਪਰ ਗੱਲ ਬੜੀ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਭੁੱਲਦੀ ਨੀ ਹੈ। ਇਕ ਬੰਦਾ, ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਬਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਲਈ ਪੈਸਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ ਪੈਰੀਬਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੀ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਪੈਸਾ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ, ਹਾਜੀਆਂ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਹੱਜ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਰਾਹ ਦੇ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਦੱਬ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸੋਚੇ, ਵਾਪਸੀ ਵੇਲੇ ਕੱਢ ਕੇ ਖਾ ਲਵਾਂਗਾ।

-ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ। ਪੈਂਗ ਚੱਕ ਫਿਰ। ਆਪਾਂ ਮਾਰੂਥਲ 'ਚ ਰੋਟੀ ਕਿਉਂ ਦੱਬਣੀ ਐ? ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਬਰਾੜ ਨੇ ਫਿਰ ਪੈਂਗ ਪਾ ਦਿੱਤਾ।

-ਬੰਦਾ ਐਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਲਈ, ਪੋਤਿਆਂ ਲਈ ਪੁੰਜੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ। ਪਲਾਟ ਖਰੀਦ ਖਰੀਦ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੇ। ਬੇਈਮਾਨੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ, ਠੱਗੀਆਂ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੇ। ਫੇਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਰਕ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ। ਸੌਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਣ ਲੱਗਾ... ਬੱਥਾ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਖਾਂਦੇ। ਸ਼ੂਗਰ, ਬੀ. ਪੀ. ਟੈਨਸ਼ਨ...। ਜਿਹੜਾ ਸਮਾਂ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਮਾਂ ਵੇਖਣਾ ਵੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸੋਚ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਜੁਗਾੜ ਕਰਦਾ, ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰਾਂ 'ਚ ਨਵੇਂ ਕਲੋਜ਼ ਸਹੇੜੀ ਜਾਂਦੇ...। ਗਮਦੂਰ ਅੱਜ ਪੂਰੇ ਜਲੌਅ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

-ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਬ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਂਹਨੈ, ਕਿਸੇ ਡੇਰੇ 'ਤੇ ਬਹਿਜਾਂ। ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵਾਹਵਾ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਆਉਂਦੀ ਐ। ਤੀਵੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਮਗਰ ਲੱਗਣਗੀਆਂ। ਮੁੱਠੀ-ਚਾਪੀ ਵਾਧੂ...। ਬਰਾੜ ਨੇ ਗਮਦੂਰ ਦੀ ਸਿਆਣੀ ਗੱਲ ਵੀ ਹਾਸੇ ਪਾ ਲਈ। ਪਰ ਗੁਪਤੇ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਪਤਾ ਸੋਚਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਉਸਨੇ ਧਨ ਜੋੜਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਕਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਜਿਉਣ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਕੋਲ ਤਾਂ ਸਿਰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਉਸਦੀਆਂ ਵੀ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ। ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਸਿਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਉੱਠ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਦਰਦ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਥਾਂ ਸੁੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸੀ। ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮਹਿਫਲ ਵਿਚ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਸਰੂਰ ਵੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਚੁੱਪ ਦਾ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਹੀ ਮਤਲਬ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਹਾ-ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜੇ ਔਲਾਦ ਦੇਣੀ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾ ਦਿੰਦਾ...। ਤੇ ਉਹ ਸਿਰ ਦੀ ਸੁੱਜੀ ਹੋਈ ਥਾਂ ਨੂੰ ਪੋਲਾ ਪੋਲਾ ਸਹਿਲਾਉਣ ਲੱਗਾ...। ਮਨ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦੁੱਖੀ ਹੋਇਆ ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਛਿੱਕ ਵੀ ਆਉਣੀ, ਮੈਂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਨਾ। ਏਹੀ ਛੋਟਾ ਲੜਕਾ ਇਕ ਵਾਰ ਮੰਜੇ ਉਪਰੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਸਿਰ ਵਿਚ ਗੁੰਮੜ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਝਾਈ ਲੱਗੜ ਗਰਮ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਸੇਕ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਬੱਚਾ ਰੋਣ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਰੋ ਪੈਂਦੀ। ਡਾਕਟਰ ਕੋਲੋਂ ਅਲੱਗ ਦੀਵਾਈ ਲਿਆਂਦੀ। ਇਕ ਸਾਧ ਕੋਲੋਂ ਤਵੀਤ ਲਿਆ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਟੂਣੇ-ਟਮਾਣ ਕਰਵਾਏ। ਇਕ ਗੁਆਂਢਣ ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ-‘ਤੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਲੱਗਗੀ ਭਾਈ।’ ਉਹ ਤਿੰਨ ਡੰਗ ਲਾਲ ਮਿਰਜ਼ਾਂ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਾੜਕੇ ਨਜ਼ਰ ਉਤਾਰਦੀ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਉਸੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਕੋਲ ਪਿਆ ਗਲਾਸ ਚੁੱਕਕੇ ਅਜਿਹਾ ਚਲਾਇਆ, ਸਿੱਧਾ ਸਿਰ ਵਿਚ ਆਣ ਵੱਜਾ। ਗੁੰਮੜ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੱਲ ਵੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ...‘ਕਾਕਾ ਹੁਣ ਮੈਥੋਂ ਬਹੁਤੀ ਭੱਜ ਨੱਠ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬੀਮੇ ਦਾ ਕੰਮ ਅੱਧ-ਪਚੱਧ ਤੂੰ ਕਰ ਆਇਆ ਕਰ। ਸਕੂਲੋਂ ਆ ਕੇ ਵਿਹਲਾ ਹੀ ਹੁੰਨੇ ਘਰਾਂ 'ਚ।’

...ਏਨੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੀ ਭੜਕ ਗਿਆ ਸੀ...‘ਮੈਂ ਹੁਣ ਭੜ੍ਹਾ ਗੀਰੀ ਕਰਾਂ?’ ਮੈਂ ਵੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, ‘ਜੇ ਤੇਰਾ ਬਾਪ ਭੜ੍ਹਾ-ਗੀਰੀ ਕਰਕੇ ਟੱਬਰ ਪਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ

ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਭੜ੍ਹਾ-ਗੀਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਾਹਦੀ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਾਕਾ?’

-ਮੈਂ ਨੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਇਹ ਕੰਮ। ਉਸਨੇ ਸਾਫ਼ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

-ਹਾਂਅ, ਮੁਫਤ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾ ਸਕਦੇ। ਕਪੜੇ ਵੀ ਸਾਥੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਨ ਸਕਦੇ। ਬਾਪ ਵਲੋਂ, ਜਿਹੜੀ ਸਿਰ ਉਪਰ ਛੱਤ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਹੇਠ ਰਹਿ ਵੀ ਸਕਦੇ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ...। ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਿਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ‘ਠਾਹ’ ਕਰਦਾ ਗਲਾਸ ਆ ਵੱਜਾ।...

ਹੁਣ ਵੀ ਗੁਪਤੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਤਿੱਖੀ ਚੀਸ ਉੱਠੀ। ਉਸਦਾ ਹਾਉਕਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਸੰਘਾ ਅਜੇ ਵੀ ਆਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ‘ਹੁਣ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਗੁਪਤਾ ਨੀ ਹੈ ਬਰਾੜ ਸਾਹਬ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁਪਤਾ ਸਾਹਬ ਹੈ। ਤਿੰਨੋਂ ਲੜਕੇ ਇਹਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਮਲ ਕੇ ਝਾੜ ਦੇਣ ਤਾਂ ਏਹਦੀ ਜੇਬ ਨੋਟਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਐ।’

-ਤਾਹੀਓਂ ਇਹ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਮੁੱਲ ਦਾ ਈ ਬੋਲਦੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲਤੀਫੇ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਕੇ...ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਬਵਾਸੀਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਖੁੱਲਰ ਨੇ ਸੰਘੇ ਦੇ ਨਹਿਲੇ ਉਪਰ ਦਹਿਲਾ ਮਾਰਿਆ।

-ਪੰਡਤਾਂ, ਕਿਸੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਐ, ਐਹੋ ਜੀ ਸਾਉ ਤੇ ਕਮਾਉ ਔਲਾਦ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਐ, ਕੋਹੋ ਜੀ ਪੁੱਠੀ 'ਵਾ ਵਗੀ ਐ। ਮੁੰਡੇ ਸਿਰ 'ਚ ਗਲੀ ਕਰਨ ਤਾਈਂ ਜਾਂਦੇ ਐ।...ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ਼ ਨੀ ਕਰਦੇ। ਗੁਪਤੇ ਦੇ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਐ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹੁਣ ਪੂਰਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ।

ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਉਹ ਇਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਬੋਲਿਆ-‘ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਐ ਭਰਾਵੇ। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਰਿੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਐ।’

-ਰਿੜ੍ਹੀ ਨੀ ਜਾਂਦੀ ਗੁਪਤੀ ਜੀ, ਦੌੜੀ ਜਾਂਦੀ ਐ ਆਖ। ਖੁੱਲਰ ਨੇ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ।

-ਪੰਡਤਾ ਦੌੜੀ ਨੀ ਜਾਂਦੀ, ਆਖ ਉੱਡੀ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਸੰਘੇ ਦੀ ਗੱਲ ਉਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕਹਿਕਹਾ ਲਗਾਇਆ।

ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜੇ। ਇਸ ਵਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਝਾਕਕੇ ਹੱਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਸਿਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤਿੱਖਾ ਦਰਦ ਉੱਠਿਆ। ਸੁੱਜੇ ਹੋਏ ਥਾਂ ਉਪਰ ਪੋਲਾ ਪੋਲਾ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ, ਗੁਪਤਾ ਉੱਠ ਖੜਾ।

-ਕੀ ਗੱਲ ਬਈ? ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ।

-ਆਗਿਆ ਦਿਓ, ਬਰਾੜ ਸਾਹਿਬ। ਜਾਉਂਗਾ ਹੁਣ। ਗੁਪਤਾ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

-ਗੁਪਤੇ ਨੇ ਅੱਜ ਕੋਈ ਸੁਰਲੀ ਨੀ ਛੱਡੀ। ਸੰਘੇ ਨੇ ਗਿਲਾ ਕੀਤਾ।

-ਮੌਸਮ ਠੰਢਾ ਹੈ ਨਾ, ਗੁਪਤੇ ਦੀਆਂ ਸੁਰਲੀਆਂ ਸੁਲਭੀਆਂ ਹੋਣੀਐਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਠੰਢ ਮੰਨਗੀਆਂ। ਗਮਦੂਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਲ ਉਪਰ ਸਾਰੇ ਫੇਰ ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ।

ਗੁਪਤਾ ਜਦ ਆਪਣੇ ਸਕੂਟਰ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ... ‘ਬੜਾ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਬਲੀ ਐ, ਏਥੇ ਈ ਅਮਰੀਕਾ ਬਣਾਈ ਫਿਰਦੇ।’

ਉਸਨੂੰ ਸਿਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੋਰ ਵੀ ਤਿੱਖਾ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸਕੂਟਰ ਸਟਾਰਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਘੁੱਟੀ, ਕੁਝ ਪਲ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਕਹਾਣੀ/ਛੱਤਰੀ/ਮਸਊਦ ਅਸ਼ਅਰ

- ਮੇਰੀ ਇਕ ਸ਼ਨਾਖਤ ਤਾਂ ਇਹ ਆ ਕਿ ਮੈਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਆਂ। ਕਿਉਂਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਜੰਮਿਆਂ। ਦੂਜੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਇਹ ਆ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਘਰ ਜੰਮਿਆਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ, ਈਸਾਈ ਜਾਂ ਪਾਰਸੀ ਦੇ ਘਰ 'ਚ ਜੰਮਿਆਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹਿੰਦੂ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਈਸਾਈ ਜਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪਾਰਸੀ ਹੁੰਦਾ.....।

- ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਮੰਨਦਾ।

- ਕੀ ਮਤਲਬ ?

- ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਸ਼ ਹੋਰ ਮਨੁੰਗਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਹ ਹੋਊਂਗਾ ਨਾ, ਜੋ ਤੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ।

- ਕੌਣ ਮਨੁੰਗਾ ?

- ਚੰਗਾ ਛੱਡ, ਅਗੇ ਚਲ.....।

- ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਆਦਤ ਆ। ਖ਼ਵਾਹਮਖ਼ਵਾਹ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਟੋਕ ਦਿਣਾਂ।

- ਚੰਗਾ, ਚੰਗਾ, ਦੱਸ ਹੋਰ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ?

- ਮੇਰੀਆਂ ਹੀ ਨੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਵੀ।

- ਮੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਗੋਲੀ। ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਦੱਸ। ਤੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਆਂ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਂ। ਹੋਰ ਕੀ-ਕੀ ਆਂ ?

- ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਇਕ ਸ਼ਨਾਖਤ ਇਹ ਵੀ ਆ ਕਿ ਮੈਂ ਜੱਟ ਆਂ। ਜੇ ਨਸਲ ਜਾਂ ਜਾਤ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ੈਅ ਹੁੰਦੀ ਆ.....।

- ਉਹੀ ਜੱਟ ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰੇ 'ਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ, ਜੱਟ ਮਰਿਆ ਉਦੋਂ ਜਾਣੋ ਜਦੋਂ ਤੇਹਰਵਾਂ ਹੋ ਜਾਏ ?

- ਹਾਂ, ਉਹੀ ਸਖ਼ਤਜਾਨ ਜੱਟ। ਮੇਰਾ ਬਾਬਾ, ਪੜਦਾਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਬੇ, ਪੜਦਾਦੇ ਹਿੰਦੂ। ਹੋਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕੋਈ ਬੋਧੀ ਵੀ ਹੋਣ...।

- ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਚਲ। ਰੁਕ ਕਿਉਂ ਗਿਆਂ ?

- ਹਾਂ, ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਅਗੇ ਚਾਹੀਦਾ, ਜੇ ਮੇਰੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆ। ਤੇ ਜੇ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਆ ਵੀ ਫੇਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਖ਼ਮੀਰ 'ਚ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚ ਉਹ ਸਭ ਕੁਸ਼.....।

- ਉਫ਼....ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ।

- ਲੰਬੀ ਨੂੰ। ਤੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕਿ ਤੂੰ ਵੀ ਸ਼ੈਖ਼ ਆਂ। ਸ਼ੈਖ਼ ਕੋਈ ਜਾਤ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਏਹਤਿਰਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼ੈਖ਼ ਦਾ ਏਜ਼ਾਜ਼ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ।

- ਤੇਰਾ ਇੱਜ਼ਤ ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ। ਮੇਰੀ ਛੱਡ, ਆਪਣੀ ਦੱਸ।

- ਮੇਰਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਕਰਾਚੀ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਾ ਭੁੱਲ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਐਂਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਦਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ.....।

- ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ...ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ....ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਜ਼ਰਾ।

- ਇਹ ਮਜ਼ਾਕ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ.....।

- ਤਾਂ ਤੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਵੀ ਆਂ ?

- ਫੇਰ ਤੂੰ ਟੋਕ ਦਿੱਤਾ....ਇਹ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਆ। ਪੂਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਿਆਂ ਕਰ।

- ਚੰਗਾ ਚਲ ਤੂੰ ਏਸ਼ਿਆਈ ਆਂ। ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ਿਆਈ.....।

- ਤੇ ਮੈਂ ?

- ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਮੁਹੱਲੇ ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਦੱਸ ਦੇ।

- ਫੇਰ ਬਕਵਾਸ..... ?

- ਤੇਰੀਆਂ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ਵੀ ਲੰਬੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ।.....ਇਕ ਸ਼ਨਾਖਤ ਤੈਥੋਂ ਸੰਭਲਦੀ ਨੂੰ, ਉਪਰੋਂ ਐਨੀਆਂ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਰਿਹਾ।

- ਇਹੀ ਤਾਂ ਮਸਲਾ ਆ ਸਾਡਾ। ਇਕ ਸ਼ਨਾਖਤ 'ਤੇ ਹੀ ਅੜੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ....।

- ਰੁਕ-ਰੁਕ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਹਿਸ 'ਚ ਨੂੰ ਪਵਾਂਗਾ। ਬੱਸ ਤੂੰ ਇਹ ਦੱਸ ਕਿ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ?

- ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਵੀ ਆਂ। ਤੇ ਇਕ ਕਾਮਯਾਬ ਸੋਫਟਵੇਅਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰ....।

- ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਨਾਖਤ ਆ ਜਾਂ ਦੋ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ?

- ਦੋ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ।

- ਤੇ...ਤੇਰੀ ਇਕ ਸ਼ਨਾਖਤ ਇਹ ਆ ਕਿ ਤੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ 'ਚ ਬੈਠਾ ਹਲਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਿਹਾ....ਇਥੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਹਲਾਲ ਤੇ ਆ।

- ਹਾਂ, ਇਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਆ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਐਨੀ ਦੂਰ ਚਲ ਕੇ ਹਲਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਇਥੇ ਆਇਆਂ....ਇਥੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਆ.....ਪਰ ਤੂੰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਆਰਡਰ ਕਿਉਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ?

- ਤੂੰ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਆ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਹੁਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਆ ਤਿੱਕੇ ਕਬਾਬ ਤੇ ਤਵੇ 'ਤੇ ਪਕਾਈ ਹੋਈ ਮੱਛੀ। ਤੇ ਉਹ ਦੇਖ....ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਗੋਰੇ ਤੇ ਗੋਰੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ। ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਕਬਾਬ ਖਾ ਰਹੇ ਆ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈ ਆ ?

- ਸ਼ਨਾਖਤ ਬਦਲੀ ਨੂੰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਨਾਖਤ ਮਿਲ ਗਈ ਆ।

- ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਨਾਖਤ ?.....ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ? ਇਹ ਖਾਣੇ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ 'ਚ ਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਆ।

- ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤੂੰ ਕਰ ਲੈ। ਜਾਂ ਉਹ ਗੋਰੇ-ਗੋਰੀਆਂ ਜੋ ਕਬਾਬ ਖਾ ਰਹੇ ਆ।

- ਜੇ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਫੈਸਲਾ ਤੇਰੇ ਹੱਕ 'ਚ ਨੂੰ ਹੋਊਗਾ।

- ਤਾਂ ਫੇਰ ?

- ਹੁਣ ਤੂੰ ਟਾਲ ਨਾ। ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲ। ਤੂੰ ਕੈਨੇਡਾ 'ਚ ਬੈਠਾਂ।

- ਮੈਂ ਕੈਨੇਡਾ 'ਚ ਬੈਠਾਂ-ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਤਮਾਮ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ਯਾਦ ਆ ਰਹੀਆਂ। ਤੇ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ ਵੀ ਆ। ਕਈ ਸ਼ਨਾਖਤਾਂ।

- ਔਹ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦਿੱਸਦੀ ਆ ਨਾ ?

- ਹਾਂ, ਦਿੱਸਦੀ ਆ। ਕਿਸੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਟਲ ਆ। ਸੁਣਿਆਂ, ਖੂਬ ਚਲਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤਾਈਂ ਫੈਲ ਗਿਆ।

- ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਦੇਖ, ਇਹਨੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਇਕ ਆਟੋ ਰਿਕਸ਼ਾ ਮੰਗਾ ਕੇ ਹੋਟਲ ਦੇ

ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਕੀ ਇਸਨੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਬਣਾਇਆ? ਵਾਹ ਵਾਹ! ਕੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਗੱਲ ਆ! ਸਾਡੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ..... ਆਟੋ ਰਿਕਸ਼ਾ.....।

- ਬਕਵਾਸ ਨਾ ਕਰ। ਇਹ ਕਹਿ ਕਿ ਰਿਕਸ਼ਾ ਵੀ ਸਾਡੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਆ ਤੇ ਇਹ ਖਾਸ ਰਿਕਸ਼ਾ....।

- ਪਰ ਕੈਨੇਡਾ ਤੇਰੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਸਕਦਾ? ਇਥੇ ਵੀ ਤੂੰ ਆਪਣਿਆਂ 'ਚ ਰਹਿਣਾ। ਗੋਰਿਆਂ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਵਾਹ ਸਿਰਫ਼ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ। ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ 'ਚ ਸ਼ਰੀਕ ਆਂ, ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ 'ਚ।

- ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਦੱਸਿਆ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ 'ਚ ਸ਼ਰੀਕ ਹੁਣਾਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਿ।

- ਚੰਗਾ ਚਲ। ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ। ਤੁਰਦਿਆਂ-ਤੁਰਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਏਲਿਸ ਇਕ ਦੋਰਾਹੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੀ। ਉਸ ਨੇ ਰੁੱਖ 'ਤੇ ਚਿਤਕਬਰੀ ਬਿੱਲੀ ਬੈਠੀ ਦੇਖੀ। ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਜਾਵਾਂ? ਏਲਿਸ ਨੇ ਬਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਬਿੱਲੀ ਨੇ ਉਲਟਾ ਸਵਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ-ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰਾਹੇ ਜਾਣਾਂ? ਮੈਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ, ਏਲਿਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਇਸ ਨਾਲ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਆ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਰਸਤਾ ਚਾਹੇਂ, ਫੜ ਲੈ।

- ਇਹ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਦੱਸ ਰਿਹਾਂ?

- ਇਸ ਲਈ ਦੱਸ ਰਿਹਾਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਦੋਸਤ ਸੁਲਤਾਨਖਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਜੈਮੇਕਾ ਦੇ ਇਕ ਕਾਲੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲਿਆ। ਸੁਲਤਾਨਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ-ਜੁਲਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਾਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆ।

- ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨਖਾਂ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ। ਤੇ ਜੇ ਹੈ ਵੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਆ। ਉਹੀ ਇਕ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਤੇ ਇਸਰਾਰ। ਉਸ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਈ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਅਜੇ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦ 'ਤੇ ਅੜਿਆ ਪਿਆ।

- ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆ ਰਿਹਾ।

- ਹੱਸਣਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਬਿੱਲੀ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨਖਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਰਲਗਡ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

- ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਆ ਨਾ...ਚਿਤਕਬਰੀ ਬਿੱਲੀ ਦਾ ਹਾਸਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਆ?

- ਹਾਂ ਹਾਂ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਾਲੇ ਹਾਸੇ ਨੂੰ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਹੱਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

- ਬਿੱਲੀ ਵਾਲਾ ਹਾਸਾ?

- ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਤੇਰੀ ਸਮਝ 'ਚ ਨੂੰ ਆਉਣੀਆਂ।

- ਫੇਰ ਤਾਂ ਰੋਣਾ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

- ਵਾਹ ਉਏ...ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆਂ।

- ਚੰਗਾ, ਜੋ ਮਨ 'ਚ ਆਉਂਦਾ, ਕਹਿ ਲੈ। ਪਰ ਤੈਨੂੰ.....।

- ਖ਼ੈਰ, ਛੱਡ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ। ਇਹ ਦੱਸ ਤੇਰੀ ਉਸ ਦੋਸਤ ਕੁੜੀ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ-ਚਾਲ

ਆ?

- ਕਿਹੜੀ ਦੋਸਤ?

- ਚੰਗਾ.....ਕਿਹੜੀ ਦੋਸਤ.....? ਯਾਨੀਕਿ ਤੇਰੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦੋਸਤ ਆ।

- ਹਾਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਆ। ਗੋਰੀ, ਕਾਲੀ, ਨੀਲੀ, ਪੀਲੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਂ

ਨਵੀਆਂ-ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤਾਂ ਬਣਾ ਰਿਹਾਂ।

- ਉਏ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਹਿੰਦੂ ਕੁੜੀ ਦਾ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾਂ। ਉਹੀ ਅਸਲਮਾਮੋਅਲਯਕੁਮ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ। ਤੂੰ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਸਲਾਹ ਕਹਿਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ।

- ਅਸਲਮਾਮੋਅਲਯਕੁਮ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਤੇ ਵਾਲੇਯਕੁਮਸਲਾਮ ਕਹਿਣਾ ਵੀ।

- ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਸਿਖਾਇਆ?

- ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਸ਼ ਸਿਖਾਇਆ।

- ਵਾਪਸੀ.....? ਜਾਂ ਹਲਾਲ ਗੋਸਤ ਖਾਣਾ.....?

- ਇਹ ਹਲਾਲ ਗੋਸਤ ਇਥੇ ਕਿਥੋਂ ਆ ਗਿਆ?

- ਉਏ ਉਏ...ਉਧਰ ਦੇਖ.....ਔਹ ਸਾਹਮਣੇ....।

- ਸਾਹਮਣੇ ਕੀ?...ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ।

- ਉਏ ਪਾਹਲਾ,..ਮੀਂਹ ਨੂੰ, ਮੀਂਹ 'ਚ ਭਿੱਜਣ ਵਾਲੇ।

- ਚੰਗਾ..ਔਹ ਜਿਹੜੇ ਮੱਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਰਹੇ ਆ, ਛੱਤਰੀ ਤਾਣੀ? ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੰਗਾ ਕਿਹਾ, ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦਾ ਕੁੜਤਾ ਤੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦਾ ਪਾਜਾਮਾ ਪਾਉਣ। ਪਰ ਉਹਨੇ ਜਿਹੜੀ ਸਲਵਾਰ ਪਾਈ ਹੋਈ ਆ ਤੇ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇਫੇ 'ਚ ਉੜਗੇ ਹੋਏ ਆ.....।

- ਦੇਖ ਉਏ ਦੇਖ, ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਕੌਣ ਆ?

- ਇਕ ਗੋਰੀ ਕੁੜੀ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕਪੜੇ ਪਾਈ।

- ਜ਼ਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ।

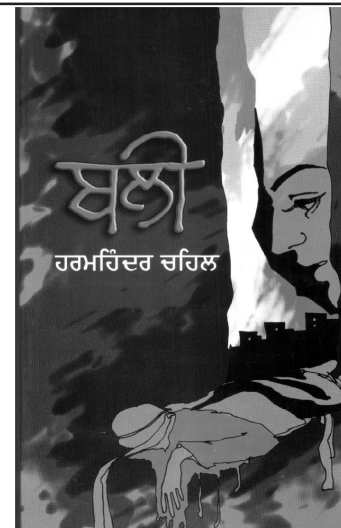
- ਕੀ ਦੇਖਾਂ? ਮੱਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਛੱਤਰੀ ਹੇਠਾਂ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਆ।

ਇਸ 'ਚ ਕਿਹੜੀ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਆ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ, ਕੁੜੀ ਮੀਂਹ 'ਚ ਭਿੱਜ ਰਹੀ ਆ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਛੱਤਰੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

- ਉਏ ਦੇਖ, ਛੱਤਰੀ ਕਿਹਦੀ ਆ?

- ਉਏ ਹਾਂ,.....ਛੱਤਰੀ ਤਾਂ ਕੁੜੀ ਦੇ ਹੱਥ 'ਚ ਆ। ਗੋਰੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਹੱਥ 'ਚ.....।

ਅਨੁਵਾਦ : ਜਿੰਦਰ

ਹਰਮਿੰਦਰ ਚਹਿਲ

ਦਾ

ਬਹੁ-ਚਰਚਿਤ ਨਾਵਲ

ਬਲੀ

ਤੀਜੀ ਵਾਰ

ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਪੰਨੇ-272

ਮੁੱਲ-80 ਰੁਪਏ

ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ : ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਦੇਸੀ/ਡਾ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ

‘ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਦੇਸੀ’ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਉੱਝ ਤਾਂ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲ ‘ਸਾਊਥਾਲ’ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕੜੀ ਹੈ ਪਰ ਲਏ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹਸਤੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲ ਨਾਲੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਓਧਰ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਉਚਾਰ ਦਰਜ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਇਹ ਬਣੀ ਰਹੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਏਧਰਲੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਸਰਵ-ਉਚਤਾ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਧੀਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਵੱਖਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ, ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ, ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰੀ ਰਹੀ ਧਿਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਧਿਰ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼, ਮਾਸੂਮ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਾਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਣਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿੱਥ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦੋ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਵਾਦ/ਸੰਯੋਜਨ ਵਾਲੀ ਵੱਖਰੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਤਲਾਸ਼ਣ ਤੋਂ ਖੁੰਝਦਾ ਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣਿਤਤਾ ਦੀ ਮਿੱਥ ਦਾ, ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਦੂਸਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿਚ, ਇਕ ਪੈਂਤੜੇ ਵਜੋਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਗੌਲਣਯੋਗ ਰੋਲ ਸੀ। ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਇਸ ਮਿੱਥ ਦੀ ਇਕ ਪੈਂਤੜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦਸ਼ੀਲਤਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਵਾਜਿਬ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਵਲ ਵਾਪਸੀ ਹੀ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਸੀ। ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਇਸ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਦੀ ਹੋਂਦ ਭਾਵੇਂ ਮਿਥਕ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਮਿੱਥ ਦਾ ਹੋਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣਿਤਤਾ ਦੀ ਮਿੱਥ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਮਿੱਥ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਪੜਾਅ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਮਿੱਥ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰਨ ਹਿਤ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿੱਥਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਜਿਬ ਹੈ ਪਰ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਹੋਂਦ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅਤੇ ਓਧਰ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰਨ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿੱਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਬੇਲੋੜੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਵੇਂ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣਿਤਤਾ ਦੀ ਮਿੱਥ ਜਾਂ ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਮਿੱਥ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਿਚੋਂ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਮਸਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਅਧੀਨ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਮਿੱਥਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਭੌਤਿਕ ਨਾਲੋਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਨਾਲੋਂ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਿੱਥਾਂ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਵਿਚ ਆਏ ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ (ਜਿਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸੂਤਰ ਹੈ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲ ਲਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਿੱਛੇ ਮੂਲ ਭੂਮੀ ਵੱਲ (ਭਾਵੇਂ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਹੀ) ਨੂੰ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਇਹ ਅੱਗੇ (ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰਹਿਣ ਸਮਾਜ) ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਇਸ ਅਗਲੇਰੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਅਤੇ ਅਹਿਮ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਇਸ ਬਦਲੀ ਦਿਸ਼ਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮੂਲਵਾਸ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵੁਕ ਯਾਦ ਅਤੇ ਉਚੇਰੀਆਂ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਚਿਹਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਦੇ ਜਾਂ ਕਾਫੀ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਇਸ ਨਾਵਲ ਤੋਂ ਪੂਰਵਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਬਦਲੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਮੂਲਵਾਸ ਯਾਦ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮੂਲਵਾਸ ਜਾਂ ਮੂਲਵਾਸ ਤੋਂ ਆਏ ‘ਭਾਈਬੰਦਾਂ’ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ/ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਗਿਣਨ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾਵਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਨਾਂਹ-ਮੁਖੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨਸੂਬੇ ਨਾਲ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਵਿਹਲੜ ਅਤੇ ਨਸ਼ਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਮੁੰਡੇ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਹ-ਮੁਖੀ ਪਾਸਾਰਾਂ ਅਧੀਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿਰੇ ਦੇ ਖਰੂਦੀ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾ ਕਰਨ, ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤੱਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਪੰਨਾ 192-195)। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਗਏ ਮੁੰਡਿਆਂ (ਫਰੈਸ਼ੀ) ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਲੋੜ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੁਚੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਪੰਨਾ 179)। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੂਹ ਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਤੋਂ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਹੋਂਦ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਬਿੰਬਕਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਲੀਨ ਜਾਂ ਇਕਮਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਏਨਾ ਪੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਏਥੋਂ ਵਾਪਸ ਇੰਡੀਆ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਚਲੀ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵਾਪਰਨ ਸਥਾਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਸੋਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਲੰਡਨ ਦਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਏਰੀਆ ਸਾਊਥਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਏਰੀਆ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਸੋਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰਤਾ ਇੱਥੇ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਦਾ ਅਹਿਮ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਦੂਸਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਇਹ ਭਰਪੂਰਤਾ ਉਸ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਬਣਤਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਭਾਈਚਾਰਕ ਦਾਬੇ ਅਧੀਨ ‘ਦੂਸਰਾ ਕਿ ਕਹੂਗਾ’ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵਾਪਰਨ ਸਮਾਂ 9/11 ਦੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਕਾਲ ਤੱਕ ਫ਼ੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਜੱਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਜਾਤਾਂ/ਜਮਾਤਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹਨ। ਇਹ

ਨਾਵਲ ਮੁਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੰਕਟਾਂ ਦੀ ਗਾਥਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨਹੀਂ ਲੈ ਕੇ ਗਏ (ਜੇ ਗਏ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚੋਂ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹਨ) ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਨਾ 117 ਤੇ ਅਮਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਪੈਟਰਿਕ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਇੰਡੀਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੇ ਇਕ ਸੀਮਤ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੀਮਤ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਇਹ ਪੰਜਵਾਂ ਨਾਵਲ ਏਧਰੋਂ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਓਧਰ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਿੱਥਾਂ (ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਮਿੱਥ ਅਤੇ ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਮਿੱਥ) ਦੇ ਦਾਬੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨੈਗੇਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਖਰੇ ਬਦਲਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਾਵਲ ਕਿਸੇ ਇਕਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਧਿਰ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਜਾਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਜਟਿਲਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਸੁਰਤਾ ਸਮੇਤ ਫੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਦੇ ਰੋਅ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਬੱਝਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ/ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਉਹ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਸ ਇਕ ਤਰਤੀਬ ਦਿੰਦਿਆਂ, ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇਕਹਿਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਹੁੰਚ ਅਧੀਨ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਪਾਠ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਥਾਪਿਤ/ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਅਧਿਐਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਜੇ ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਕਰਨਾ ਹੋ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ/ਮਾਨਣਾ ਹੋ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ/ਸਥਾਪਿਤ ਨਾਵਲੀ ਸੰਕਲਪਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਲਾਜ਼ਮੀਅਤਾ/ਉਚਿਤਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਉਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਚੇਤਨ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣੇ ਪੈਮਾਨਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਵਿਚ ਰੋਕ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਸ ਨੂੰ ਕਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲੰਦਾ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਤਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੇ ਨਾਵਲ ਸਥਾਪਿਤ ਸੰਕਲਪਨਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਥਾਪਿਤ (ਕਹਾਣੀ ਕੇਂਦਰਤ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਧਾਨ) ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਿਆਂ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਵਸਤੂ ਬਣਾਉਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਨਾਵਲ ਕਿਸੇ ਪੱਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੋ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਤ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਸਿੱਟਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਹਿਤ ਪਹਿਲਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਦੇਸੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ) ਦੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਜਿਉਣ ਢੰਗ ਨਾ ਤਾਂ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਰਗਾ ਅਤੇ ਨਾ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁਖ ਧਾਰਾ ਵਰਗਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪਲੀ ਅਤੇ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਧਾਰਨਾ

ਵਾਂਗ ਕਨਫਿਊਜ਼ਡ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਰਥਕ ਗੌਲਣਯੋਗ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਕਦਰਾਂ ਦੇ ਸੰਯੋਜਨ ਵਾਲੇ ਇਕ ਨਵੇਕਲੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਸੰਭਵ ਬਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਨਾਵਲ ਇਸ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੱਤ ਹੀ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਸੋਚ ਪੱਖੋਂ ਜਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਜਵਾਨ ਉਮਰ ਅਤੇ ਜਵਾਨ ਸੋਚ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਮੁਖ-ਧਾਰਾਈ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਣਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਇਸ ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਘੇਰੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬਗਾਵਤੀ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਪੂਰਬੀ ਜਾਂ ਪੱਛਮੀ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਹਿੱਤ ਇਸ ਦੀ ਯੂਥ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਨਾਤੇਦਾਰੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣੀ ਨਿਹਾਇਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਂ ਹੀ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਤੋਂ ਖਿਸਕ ਕੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਵਿਚ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਪਾਵੇਗੀ, ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧੀ ਬਗਾਵਤੀ ਖਾਸਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਢੇਲਾ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਮੋਹਨ, ਅਮਰ ਅਤੇ ਮਨਿੰਦਰ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਪ੍ਰਤਿ ਬਦਲਿਆ ਨਜ਼ਰੀਆ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਨਾਵਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਜਿਸ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਅਗ੍ਰਭੂਮਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਸਥਾਨਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਜਟਿਲ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਦੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਜਿਉਣ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੀ ਮੁਹਾਰਤ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ ਇਸ ਦੀ ਹੋਣੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੁਆਰਾ ਵਿਭਿੰਨ ਅੰਤਿਮ-ਪੱਖੀ ਦਬਾਵਾਂ ਅਤੇ ਝੁਕਾਵਾਂ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਦੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਜਿਉਣ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ ਬੇਹੱਦ ਜਟਿਲ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਆਏ ਮਾਪਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾਰੂ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਟਾਕਰਵੇਂ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਪੱਖੀ ਚਾਹਤ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜਟਿਲ ਅਤੇ ਔਖਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਬਾਵਾਂ ਅਤੇ ਝੁਕਾਵਾਂ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਕਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਝੁਕਦੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੰਯੋਜਨ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਾਸਾਰ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਣਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਨੈਗੇਸੀਏਸ਼ਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਿਸ ਧਿਰ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਦਬਾਅ ਸਹਾਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਧਿਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਭ ਤੋਂ

ਵਧੇਰੇ ਬਗਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦਬਾਅ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ 'ਤੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਹਨ, ਲਿਆਜ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਿੱਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਰੂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕਾਮੁਕ ਵਿਹਾਰ (ਡੇਟਿੰਗ, ਮੈਰਿਜ, ਲਿਵ-ਇਨ ਨਾਤਾ) ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਘੋਰ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਘਿਰ ਗਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਪਿੱਛੇ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ/ਅਣਖ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਸੰਕਲਪਨਾ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਔਰਤ ਹੋਂਦ ਬਾਬਤ ਕੀਤੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਔਰਤ ਸੰਕਲਪਨਾ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਟਕਰਾਮਈ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਵਖਰਿਆਉਣ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਔਰਤ-ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੈਤਿਕਤਾ/ਪਵਿੱਤਰਤਾ/ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਮੁਕ ਚਾਹੁਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਮਾਜ/ਪਰਿਵਾਰ/ਮਰਦ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹਿਤ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਔਰਤ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਇਸ ਸੰਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਅੱਗੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਪਾਸਾਰ ਇਹ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ/ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਔਰਤ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਕਾਮੁਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ/ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਆਜ਼ਾਦ ਧਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੋਚੀ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੱਛਮੀ ਔਰਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਸੰਕਲਪਨਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਂਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਔਰਤ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੀ ਇਹ ਲੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਤੱਕ ਅਸਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਮਿਲਗੋਭੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਨਾਂਹ-ਮੁਖੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਔਰਤ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਏਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਔਰਤ-ਹੋਂਦ ਦੀ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਤੋੜਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮਰਨ ਦੀ ਘੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਤੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕੁੜੀਆਂ (ਮਨਿੰਦਰ, ਸ਼ੈਰਨ) ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਦੇ ਉਲਟ ਭੁਗਤਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹਾ ਵਾਪਰਨ ਪਿੱਛੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰੋਲ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਉਹ ਮੂਲ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਪਲਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਚਾਹੁਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਜੀਵਨ

ਜਿਉਣ ਵਿਚ ਬੇਬਸ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਬਾਵਜੂਦ ਚਾਹੁਣ ਦੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕਦਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਵਾਪਰਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਧੀ ਸੁੱਖੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਾ ਲੱਭਣ ਕਾਰਨ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਸਮੂਹਿਕ ਯਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਚਿਹਨਕ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਸਾਥੀ ਮੁੰਡਾ ਲੱਭਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀ ਸੁੱਖੀ ਦੇ ਕਤਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਪਿਤਾ ਸੁੱਖੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਨਿੱਜੀ ਮੋਹ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਕਾਰ ਡਿੱਕ ਡੋਲੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਧੀ ਮਨਿੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ/ਕੌਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਣ ਕਾਰਨ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸਗੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨਿੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਣਾ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਕੇਵਲ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਮਨਿੰਦਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨਿੰਦਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਤਿਆਂ ਦੇ ਨਿੱਘ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਇਕੱਲਤਾ ਅਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ/ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਜਾਣ ਦਾ ਮੁੱਲ ਆਪਣੀ ਇਕੱਲਤਾ ਅਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਬਗਾਨੇ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸਥਿਤੀ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੰਮੀਆਂ ਪਲੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧਾਂ/ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮੋਸ਼ੀ ਜਾਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਧੀਆਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੁਕੇ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਦਿਲਰਾਜ ਕੌਰ ਦਾ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਨਜ਼ਰੀਆ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਿਲਰਾਜ ਕੌਰ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮੂਕ ਸਹਿਮਤੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧਾਂ ਕਾਰਨ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਹਿਤ ਸਹਾਇਕ ਦਾ ਰੋਲ ਵੀ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸੋਨਮ ਦੀ ਮਾਂ ਰਾਜੀ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਗਈ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਬੁਆਏ ਫ਼ਰੈਂਡ ਗੋਵਿੰਡਰ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਕਿੱਸ ਕਰਨ ਤੇ ਨਾ ਤਾਂ ਗੁੱਸਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਉਸਾਰ ਔਰਤ ਦੀ ਇਸ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਮਰਦ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਹ ਵੱਖਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਅਮਲੀਅਤ ਲਈ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜਗਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ

ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨੁਕਤਾ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਿਆਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦਕ ਧਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੜਾਅ ਤੇ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ ਕਿ ਆਖਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਅਤੇ ਕੀ ਗੁਆਇਆ। ਪੰਨਾ 18 'ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਸੁਦਾਗਰ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਇਹ ਸਾਲਾ ਕਾਹਦਾ ਮੁਲਕ ਆ, ਇੱਥੇ ਆ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਟੱਟੂ? ... ਉਲਟਾ ਸਭ ਕੁਝ ਗਵਾ ਲਿਆ, ਦੇਖ ਸਾਡੇ ਵੱਲ, ਸਾਡਾ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵਣਾਂ ਦੇ ਰੁਖ ਵਾਂਗੂ ਇਕੱਲੇ ਆਂ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਫੂਕ ਨਿਕਲ ਸਕਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨੀ ਮੋਢਾ ਦੇਣ ਵੀ ਆਉਣਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ... ਹੁਣ ਆਹ ਦੂਜੀ ਜ਼ਾਤ ਵਿਚ, ਦੂਜੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਨਿਆਣੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਆ, ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਮਰਨਾ ਈ ਆ ਇਹ ... ਮਰ ਰਹੇ ਆਂ।” ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਨਾ 47 'ਤੇ ਪਰਦੁਮਣ ਸਿੰਘ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਪਾਲਾ ਸਿਆਂ ਛੱਡ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਆਏ ਆਂ, ਇਹ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਿਆਣੇ ਖੋਹ ਲਏ ਸੋ ਖੋਹ ਲਏ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇ ਭਟਕਣਾ।”

ਨਾਵਲ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੁਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਤਿ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਸੂਰਵਾਰ ਨਹਿਰਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਵਲ ਬਾਕੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਹਮਦਰਦੀ ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੂਰਵਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਪਭਾਵਕ ਅਤੇ ਇਕਪਾਸੜ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੂਰਵਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਵਾਂਗ ਅੰਤਮਪੱਖੀ ਨਾਂਗ-ਮੁਖੀ ਰਵੱਈਏ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਚੁੱਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਝ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਜਿਵੇਂ; ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ, ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਗੁਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਅਤੇ ਕੀ ਗੁਆਇਆ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤਾਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ, ਅਣਛੋਹੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਨਾਵਲੀ ਪਾਠ ਮਨਿੰਦਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ-ਸੰਸਾਰ ਤੱਕ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ, ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜਾਂ ਦੂਜੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕੇਵਲ ਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਬੇਹੱਦ ਦੁਖੀ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕਾਰਨ ਹੰਢਾਈ ਪੀੜ੍ਹਾ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਪੀੜ੍ਹਾ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਨਾ 75 'ਤੇ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਆਖਦਾ ਹੈ, “... ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ, ਕੁੜੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਈ ਮੈਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਸੀ...” ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੌਮ/ਮੂਲ ਦੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪੈਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਘਾਟਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ

ਹੁੰਦੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ, ਗੇਅ ਬਣ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਵਹਿ ਜਾਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਪੀੜ੍ਹਾ ਦਾ ਸਬੱਬ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਭਾਈਚਾਰਕ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਉਹ ਮਰਨ ਮਰਾਉਣ ਤੇ ਉਤਰ ਆਉਣ ਜਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਲੈਣ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ), ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਥੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂ ਗੇਅ ਬਣ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਤਿੱਖੇ ਟਕਰਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਰੋਂਅ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਉਣ ਹਿਤ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ/ਨਸਲ ਦੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਰਹੀ ਜਾਣ ਪਰ ਘਰ ਵਾਪਸ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਜਾਣ। (ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।) ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਖਾਤਰ ਵੀ ਉਹ ਹਰ ਹੀਲਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਜਗਮੋਹਣ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।) ਇਹ ਨਾਵਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜੰਮੀਆਂ ਜੁਆਨ ਹੋਈਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਜੁਆਨ ਹੋਏ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਥਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਠੋਸ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਮਰਦ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਵੱਧ ਸਪੇਸ ਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਸਪੇਸ ਬਾਰੇ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਖਾਸਾ ਭਾਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਕਿਰਨ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸਪੇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੇਸ ਬਹੁਤ ਨਿਗੂਣੀ ਹੈ। ਸਪੇਸ ਦੇ ਨਿਗੂਣੀ ਹੋਣ ਦਾ ਬੇਬੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਮਰਦ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਪਾਤਰ ਮੋਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਦੂਜੇ ਪਾਤਰ ਅਮਰ ਹੀ ਗੌਲਣਯੋਗ ਸਪੇਸ ਕਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਰਦੁਮਣ ਦਾ ਲੜਕਾ ਰਾਜਵਿੰਦਰ, ਜਗਮੋਹਣ ਦਾ ਲੜਕਾ ਜੀਵਨਜੋਤ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨੋਂ ਲੜਕੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਬਤ ਸੰਖੇਪ ਸਤਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਸਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਕਿ ਇਸ ਸਪੇਸ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਪੇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚ-ਵਿਚਕਾਰ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਕਿਨਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਸਲ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਮੋਹਨ ਕਿਤੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਜਾਂ ਅਪਣੇ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਦੁਬਿਧਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਮਰ ਵੀ ਗੋਰੀ ਵਾਈਫ਼ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੜਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਿੱਘ ਜ਼ਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਲਿਵ ਇਨ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਣਾ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਚਾਹਤ ਨਾ ਕਰਨੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਹੁਣ ਕੋਈ ਕਲਪਿਤ ਵਰਤਾਰੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਨਜ਼ ਦੇ ਧਾਰਕ ਹੋਣ ਦੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਦੇ ਦਾਬੇ ਵਿਚ ਪਲੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਬਾਬਤ ਮੋਹਨ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਸਪੇਸ ਨਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਮਿਸਾਲ

ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਿਖਰ ਉਦੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੋਹਨ ਸੰਦੀਪਾ ਪਰਾਸ਼ਰ ਦੀ 'ਵਰਜੈਨਿਟੀ' ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਤੇ ਘਾਟ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਦੀਪਾ ਪਰਾਸ਼ਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਦਾਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਵਰਜਨ ਹੈ (ਪੰਨਾ 202-203)। ਮੋਹਨ ਨੂੰ ਸੰਦੀਪਾ ਪਰਾਸ਼ਰ ਦੇ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਚੰਗਿਆਈ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬੀਮਾਰੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੋਹਨ ਨਾਵਲ ਦੀ ਭਾਰੂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸੂਰ ਦੀ ਅਦਿਸਦੀ ਹਮਾਇਤ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਸੰਦੀਪਾ ਪਰਾਸ਼ਰ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੰਡਦਾ ਮੋਹਨ ਦੀ ਗੋਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਲੀਨਤਾ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਈਥੋਸ ਵਿਚ ਵਰਜੈਨਿਟੀ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਦੇਸੀ ਕਦਰ ਹੈ। ਜੇ ਮੋਹਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੇਸੀ ਹੈ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਨਾਵਲ ਸੁਝਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਤਾਂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਕਦਰ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਇਕ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਅਨਿਵਾਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵੀ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਨਸਨੀ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਦੇਸੀਪੁਣੇ ਦੇ ਦਮਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਅਮਰ ਦਾ ਆਪਣੀ ਬੌਸ ਆਈਰੀਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸਬੰਧ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਨਾਹ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਅਮਰ ਦੀ ਗੁਨਾਹ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੋਹਨ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਉਂਦਾ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦੋਹਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਬਿੰਬ ਉਸਾਰਦੀ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਸਮੇਤ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਬਾਬਤ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਹ-ਮੁਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਲਈ ਸ਼ੁਭ ਸ਼ਗਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਨਜ਼ਰੀਆ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇਕ ਅੰਤਿਮ ਬਿੰਦੂ ਨਾ ਬਣੇ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਘਾੜਤ ਬੇਹੱਦ ਸੂਚੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਣਨੀਤੀ ਅਧੀਨ ਹੀ ਮਨਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਨਿੰਦਰ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਹਾਂ-ਮੁਖੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਨਿੰਦਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸਪੇਸ ਦੇਵੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ ਕਿ ਨਾਵਲੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਨਿੰਦਰ ਨੂੰ ਗਲਤ ਅਤੇ ਅਣਉਚਿਤ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰੇ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਨਜ਼ਰੀਆ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਦਮਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਨੈਗੇਸੀਏਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਜਾਂ ਗਲਤ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਬੇਹੱਦ ਜਟਿਲ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਸੰਕੇਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਸੰਕੇਤਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਅਹਿਮ ਉਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਜਟਿਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਦੂਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਨਾਵਲੀ ਕਥਾ ਸੁਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਸਾਬੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਮੂਲ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਹੋਰ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਦਿਖਾਉਣੀ ਅਤੇ ਅਮਰ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਨਸਲੀ ਵੱਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਚੇਤਨ ਹੋਣਾ ਇਸ ਦੀਆਂ ਗੌਲਣਯੋਗ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੈ।) ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ, ਸਾਬੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਇਕ ਵਾਰ ਦੇਖਣਾ/ਪਰਤਣਾ ਲਗਭੱਗ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਉਸ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੰਯੋਜਨ (ਫ਼ਿਊਜ਼ਨ) ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ, ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਪੁਣਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ 'ਦੇਸੀ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਚਿੰਨ੍ਹਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਵਿਉਂਤਦੀ ਕਾਂਟ ਛਾਂਟ ਕਰਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਜਿਉਣ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਗਾਣ ਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕਦਰ ਕਿ ਲੋਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ, ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਖਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਭੈਣ/ਭਰਾ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਹਿਤ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੋਹਨ ਦਾ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਮਨਿੰਦਰ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਾ ਤਾਂ ਸ਼ੁਧਵਾਦੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਏਧਰਲਾ ਪੰਜਾਬ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਚੇਤਨਾ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ) ਦੇ ਉਸ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਬਜਾਇ, ਉਸ ਨਾਲ ਜਿਉਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਦੂਹਰੀ/ਤੀਹਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਣ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਧੀਨ ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਅਗਲਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਉਹ ਪਲੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਸ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਬਾਵਸਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪੇ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਰਹੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪੱਛਮੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਦਾਬੇ ਅਤੇ ਧੱਕੇ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪੀੜਾ ਅਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਦੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਮੂਲ ਵਾਸ ਦੀ ਕਦਰਾਂ ਅਤੇ ਜਿਉਣ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਨਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਨਜ਼ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਖਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਅਸਰ ਕਾਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਚਿਰ ਸਥਾਈ ਫਿਤਰਤ ਕਾਰਨ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਮੋਹਨ ਦਾ ਗੁੱਸਾ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਾਲਾਂ, (ਤੂੰ ਗਾਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਐਂ ਮੈਂ ਸਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਗੱਡ ਦੇਣਾ) ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਬਾਰੇ ਫਿਕਰ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਗਜੀਵਨ ਦਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਰਾਏ ਮਰਦ ਨਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਡਰੱਗਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚਲਿਆ ਜਾਣਾ, ਚੰਦਾ ਦੁਆਰਾ ਬੱਚੇ ਦੀ ਚਾਹਤ ਰੱਖਣੀ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੂਰ ਤੱਕ ਨਿਭਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ।

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਪਿੱਛੇ ਅਗਲਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨਾਲ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਮਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਸਲ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਕਾਰਨ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਪੀਟਰ ਮਰਫੀ ਅਤੇ ਐਡਵਰਡ ਗਈਲ ਦਾ ਮੋਹਨ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਕਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।) ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ, ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਏਥੋਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਨਸਲ ਨੀਵੀਂ ਅਤੇ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਸ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਐਡਵਰਡ ਗਈਲ ਅਤੇ ਪੀਟਰ ਮਰਫੀ ਦੇ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਭਰੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਪੀ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਨੈਗੇਸ਼ੀਏਟ ਕਰਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਥਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਉਹ ਝੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਹੋਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮੋਹਨ ਅਤੇ ਅਮਰ ਦੋਵਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਮੋਹਨ ਪ-72, ਅਮਰ ਪ-237) ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਅਮਰ ਦਾ ਪੰਨਾ 117 ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਪੈਟਰਿਕ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਨਸਲ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਹੁੰਗਾਰਾ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਉੱਥੇ ਜੰਮੀ ਅਤੇ ਜੁਆਨ ਹੋਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਬਣਦੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਇਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਹੋਂਦ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹੋਂਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਸਿਮਟ ਕੇ ਜਿਉਂ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਪ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਗੌਲਣਯੋਗ ਪਛਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਪਾਸਾਰ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਇਸੇ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਕਟ ਦੀ

ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੈ/ਸੀ। ਸੋਨਮ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਤੇ ਰਾਜੀ ਦਾ ਆਪਣੀ ਧੀ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਤਣਾਅ ਨੈਗੇਸ਼ੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਅਹਿਮ ਪੜਾਅ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਸ ਕਦਰ ਤਿੱਖੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਦੁਬਿਧਾ ਤੋਂ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਧੀ ਮਨਿੰਦਰ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਖਰੇਵੇਂ ਘੱਟ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿਚ ਵੀ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੇਲ੍ਹ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਕੁਝ ਬਿਖਰ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬੇਹੱਦ ਉਦਾਸ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ 'ਤੇ ਪਛਤਾਉਣਾ ਨੈਗੇਸ਼ੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਚਿਤਤਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਪ-95) ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜੰਮੀ ਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵੀ ਤੁਰਨ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਸੁਦਾਗਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਦੇ ਗੋਰੇ ਮਾਈਕ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਬਤ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਦੇ ਉਜਰ ਕਰਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਇਹ (ਮਾਈਕ) ਗੋਰਾ ਈ ਐ, ਜੇ ਕੋਈ ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸੀ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਕਦੇ ‘ਗਾਂ’ ਨਾ ਕਹਿੰਦਾ।” (ਪ-18)

ਇਕ ਲੰਮੇ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਨੈਗੇਸ਼ੀਏਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘਰ ਛੱਡ ਗਏ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਘਰਾਂ ਵੱਲ ਵਾਪਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਧੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਕੱਟੜਤਾ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਵੇਲੇ) ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੱਲ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬਦਲੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਔਲਾਦ ਵੀ ਉਸ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੇ ਰੁਖ ਵਿਚ ਬਦਲਾਅ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਟੁੱਟਿਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਗੰਢਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਬੰਧ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਧੀ ਮਨਿੰਦਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸੁਖਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਉਂਦੇ ਪਰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚਲੀ ਕੜੱਤਣ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਬਗਾਨੀ ਨਸਲ/ਕੌਮ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ/ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਮਲ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਮਾਨਸਿਕ ਖਿਚਾਵ ਤੋਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਮਾਨਸਿਕ ਖਿਚਾਵ ਤਾਂ ਸਮਝੌਤੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਅਤੇ ਸਮਝੌਤੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਖਿਚਾਵ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਹੀ ਨੈਗੇਸ਼ੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਾਸਾਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਗਈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਵਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਦਰਜੇਬੰਦੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਗੋਰੇ, ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਕਾਲੇ ਆਉਂਦੇ

ਹਨ, ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗੋਲਣਯੋਗ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਪਾਤਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਸੁਦਾਗਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਸੱਤੀ ਦੁਆਰਾ ਗੋਰੇ ਮਾਈਕ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਹਿੱਤ ਮੰਨ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਆਪਣੇ ਉਚਾਰ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਦਰਜੇਬੰਦੀ ਬਾਬਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਡਰਪੋਕ ਅਤੇ ਭੱਜੂ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਟੀਰੀਓਟਿਪੀਕਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨਿੰਦਰ ਦਾ ਬੁਆਏ ਫਰੈਂਡ ਰਫ਼ੀਕ ਸੁੱਖੀ ਦੇ ਬੁਆਏ ਫਰੈਂਡ ਹਸਨ ਵਾਂਗ ਡਰ ਕੇ ਭੱਜ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਬਾਬਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਮੋਹਨ ਵੀ ਇਸੇ ਸਥਾਪਿਤ ਰਾਇ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ। ਮੋਹਨ ਮਨਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਬੁਆਏ ਫਰੈਂਡ ਨੂੰ ਡੰਪ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੱਭ ਲੈ ਪਰ ਸੁੱਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਧੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਜਿਸ ਧਿਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਨਸਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਠਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ (ਐਸ ਸੀ) ਹਨ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਹ ਵਿਤਕਰਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਪਰ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਹ ਜਿਉਣ ਮਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਪੰਨਾ 119 'ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ ਦੀ ਧੀ ਗੁਰੀ ਦੁਆਰਾ ਚਮਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਲੱਭਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਕਸਦੀ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਚੁੱਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਉਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖਦ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਦ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਿਚ ਮਾੜੀਆਂ ਜਗਾਵਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਫੋਸਟਰ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਪ-111-112) ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪਰਵਾਸੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਥੇ ਵਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਨੂੰ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਲਾਇਨ ਕਰ ਰਹੀ ਸਮਕਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਤਿ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦਾ ਰਵੱਈਆ, ਆਮ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਧਾਰਨਾ, ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੋਂ ਨਵੇਂ ਆਏ ਮੁੰਡਿਆਂ/ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੋਂ ਉਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ/ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਕੇ ਹੋਣ ਦੀਆਂ) ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ (ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ) ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਭਿਅਕ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਪਰਦੁਮਣ ਸਿੰਘ) ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਨ/ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੱਤ ਪਹੁੰਚੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਤਿ ਰਵੱਈਆ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਜਿਨਸੀ ਲੁੱਟ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ/ਬਗਾਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ ਸਗੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਵੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਇਸ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਰੱਖਦੀ ਉੱਥੇ ਪਲੇ ਵਸੇ ਹੋਰ ਨਸਲ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਰਨ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਤਿ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦਾ

ਇਕ ਅਹਿਮ ਪਾਸਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਥੇ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ 'ਕਨਫਿਊਜ਼ਡ' ਅਤੇ 'ਮਾਸੂਮ' (ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬੇਵਕੂਫ ਹੋਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ) ਸਮਝਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭੱਦੇ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਪਾਸਾਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਿਆਂ/ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ/ਅਣਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਪਾਸਾਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੇ ਗਈਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਤਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈਆਂ ਘੋਰ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨਾ ਉੱਥੇ ਵਸਣ ਜੋਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲ ਪਰਤ ਆਉਣ ਜੋਗੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜੀਤੋ ਅਤੇ ਦੇਵਿਕਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਧਿਰ ਦੇ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਬਹੁਰੂਪੀ ਵਿਆਕਰਨ ਇਕ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਕਿਸੇ ਇਕਹਿਰੀ ਸਥਿਰ ਹੋਂਦ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਬਹੁਪਰਤੀ/ਤਰਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਰੰਗਤਾ, ਤਰਲਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਪਣਾ ਚੌਖਟਾ ਵੀ ਇਸੇ ਫ਼ਿਤਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਬਹੁ-ਭਿੰਨਤਾ ਵਿਚ ਫੜਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਘਟਦੀ ਸਗੋਂ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ (ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਪੀੜ੍ਹੀ) ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਗੋਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਰ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਵੀ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਪਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਇਸ ਬਹੁਪਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ (ਗੋਰੇ, ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ) ਨਾਲ ਸਹਿਜ/ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਪੜਾਅ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਗੋਰੇ ਸਮਾਜ ਅੱਗੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਝਿਪਦੀ/ਝਿਜਕਦੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਝਿਪਦੀ/ਝਿਜਕਦੀ ਸੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਗੋਰੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਕਦੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਝੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਦਾ ਪੀਟਰ ਮਰਫੀ ਅਤੇ ਐਡਵਰਡ ਗਾਈਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੋਹਨ ਪੀਟਰ ਮਰਫੀ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਐਡਵਰਡ ਗਾਈਲ ਨੂੰ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਗੋਰਾ ਸਮਾਜ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਂਗ ਦਬੂ ਅਤੇ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਾਰੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਗੋਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੁਹਰਿਓ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਾ ਵੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਹੁਣ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਝਿਪਿਆਂ/ਝਿਜਕਿਆਂ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ

ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਦੂਸਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਪਿੱਛੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਕਾਰਨ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ; ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੁਆਰਾ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ/ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਚੇਤੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਚੰਗੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। (ਪ-71,74)। ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਨੂੰ 'ਆਪਣਾ' ਦੇਸ ਮੰਨਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਮੁਲਕ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੋਰੇ ਨਾਗਰਿਕ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਆਪਣੇਪਣ ਦੇ ਭਾਵ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਹਕੂਕ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਇਹ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਸਲਵਾਦੀ ਗੋਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਅਨਿਆਪੂਰਨ ਬਣਤਰਾਂ ਨੂੰ ਟੱਕਰ ਦੇ ਸਕਣ।

ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਣਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਚਾਰ/ਬਰਾਬਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੇ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਅਮਰ ਦੇ ਸਾਂਡਰਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸੱਤੀ ਦੇ ਗੋਰੇ ਮਾਈਕ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਦੀ ਤਲਖ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਹਿਚਾਰ/ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਟੇਜ ਦੀ ਬਿੰਬਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਗੌਲਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਮੂਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਨ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅੰਦਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਦੂਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ, ਆਪਣੀ ਵੱਖਰਤਾ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਆਪਣੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਪਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁੜ ਤਣਾਅ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਤਣਾਅ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਤਿੱਖੇ ਟਕਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਕਤ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਤੀਸਰੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸੱਤੀ-ਮਾਈਕ ਅਤੇ ਅਮਰ-ਸਾਂਡਰਾ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਈਕ ਇਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸੱਤੀ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪੇਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਹੱਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ ਅਧੀਨ ਸੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ 'ਵੱਖਰਤਾ' ਅਤੇ 'ਵਿਲੱਖਣਤਾ' ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਭਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਮਾਈਕ ਦੁਆਰਾ ਸੱਤੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸੁਦਾਗਰ ਦੀ ਬੇਇੱਜਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਅਮਰ ਅਤੇ ਸਾਂਡਰਾ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦੇ ਵੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਪੰਨਾ 235-237)। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ, ਸਿਰਜਣ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲੀ ਪਾਠ ਦਾ ਚਿਹਨਾਤਮਕ ਸੰਸਾਰ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਨੈਗੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਇਕ ਗੌਲਣਯੋਗ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਤੱਕ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਨਾਵਲ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਕ ਸਫਲ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਕੁਝ ਇਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਬਿਆਨੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫਿਤ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਰਸ ਏਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕ ਜੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਕੀਤੀਆਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚ ਵਿਚਕਾਰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਏਥੇ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਮਸਲਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਆਖਰ ਅਜਿਹੀ ਕਿਹੜੀ ਜੁਗਤ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕ ਲਈ ਏਨਾ ਰੋਚਕ ਅਤੇ ਖਿੱਚਪਾਊ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰਿਥਾਇ ਦੂਸਰਾ ਸਮਝਣਯੋਗ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਜੁਗਤ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕੀ ਉਹ ਉਚੇਰੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਪ-ਦੰਡਾਂ ਤੇ ਖਰੀ ਉਤਰਦੀ ਵੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਰੋਚਿਕਤਾ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਿਰਜੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਜੁਗਤ ਦਾ ਸਬੰਧ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਜੁਗਤ ਦਾ ਸਬੰਧ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਕਾਮੁਕ ਉਲਾਰਾਂ/ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੁੱਠ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਾਮੁਕ ਪੁੱਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਏਨੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਬਿਆਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਪਾਠਕ ਇਸ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਵਿਚ ਗੁਆਚਦਾ, ਕਾਮੁਕ ਰਸ ਮਾਣਦਾ ਇਹ ਸੋਚਣੋਂ ਵੀ ਖੁੰਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਬੌਧਿਕ/ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੀ ਮਾਨਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਗਤੀ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਕਾਮੁਕ ਮਾਦਕਤਾ ਵਿਚ ਰਸ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਰਸ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੁਲਾਂਕਣੀ ਬਿਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਸ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਮੁਕ ਮਾਦਕਤਾ ਦੇ ਜਾਦੂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਲਾਂਕਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ ਜੁਗਤਾਂ ਇਕ ਹੱਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਨੂੰ ਗਹਿਰਾਈ ਅਤੇ ਸੂਖਮਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋਕ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਠਾਰ ਕੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਫੋਕਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਏਨੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਲੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀ ਨਿਖੜਵੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਛਵੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਅਨੇਕਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਾਪਰੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁਆਰਾ ਕਲਪੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਪੇਸ ਦਿੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਿਆਂ ਕਿ ਇਹ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਿਤੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਮੁਖ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਨੂੰ ਡਿਲਿਊਟ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵਾਪਰੇ ਕਿਰਨਜੀਤ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੇ ਕੇਸ ਦੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਘਟਨਾਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚਿਹਨਾਤਮਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਰਨਜੀਤ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਅਜਿਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਆਪਣੇ ਉਸ ਪਤੀ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਦਸ ਸਾਲ ਹਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਟੌਰਚਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੇਸ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬਹਿਸ ਛੇੜਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਾਰਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕਿ ਇਕ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਇਕ ਫਿਲਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਿਰਨਜੀਤ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਪ੍ਰੀਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ

ਤੰਗ ਆ ਉਸ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। (ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਨਜੀਤ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਹੱਥੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਕਿਰਨਜੀਤ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਿਸਟਰ ਇਨ ਹੈਂਡਜ਼ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਹ ਬਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਤਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਚ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰਕਸ਼ੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿੰਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਸੁਹਰਤ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਬਦਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ ਪਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਜਿਸ ਸਤਹੀ ਜਿਹੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਬੇੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਬਰ ਵਰਗੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ਸਗੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਪੰਨਾ 137 'ਤੇ ਸੁਨੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਬੀਰ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਬਣਨ, ਵਿਗੜਨ ਅਤੇ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਹਲੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਘਟਨਾਵੀਂ ਵਿਉਂਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਹੁ ਰੰਗਾ ਅਤੇ ਖਿੱਚ ਪਾਊ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਰਤਾਰੇ/ਮਸਲੇ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਤੇਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਰੋਲਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮੁਕ ਪੁੱਠ ਦੇਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਪਾਸਾਰ ਹੈ। ਉਂਝ ਇਸ ਜੁਗਤ ਦਾ ਇਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਾਸਾਰ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਵਲ ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਵਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਪ੍ਰਤਿ ਉਪਭਾਵਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਾਮੁਕ ਪੁੱਠ ਵਾਲੀ ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਵਿਆਪਤ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਵਿਗਾੜਾਂ, ਘਾਟਾਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਪਰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਇਸ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਸ ਪਾਸਾਰ ਤੱਕ ਘਟਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਵਾਲ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਫ਼ੋਕਸ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲੋਂ ਮਾਰਕਿਟ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਸੌਖੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਤਕਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਦੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਪਾਤਰ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੱਲ ਲੋੜੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਝੁਕੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਇਹ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਕਿਤੇ ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਪਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਦੁੱਖ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮੋਹਨ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਸ਼ੈਰਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਿਲਰਾਜ ਕੌਰ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਬਾਬਤ ਕੀਤੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ (ਪੰਨਾ 216) ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਸਥਿਤੀ ਅਧੀਨ ਕਾਮੁਕ ਸੈਨਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਣਬੀਰ ਕੌਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਭੁਪਿੰਦਰ ਤੋਂ ਸਰੀਰਕ ਦੂਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੁਖਨੁਮਾ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਮੁਕ ਸੈਨਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਪੰਨਾ 208-209) ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਤਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦਾ ਝੁਕਾ ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰਦੁਮਣ ਸਿੰਘ ਇਸ

ਪਰਿਥਾਇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਪਰਦੁਮਣ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਈ ਹਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਇਸ ਕਦਰ ਵਿਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਜਵਾਨ ਲੜਕੀ ਮੌਨਿਕਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜੱਗਾ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨਦੀਪ ਵੀ ਬਦਲਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਧੀਨ ਇਸੇ ਫ਼ਿਤਰਤ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਵਿਕਾ ਅਤੇ ਰਣਬੀਰ ਵੀ ਜੱਗੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕਾਮੁਕ ਝੁਕਾਅ ਦੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਪੱਕਿਆਂ ਹੋਣ ਲਈ ਸੁਨੀਤਾ ਅਤੇ ਮੌਨਿਕਾ ਜੋ ਕਰਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦਿਖਾਏ ਲੋੜੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਲਾਰਪਣ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ (ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਪਰਦੁਮਣ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੋਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਸ਼ੈਰਨ ਹੈ) ਦੀ ਹੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਖ ਮਕਸਦ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੇ ਕਾਮੁਕ ਸਬੰਧ ਹੀ ਹੋਣ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਜੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਿੱਧਾ ਅਰਥ ਨਾਵਲ ਦੇ ਘਟਨਾਵੀਂ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਕਾਮੁਕ ਪੁੱਠ ਦੇਣ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਪੰਨਾ 241 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਗਏ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਕਿਰਨ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੁਗਤ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਾਰਕਿਟ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਹਿੱਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਸ ਜੁਗਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਨਾਵਲ ਮਾਰਕਿਟ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭਰਵੀਂ ਹੋਂਦ ਜਤਨਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ/ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮਝਣ/ਸੰਚਾਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

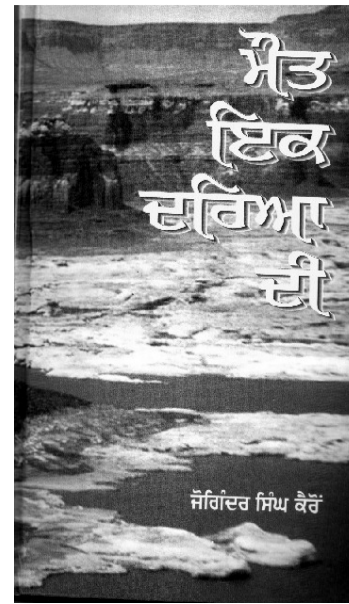
ਨਾਵਲ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਗੌਲਣਯੋਗ ਮਸਲਾ ਇਸ ਦੀ ਕਾਂਡ ਵੰਡ ਅਤੇ ਕਾਂਡ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਵਿਭਿਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਾਂਡ ਵੰਡ ਦਾ ਕੋਈ ਤਾਰਕਿਕ ਆਧਾਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਦੇ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਬਤ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਚੇਤਨ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਹਾਣੀ/ਪਾਤਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਕਈ ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਤਰ/ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਨੀ ਦੇਰ ਲਈ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਪਾਤਰ/ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਾਵਲ ਦੇ ਚਿਤਰਪੱਟ ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਉਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪਾਠਕ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਟਿਕ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਂਡ ਵੰਡ ਵਿਚਲੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਮੋਹਨ ਦੇ ਐਡਵਰਡ ਗਈਲ ਅਤੇ ਡੌਮਨਿਕ ਹਾਰਵੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਐਡਵਰਡ ਗਈਲ ਅਤੇ ਡੌਮਨਿਕ ਹਾਰਵੇ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਪਹਿਲੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

10 ਕਾਂਡ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ 12 ਵੇਂ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਲੱਗਭਗ 60 ਪੰਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਚਾਨਕ ਫੇਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਾਂਡ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਚਲ ਰਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਚਲ ਰਹੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਾਰਕਿਕ ਨਿਬੇੜੇ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਮੁੱਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਂਡ ਵੰਡ ਅਤੇ ਕਾਂਡ ਅੰਤ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਗੌਲਣਯੋਗ ਤਕਨੀਕੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਕ ਖੱਪੇ (ਅਧੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਅਯਥਾਰਥਕ ਹੁੰਗਾਰੇ) ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਹਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਤੰਦਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਪੂਰਨੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸੁਦਾਗਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਿਲਰਾਜ ਕੌਰ ਦੇ ਪੰਜ ਕੁੜੀਆਂ ਹਨ, ਮੁੰਡਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਬਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਬਤ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਚੌਥੀ ਕੁੜੀ ਬਾਬਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਹਿਲੇ ਰਹਿ ਗਏ ਖੱਪੇ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਦਾ ਸਬਬ ਨਹੀਂ ਬਣ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਨਾ-46 ਤੋਂ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਇਸ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਦੁਮਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੁੜੀ ਪਵਨ ਇਕ ਵਾਰ ਘਰੋਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਡਿਗਰੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਮਿਲਟਨ ਕੀਨਜ਼ ਦੀ ਇਕ ਫਰਮ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਘਰ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਨਾ-60 ਤੇ ਦਰਜ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਦੁਮਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੇਸਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਰਦੁਮਣ ਦੀ ਛੋਟੀ ਕੁੜੀ ਪਵਨ ਕਿੱਥੇ ਹੈ, ਵਿਆਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉੱਝੇ ਛੱਡ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਊਥਾਲ ਵਿਚਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਦੀ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰਨਾ ਯਥਾਰਥਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ। ਇਸ ਚਰਚਾ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇਵਿਕਾ ਦੀ ਚਰਿੱਤਰ ਉਸਾਰੀ ਬਾਬਤ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਦੇਵਿਕਾ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਜੱਗੇ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਰੀਫ਼ ਨਕਲੀ ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਦੇਵਿਕਾ ਦੀ ਚਰਿੱਤਰ ਘਾੜਤ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸਗੋਂ ਜੱਗੇ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਵੀ ਦੇਵਿਕਾ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੀਤੀ ਲੱਗਦੀ ਤਰੀਫ਼ ਕਾਰਨ ਨੁਕਸਾਨੀਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚਲੀ ਕਾਣ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਮਿਸਾਲ ਜਗਮੋਹਣ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਨਦੀਪ ਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਭਾਈ ਜੀ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਨਾ 25 'ਤੇ ਉਹ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਆਈ ਮਨਦੀਪ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਭਾਈ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਨਦੀਪ ਇਸ ਦਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ

ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਮਨਦੀਪ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਨਾ 144 'ਤੇ ਇਕ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨਦੀਪ ਖੁਦ ਆਪ ਭਾਈ ਜੀ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਘਿਓ-ਖਿਚੜੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਭਾਈ ਜੀ ਨਾਲ ਇਤਰਾਜ਼ ਜੋਗ ਹਾਲ ਵਿਚ ਫੜੀ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਵਾਪਸ ਇੰਡੀਆ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਨਦੀਪ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਹਿੱਤ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਾਰਕਿਕ ਆਧਾਰ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਾ-ਵਿਰੋਧੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਾਲਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ/ਸੰਵਾਰਨ ਵੇਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸੰਜੀਦਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਰਕਾਰ ਸੀ।

ਅੰਤਿਮ-ਸ਼ਬਦ : ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਠ ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹਰ ਪਾਠ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਕਿੱਤੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਸ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵੇਲੇ ਅਸਲ ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁਝ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੇ ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਗਿਆਨ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਨਾਵਲ 'ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਦੇਸੀ' ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਪਰਵਾਸੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੌਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਾਬਤ ਨਵੇਂ ਦਸਹੰਦਿਆਂ ਦੀ ਬਾਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮ ਜੋੜਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਦਲ ਰਹੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੂਰਵ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਥਿਰ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ, ਬਹੁ-ਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਰੰਗਤਾ ਸਮੇਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਕ ਨਾਵਲ ਦੀ ਇਕ ਗੌਲਣਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਦੋਸਤੋ, ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹੋ।
ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਵਾਂ ਵਿਸ਼ਾ ਅਵੱਸ਼
ਹੀ ਪਸੰਦ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ
ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ
ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਕੌਲ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਹਨ।
-ਜਿੰਦਰ

ਪੰਨੇ-152 ਮੁੱਲ 200 ਰੁਪਏ
ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਪਰਵਾਸ, ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਅਤੇ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਚੇਤਨਾ

-ਜਸਵਿੰਦਰ ਜੋਧਾ

(1)

ਪਰਵਾਸ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਆਦਮ-ਕਾਲੀਨ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਬਿਹਤਰ ਪਦਾਰਥਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੇ ਭਾਸ਼ਕ ਇਕਾਈ ਤੋਂ ਦੂਰ ਵਸਣਾ ਪਰਵਾਸ ਹੈ। ਕਬੀਲਾ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਮਨੁੱਖ ਬਿਹਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਅਮਲ ਨੂੰ ਈਜਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ 'ਵਿਕਾਸਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ' ਦੇ ਹਾਮੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਆਦਿ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅੰਤਰ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਸਰੂਪ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਆਦਿ ਕਾਲੀਨ ਮਾਨਵੀ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਜੈਵਿਕ ਸਾਂਝ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪੁਖਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਅਮਲ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਨੀਏਂਡਰਥਲ ਮਾਨਵ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ, ਏਸ਼ੀਆ ਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਮਹਾਂਦੀਪਾਂ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਆਰੰਭ ਨਾਲ ਸਥਾਨ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਆਖਰੀ ਦਹਿਸਦੀ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਨਿਰੋਲ ਆਰਥਿਕਤਾ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬੋਧੀ ਗਿਆਨ ਜਿਗਿਆਸੂਆਂ ਨੇ ਦੂਰ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਵ ਏਸ਼ੀਆ ਤਕ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਸਾਮ ਤੱਕ ਰਟਨ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਵ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਕਰਨ ਉਪਰ ਮਨੁੱਖਮਿਤੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਕ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕੰਮ ਆਧਾਰਿਤ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਇਕ ਬੰਦ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਜਾਣਾ ਘੋਰ ਅਪਰਾਧ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਤੱਕ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਥਾਨਕਤਾ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਆਵਾਸ ਨਾਲ ਵਰਣ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਇਹ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਜੇਕਰ ਟੁੱਟਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਢਿੱਲੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਗਰੀਕਰਨ ਦੇ ਦਸਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 'ਸੋਪੀ ਪ੍ਰਬੰਧ' ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਨਗਰ ਦੇ ਚੇਤਨਾ ਯੁਕਤ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਯਾਤਰਾ ਏਨੀ ਕੁ ਹੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਦੁਆਰ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਅਸਲ ਆਰੰਭ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਉੱਤਰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਵਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਦਸਤਕਾਰ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਦੋ ਵਿਸ਼ਵ ਜੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਬਰਤਾਨਵੀਂ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਲੜੀ ਫੌਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਕੇ ਲੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਜ, ਪਰਵਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਵਿਕਲਪ

ਵਜੋਂ ਛਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਬਾਰਾਂ ਵਿਚਲਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜੀਵਨ ਭੋਂ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੌਂਝੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਗਏ 'ਬਾਗੀਏ' ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਵੇਂਪਨ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਈ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਰਜ-ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਮੁਹਾਣਾ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਮਾਰ ਕਾਰਨ 'ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ' ਦੀ ਕਮੀ ਹੰਢਾ ਰਿਹਾ ਬਰਤਾਨੀਆ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੇ ਕਿਰਤ ਦੀ ਲੁੱਟ ਦੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਪਲੇਚੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। 'ਸ਼ੀਤ-ਯੁੱਧ' ਦੌਰਾਨ ਅਮਰੀਕੀ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਜਮਾਤ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਨਜ਼ਾਮ ਦੀਆਂ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕੇ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਕ ਤਾਂ ਮਿਸੇ ਅਮਰੀਕੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨਸਲਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦਾ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਅਮਰੀਕੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਇਸੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵੀ ਫੈਲਦੀ ਅਮਰੀਕੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਵੱਧ ਸਨ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਡੇਢ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਮਾਨਅੰਤਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਕਾਰਨ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਚਾਉਵਾਦੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂ 'ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਰਣ' ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਢਹਿ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕਮਾਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ 'ਮਾਹਿਰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ' ਲਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੱਲ ਝਾਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਤੀਜਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

(2)

ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜੁਬਾਨ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ ਦਾ ਮੁੱਢ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੱਝ ਲਹਿਰ ਦੌਰਾਨ ਲਿਖੀ ਗਈ ਕਵਿਤਾ ਇਸਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਇੱਕ-ਦੁੱਕਾ ਕਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਵੀ ਰਹੇ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਧਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵੀ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਕਵਿਤਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ 'ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ' ਦੇ ਦੌਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਦ ਤਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਆਪਣਾ ਜੋਬਨ ਹੰਢਾ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਦ੍ਰਿਸ਼ ਇਸਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਮੂਲ ਸੁਰ ਨਸਲਵਾਦੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੋਰਵਾਮਈ ਵੇਦਨਾ ਵਾਲੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਅਮਰੀਕੀ ਸਮਾਜ ਨਾ ਤਾਂ ਬਰਤਾਨੀਆਈ ਸਮਾਜ ਜਿੰਨਾ ਰਵਾਇਤ ਪੂਜਕ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਕੋਲ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਬਲਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਹੁਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਕਾਈ ਵਾਲੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਥੇ ਵਸਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸ਼ਾਇਦ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ

ਬਚਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸੁਰ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਵਾਲੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਗ਼ਜ਼ਲ ਸਿਰਜਣਾ ਉਥੇ ਅੰਸ਼ਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਵਿ-ਮਾਧਿਅਮ ਬਣੀ। ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗ਼ਜ਼ਲੀਆ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਸਮਰਿੱਧ ਗ਼ਜ਼ਲਕਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗ਼ਜ਼ਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੋਹਰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਕੋ, ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਆਜ਼ਾਦ ਜਲੰਧਰੀ, ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ, ਸੁਖਦਰਸ਼ਨ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮੋਮਨ, ਹਰਭਜਨ ਬੈਂਸ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੀਰਤ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ, ਮੇਜਰ ਭੁਪਿੰਦਰ ਦਲੇਰ, ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ, ਕੁਲਵਿੰਦਰ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਅਤੇ ਜਗਜੀਤ ਤੇ ਨਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਰਣਿਤ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਖੀ, ਕਮਲ ਦੇਵ ਪਾਲ ਦੇ ਬਿੰਦਰ ਬਿਸਮਿਲ ਆਦਿ ਹੋਰ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਇੱਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਮਰੀਕਾ ਆਵਾਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਰਚਨਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਜੋ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ, ਉਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ-ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੀ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਾਫ਼ਲੇ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦਾ ਇਕ ਵਰਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀ ਮੂਲ ਸੁਰ ਉਦਾਸੀ, ਉਦਰੇਵੇਂ ਤੇ ਹੇਰਵੇ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਧਾਰਾ ਦੇ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਬਣ ਸਕਣ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੀ ਵਰਤਮਾਨ ਪਦਾਰਥਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੋਂ ਉਦਰੇਵੇਂ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਖਾਲੀਪਨ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੇਰਵੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਮਰੀਕੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬਹੁਰੰਗਤਾ ਵਿਚ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਰਗਾ ਨਸਲੀ ਭੇਦਭਾਵ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਹਿਰਾਰਕੀ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠਣ ਲਈ ਮੌਕੇ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਕਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਕੁਚੱਕਰ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀ ਉਰਜਾ ਤੇ ਧਿਆਨ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਖਾਵਾਂਪਨ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉੱਚੇ ਸਮਾਜਕ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਰਾਖਵਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਵਾਸੀ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪਛੜੇਵੇਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਵੱਚਿੱਤਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਦਾਰਥਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਜਜ਼ਨ ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਸੰਬਾਦ ਉਪਜਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੌਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਿੱਠਭੁੰਮੀ ਵਿਚ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਧਾਰਾ ਉਪਰ ਹੀ ਇਸ ਉਦਾਸ ਮਨੋਬਿਰਤੀ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਪੂੜ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਵਿਚੋਂ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਜ਼ਰਕਸ਼ੀ ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੀਡਾ ਤੇ ਸੰਘਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ :

ਨੂੰਰ, ਪੂਆਂ, ਖੁੰਦ ਕਿੰਨੇ ਵਧ ਰਹੇ ਨੇ ਇਸ ਨਗਰ,
ਆਪਣੇ 'ਚੋਂ ਸੌਂ ਰਹੇ ਸੂਰਜ ਜਗਾਓ ਤਾਂ ਸਹੀ।

ਚੁੱਪ ਹੈ ਕਿੰਨੀ ਭਿਆਨਕ। ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤੁਸੀਂ,

ਕਬਰ ਮੇਰੀ ਤੋਂ ਰਤਾ ਮਿੱਟੀ ਹਟਾਉ ਤਾਂ ਸਹੀ।

(ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ)

ਨਾ ਪਰਿੰਦਾ, ਆਲਣਾ, ਪਾਣੀ, ਹਵਾ, ਪੱਤੇ, ਨਾ ਸ਼ਾਖ,
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨੇ ਗੁਜ਼ਰੇ ਬਿਰਖ 'ਤੇ ਮੌਸਮ ਤਮਾਮ।

ਰੰਬ, ਖੁਸ਼ਬੂ, ਸ਼ਾਮ, ਰਿਮਜ਼ਿਮ, ਖੂਬਸੂਰਤ ਵਾਦੀਆਂ,
ਇਸ ਪਹਾੜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਸ 'ਵਿੰਦਰ' ਹੀ ਇਕ ਅਪਣਾ ਨਹੀਂ। (ਕੁਲਵਿੰਦਰ)

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਗਾਲ ਦਿਲਾਂ 'ਚੋਂ ਕਿਉਂ ਮੁਹੱਬਤ ਭਾਲ ਰਿਹੈ,
ਗ਼ੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹਰ ਸ਼ੈ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। (ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ)

ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਰੇਤ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਭੰਵਰ ਨਿਕਲੇ ਨਾ ਆਖਰ ਨੂੰ,
ਮਿਰਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਦਰਿਆ ਨਾ ਛਲ ਜਾਵੇ। (ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ)

ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਰੁਖ ਕੱਟਕੇ, ਸੇਕਣ ਨੂੰ ਲੋਚਦਾ ਹਾਂ,
ਇਸ ਵਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਇਆ ਸਿਆਲ ਵੇਖੋ। (ਭੁਪਿੰਦਰ ਦਲੇਰ)

ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਇਹ ਵੇਦਨਾਮਈ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਹੇਰਵੇ ਵੱਲ ਮੋੜਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਇਹ ਇਕ ਆਦਿਕਾਲੀਨ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲ ਕੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਟੇਕ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਪਰ ਟਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਗ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜਾਗੀਰੂ ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚੋਂ ਆਇਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਅਤੀਤਕਾਲੀ ਸਰੋਕਾਰ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਸਮਾਜਕ ਹਿਰਾਰਕੀ ਵਿਚ ਉਚੇਰਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਨਾ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਆਹਤ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੋਚੇਤਨਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰਲੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਿੰਡ, ਖੇਤ, ਜ਼ਮੀਨ ਆਦਿ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹੇਰਵੇ ਦੇ ਚਿਹਨਕ ਬਣਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਸ਼ਾਇਦ ਏਨੀ ਸਿੱਧੀ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਜਟਿਲ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਤਕ ਆਉਂਦਿਆਂ ਇਹ ਹੇਰਵਾ ਜਗੀਰੂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚਿਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਚਿਹਨ ਜਿਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ, ਧਰਮ, ਰਹੁਰੀਤਾਂ, ਸਮਾਜਕ ਨੇਮ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਠਾਹਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੇਰਵਾ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਮੱਕੀ ਬੀਜਾਂ ਜਦ ਉਹ ਪੱਕੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਹਰ ਵਾਰੀ,
ਪਰ ਮੈਂ ਫਿਰਦੀ ਸੁਪਨੇ ਅੰਦਰ ਫਰਜ਼ੀ ਕਾਗ ਉਡਾਵਾਂ।

ਰੇਤਾ ਉੱਤੇ ਪੈੜਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਂ ਪੌਣੀਂ ਰਲ ਜਾਣਾ,

ਫਿਰ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਿਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕਰੋਗੇ ਕਿਵੇਂ ਜੁਦਾ।

(ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ)

ਆ 'ਇਫ਼ਤੀ' ਹੁਣ ਵਾਪਸ ਚੱਲੀਏ ਬਰਫ਼ ਦੇ ਥਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ,
ਉੱਥੇ, ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜਦੇ ਨੇ ਗਰਮ ਹਵਾਵਾਂ ਨਾਲ। (ਇਫ਼ਤਿਖ਼ਾਰ ਨਸੀਮ)

ਵਿਛੜੇ ਡਾਰੋਂ ਕਦੇ ਹੈ ਡਾਰ ਸਾਥੋਂ ਵਿਛੜੀ,
ਹਿਜਰ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਾਰ ਤਕ! (ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ)

ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਜੂਹਾਂ ਨੇ ਰੂਹ ਵਿਚ ਸਮਾਏ,
ਮੈਂ ਵਾਕਫ਼ ਹਾਂ ਖੂਹਾਂ, ਸੁਹਾਗੇ, ਹਲਾਂ ਦਾ।
ਹੈ ਵਸਦੀ ਲਹੂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਬੋਲੀ ਮੇਰੀ,
ਮੈਂ ਜਾਇਆ ਹਾਂ ਬੁੱਦਦਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਦਾ। (ਆਜ਼ਾਦ ਜਲੰਧਰੀ)

ਰਹਿ ਗਏ ਪਿੱਛੇ ਜੋ ਥਾਵਾਂ, ਚਿਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ।
ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਜੋ ਤੜਪਦੇ ਨੇ ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ। (ਜਗਜੀਤ)

ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਇਹ ਹੋਰਵਾ ਅਤੀਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਤਸਕੀਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਵਾਹਨ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦਾ ਸਹਿਮ ਵੀ ਲੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਹੋਰਵੇ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਜੰਮਪਲ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਤੱਥ ਵੀ ਭਵਿੱਖ ਪ੍ਰਤਿ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਬਾਇਸ ਬਣਕੇ ਸ਼ਿਅਰ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਵੇਦਨਾ ਇਕ ਕਲਚਰਲ ਵਿੱਥ ਵਿੱਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਣ ਪ੍ਰਤਿ ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਹੈ :

ਵਗਦੀ ਹਵਾ ਚੁਫੇਰੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਸੇਕ ਲੈ ਕੇ,
ਏਹੋ ਸਮਾਂ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਬੱਚੇ ਸੰਭਾਲ ਰੱਖੀਂ। (ਕਮਲ ਦੇਵ ਪਾਲ)

ਬਾਲ ਜਦ ਮਨਮਰਜੀਆਂ ਵਿਚ ਦੇਣਗੇ ਤੈਨੂੰ ਵਿਸਾਰ,
ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਕਬਰ ਉੱਗੇ ਬੁਝਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਲਿਖੀਂ। (ਜਗਜੀਤ)

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗ਼ਜ਼ਲ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸੰਵੇਦਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਈ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਗਲੋਬਲੀ ਫੈਲਾਅ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕੀ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਧਿਰ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅੱਤਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਜੰਗ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਜੋ ਕਰਵਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਧਰੁਵੀਕਰਨ ਕਦੇ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਉਪਰ ਹੋਏ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਤੇ ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਅਮਰੀਕੀ ਤੰਤਰ ਦਾ ਦਮਨ ਚੱਕਰ ਤੇਜ਼ ਹੋਣਾ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਹਿੰਸਾਤਮਕ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਇਸਦਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਹੈ ਉਸਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਅੰਸ਼ਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰ ਗਹਿਨਤਾ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ :

ਪਿਆ ਧਮਾਕਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀ ਗਿਰੇ ਹਜ਼ਾਰ।
ਚਿੱਟੇ ਘਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਲਾਲ ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ। (ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ)

ਮਲਬਾ ਅੱਖਰ, ਲਗਾਂ ਨੇ ਲਾਸ਼ਾਂ, ਲਿੱਪੀ ਬੰਬਾਰੀ,
ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਬੱਚਾ ਘਰ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ, ਵਾਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਸ਼ਹਿਰ ਢੇਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿੰਜ ਸੌਂਦੇ ਹੋਣਗੇ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਚੀਕ ਉੱਠਾਂ ਜੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਢਹਿੰਦੇ ਘਰ ਦਿਸਣ। (ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ)

ਡਰ ਗਿਆਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਿ ਪਾਪਾ,
ਰੋਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸ ਲਈ ਖ਼ਾਬਾਂ 'ਚ ਖੰਡਰ ਦਿਸ ਰਹੇ ਨੇ। (ਕੁਲਵਿੰਦਰ)

ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਖੇਪ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਇਹ ਅਰਥ ਕਤਈ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਮਿਆਰ ਏਹੀ ਹੈ। ਉਥੇ ਵੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਸਿਰਜਣਾ ਇਸ ਵਿਧਾ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਰੂਪਗਤ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਵਿਚਰਦੀ ਹੈ। ਅਭਿਧਾਮੂਲਕ, ਇਕਹਰਾ ਤੇ ਸਪਾਟ ਪ੍ਰਵਚਨ, ਪਹਿਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਦੁਹਰਾਉ ਤੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਸੁਭਾ ਵਾਲੀਆਂ ਰਚਨਾ ਵਿਧੀਆਂ ਵਾਲੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਵੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਵੀ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਇਸ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਗੁਣਾਤਮਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

(3)

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪਰਿਪੇਖ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਬਿੰਦੂ ਉਪਰ ਖਲੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਵਰਗਤਾ ਤੇ ਵੱਖਰਤਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆਂ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਕੁਝ ਐਸੇ ਸ਼ਾਇਰ ਉਭਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਿਨਫ਼ ਵਿਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਵਾਧਾ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦੋ ਗ਼ਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਬਿਰਖਾਂ ਅੰਦਰ ਉੱਘੇ ਖੰਡਰ' (2002) ਅਤੇ 'ਨੀਲੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਦਾ ਸੇਕ' (2009) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਆਪਣੀ ਭਰਪੂਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਤਾਂ ਅੰਕਿਤ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੀ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀ ਲੇਖਣੀ, ਸੋਚਣੀ ਅਤੇ ਪੜਚੋਲ ਦਾ ਖੇਤਰ ਵੀ ਨਵੇਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੁਬਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਬਾਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦਾ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਜਿਸ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਹੋਂਦਮੂਲਕ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਪੱਖ ਉਸਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਬਣਦੇ ਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋੜਣ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਗ਼ਜ਼ਲ-ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਉਭਰਵੇਂ ਥੀਮਕ ਪਸਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰ ਉਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ

ਦੇ ਸੁਖਾਵੇਂਪਨ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਲੰਮੇਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅੱਜ ਪਰਵਾਸ ਨਿਰੋਲ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਕ ਸਟੇਟਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਆਰਥਿਕ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਹਾਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗੋਲਬਲੀ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਉਸ ਅਹਿਸਾਸ ਤੋਂ ਵਿਰਵਾ ਹੈ ਜੋ ਅਹਿਸਾਸ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਜੀਵੰਤ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਮਾਰਮਿਕ ਅਹਿਸਾਸ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਾਂਗ ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਜਾਗੀਰੂ ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਵੇਦਨਾਮਈ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਿਚ ਵਟਦੀ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੰਨੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਿਚ ਵਟਣ ਦਾ ਜ਼ੋਖਮ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਗਜ਼ਲਕਾਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਗਹਿਨ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਿਯੋਗੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਬਣਦਾ ਹੈ :

ਘਰ, ਨਗਰ, ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਹਰ ਇਕ, ਕਬਰ ਪਿਉ ਦੀ, ਮਾਂ ਉਦਾਸ,
ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕੀ-ਕੀ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ।

ਮਿਲਨ ਦਾ ਵਕਤ ਹੈ ਬੇਚੈਨ ਹੈ ਮਾਂ ਬੇਵਸੀ ਵਿਚ,
ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਕਬਰ 'ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ?

ਇਕ ਉਦਾਸੀ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਗਜ਼ਲਕਾਰੀ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੂਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਾਵਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਸੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਵਾਇਤੀ ਗਜ਼ਲਕਾਰੀ ਵਿਚ ਤਣਾਅ ਦੀ ਹੱਦ ਦੋ ਮਿਸਰਿਆਂ ਦੇ ਅਰਥ-ਸੰਚਾਰ ਵਿਚ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬੀੜਤ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਤਣਾਅ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਮਿਸਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ-ਜੁੱਟਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਹ ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੱਟ ਇੱਛਤ/ਆਦਰਸ਼ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਚੱਲਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਚਿਹਨ ਉਲਟ-ਭਾਵੀ ਅਰਥ-ਸੰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਤਣਾਉਯੁਕਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੱਥਰ/ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਸੜਦਾ ਥਲ/ਛਾਂ, ਪੀਲੇ ਪੱਤੇ/ਜੰਗਲ, ਬੁਝੇ ਦੀਵੇ/ਰੋਸ਼ਨੀ, ਨੰਗੇ ਪੈਰ/ਕਿਰਚਾਂ, ਸ਼ਾਇਰੀ/ਸੁਲਗਦੇ ਅੱਖਰ, ਪਿਆਸ/ਬਰਫ, ਸ਼ਾਮ/ਉਡੀਕ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਚਿਹਨ ਵਿਰੋਧੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਤਣਾਉ/ਟਕਰਾਉ ਦਾ ਵਾਹਨ ਹਨ। ਇਹ ਤਣਾਉ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੇ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਭਿੰਨਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਂਝ ਦਾ ਸੂਤਰ ਬਣਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ :

ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਮੈਂ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਨਹੀਂ ਉਸਨੂੰ,
ਮੈਂ ਰੇਤੇ ਦੀ ਨਦੀ ਦਾ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਰੁਦਨ ਯਾਰੋ।

ਮੈਂ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤਿਰਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਹੋ ਕੇ ਹਰਫ-ਹਰਫ,
ਪਰ ਉਦੈ ਹੋਵਾਂ ਸਵੇਰੇ ਪਾ ਕੇ ਹਰਫਾਂ ਦਾ ਲਿਬਾਸ।

ਜਦ ਵੀ ਚਾਹਿਆ ਤਪਦਿਆਂ ਰਾਹਾਂ 'ਚ ਪਲ ਭਰ ਛਾਂ ਮਿਲੇ,
ਬਿਰਖ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰ ਸਾਇਆ ਨਾ ਸੀ।

ਗਜ਼ਲ ਵਰਗੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਉਣਾ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਜ਼ੋਖਮ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧਾ ਕੁਝ ਬਾਹਰਵਰਤੀ ਰੂਪਕੀ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਰਵਾਇਤ ਵਿੱਚੋਂ ਆਏ ਰੂਪ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਵਾਇਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗਜ਼ਲਕਾਰੀ ਦੁਹਰਾਉ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਿਲਪੀ-ਮਸ਼ਕ ਵਿਚ ਵਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਗਜ਼ਲ ਦੀ ਇਹੀ ਸੀਮਾ ਹੈ। ਸੁਚੇਤ ਸਿਅਰੀਅਤ ਇਸ ਸੀਮਾ ਦਾ ਬਦਲ ਰਵਾਇਤ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਗਜ਼ਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵੀ ਦਮਘੋਟੂ ਰਵਾਇਤੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁਚੇਤ ਵਿਰੋਧ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਰੋਧ ਕੱਥ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰਚਨਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਫਾਇਲਾਤੁਨ ਫਾਇਲੁਨ ਵਿਚ ਗੁੰਮ ਹੋ ਕੇ,
ਕਿੰਜ ਨਾਪੋਗੇ ਗਜ਼ਲ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ।

ਮੁਫਾਈਲੁਨ ਮੁਫਾਈਲੁਨ ਫਊਲੁਨ
ਭਲਾ ਕੀ ਜਿਸਮ ਯਾਰੋ ਆਤਮਾ ਬਿਨ,
ਕਰੋਗੇ ਕੀ ਬਿਨਾਂ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੋਂ
ਇਕੱਲੇ ਸ਼ਿਅਰ ਬਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸਜਾ ਕੇ।

ਰਵਾਇਤ ਦਾ ਇਹ ਵਿਰੋਧ ਕਥਨ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੀ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਇਸਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵੀ ਪਈ ਹੈ। 'ਗਜ਼ਲ ਦੀ ਸਾਦਗੀ' ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸ਼ਾਇਰ ਇਸ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਉਸ ਪਰਿਪੇਖ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਿਆ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਸਨੂੰ ਜਾਗੀਰੂ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਵਿਧਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਉਸ ਲਈ ਮਕਾਨਕੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਿਚ ਰਚ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਆਪੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਜਦ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, "ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਭਟਕਣ ਸੀ ਦੇਣਾ ਇਹ ਸੁਲਗਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ/ਕੋਰਿਓ ਸਫਿਓ ਕਿ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਹੈ" ਤਾਂ ਰੂਪ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅਚੇਤ ਹੀ ਅਗਰਭੂਮੀ ਵਿਚੋਂ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਗਰਭੂਮੀ ਵਿਚ 'ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ' ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਰਵਾਇਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਪਿਆ ਅਮਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਗਜ਼ਲ ਦੀ ਰਵਾਇਤਮੁਖੀ ਧਾਰਾ ਨੇ ਕੁਝ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਉਰਦੂ ਦੀ ਰੀਸ਼ੀਸੀ 'ਬੱਜਰੀਕਰਨ' ਕੀਤਾ। ਮਸਲਨ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਹਿਕੂਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹਰ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਸਭਿਅਕ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਨਿਆਂਇਸ਼ੀਲ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ 'ਜੰਗਲ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ 'ਅਰਾਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ' ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵੀ ਰੀਸ਼ੀ ਰੀਸ਼ੀ 'ਜੰਗਲ' ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵੇਖਿਆਂ ਇਸੇ ਰੁਚੀ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਗਜ਼ਲਕਾਰੀ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੂਰਵਅਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਜੰਗਲ, ਨਦੀ, ਸਮੁੰਦਰ, ਜਲ, ਪਹਾੜ, ਚਸ਼ਮਾ, ਬਰਫ ਆਦਿ ਚਿਹਨ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਜੀਵੰਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ 'ਸਭਿਆਚਾਰੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ' ਵਿਚੋਂ ਵਿਯੋਗੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਦੀ ਠਾਹਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਨਵੇਂ ਜੀਵਨ ਅਹਿਸਾਸਾਂ

ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਅਮਲ ਹੈ। ਨਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਚਿਹਨਕ ਹੈ ਤੇ ਥਲ ਤੇ ਪਹਾੜ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਤੇ ਇੱਛਾ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਤੋਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਰੱਦ ਕੇ ਸ਼ਾਇਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਰੇਤ ਵੀ ਹੈ, ਖ਼ਾਰ ਵੀ ਗਹਿਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ।
ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਹੈ ਇਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ।

ਢਲ ਰਿਹਾ ਸੂਰਜ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਨਾ ਲਹਿ ਜਾਵੇ ਕਿਤੇ,
ਸੰਦਲੀ ਆਥਣ ਸਦਾ ਵਿਛੜੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਕਿਤੇ।

ਮੈਂ ਸਮੁੰਦਰ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਹੋਣਾ ਸ਼ਾਂਤ ਜਦ ਵੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇਗਾ,
ਰਾਤ ਭਰ ਅਪਣੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਬਲਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।

ਇਹ ਸ਼ਿਅਰ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਦੀ ਵਸਤੂ ਬਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤਰ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਸਦੇ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਿਧੀ ਵੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੰਡਿਤ ਹੋਂਦ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰਤਾ ਸਾਹਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਜੀਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹੁਲਾਸ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਕੁਲ ਧਾਰਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਿਧੀ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਿਅਰ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਮਿਸਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਟੁਕੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿਅਰ ਨੂੰ ਬਹੁਪਰਤੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਰਵੱਈਆ ਯਕੀਨਨ ਨਵੀਨਤਾ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕਈ ਸ਼ੇਡਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਸਾਂਝੇ ਭਾਵ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਵਾਲਾ ਹੈ :

- * ਰੰਗ, ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ, ਸ਼ਾਮ, ਰਿਮਝਿਮ, ਖ਼ੁਬਸੂਰਤ ਵਾਦੀਆਂ।
- * ਇਕਾਂਤ, ਓਦਰੀ ਰੁੱਤ, ਉਘਦਾ ਘਣਾ ਜੰਗਲ।
- * ਉੱਠ, ਬੱਤੀ ਬਾਲ, ਕਰ ਅਰਦਾਸ, ਸਭ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਮੰਗ।
- * ਫੁੱਲ ਵੀ ਸੀ, ਮਹਿਕ ਵੀ ਸੀ, ਰੰਗ ਵੀ ਸਨ ਬੇਜ਼ਮਾਰ।

ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀ ਇਹ ਵਿਧੀ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਮੂਡ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਆਪਕਤਾ ਬਖ਼ਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਤ ਅਰਥ ਮੰਡਲ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਅਭਿਧਾਮੂਲਕ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਤਕ ਸਿਮਟਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਮੌਨ-ਸੰਵਾਦ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਵਿਚ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਮਰੀਕੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀਆਂ ਸਿਰਜਣ-ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿਸਤਾਰਦੀ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਰਵਿੰਦਰ ਸਹਿਰਾਅ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ

? ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਕਦੋਂ ਕੁ ਤੋਂ ਪਈ।

- ਕਵਿਤਾ ਮਨ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਕੁ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲੱਗੀ, ਬਹੁਤਾ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ, ਪਰ ਯਾਦ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਘੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਤਿ ਅੱਖੇ ਪਲ ਜੀਵਦਿਆਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਤੇ ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਚੇਤ ਹੀ ਕਿਤੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਮਨ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

? ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ।

- ਮੈਂ ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਤੇਜ਼ ਰਫਤਾਰੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਂਦਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਇਕ ਅੱਧ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੱਸ ਉਦੋਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਮਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਲਿਖੇ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰਾ ਸਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਨਾਲ ਸਿਰਜਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਮਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਏਨੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਚਾਰ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਜੋਗੀ ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਲਿਖ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਹਾਂ, ਅਮਰੀਕੀ ਤੰਤਰ ਵਿਚ ਵਿਹਲ ਮਿਲਣਾ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਾਂ।

? ਕਿਹੜੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਆਏ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿੱਤ ਦੱਸੋ।

- ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਚੁਰਾਏ ਪਲਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ' 1980 ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ, ਫਿਰ 'ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਪਲ' (1989), 'ਰਿਸ਼ਤਾ ਸ਼ਬਦ ਸਲੀਬ ਦਾ' (1998) ਤੇ 'ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਲੋਅ (2007) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ। ਤੇ ਫਿਰ 2009 ਵਿਚ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕਲਾਮ ਇੱਕੋ ਜਿਲਦ ਵਿਚ 'ਕਾਗਦ ਕਲਮ ਕਿਤਾਬ' ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

? ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਲੈਅ-ਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਰਚੀ ਹੈ।

- ਕੋਈ ਖਾਸ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਦੂਜੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਧ ਗੀਤ ਤੇ ਕੁਝ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵੱਲ ਹੀ ਰੁਚਿਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਾਫੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਲੈਅਬੱਧ ਕਾਵਿਕਾਰੀ ਓਨੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਿੰਨੀ ਮੁਕਤ ਨਜ਼ਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਉੱਝ ਇਹ ਮੇਰਾ ਸੁਚੇਤ ਯਤਨ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ। ਉੱਝ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਬੇਮੁਹਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਣ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਲੈਅ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

? ਕਿਹੜੀ ਕਵਿਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਸੱਲੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ? ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਾਂ ਲੈ-ਬੱਧ।

- ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਦੋ ਟੁੱਕ ਜਵਾਬ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵੱਲ ਹੈ ਪਰ ਇਹਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਕਦਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਲੈਅ-ਬੱਧ ਸ਼ਾਇਰੀ ਸਕੂਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਹਾਂ, ਮੈਂ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਇਹ ਮੇਰੀ ਸਿਰਜਣ-ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜਾਂ ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ, ਉਹਦਾ ਕਵਿਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਬਥੇਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਹਦੀਆਂ ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਵੀ ਮਨ ਉਕਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਥੇਰੀ ਅਜਿਹੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਪਈ ਹੈ, ਜਿਹਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਾਵ ਹੀ ਉਤੇਜਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਾਵਿਕਤਾ, ਸ਼ਿਅਰਪੁਣਾ।

? ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ।

- ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਇੰਝ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨਾ ਉਹਦੀ ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ, ਭਲਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਉਹ ਦੀ ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣਾ ਉਹਦੀ ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ, ਆਪਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਛੁਡਾਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ, ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ। ਸਭ ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ, ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ। ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ। ਹੁਣ ਲੋੜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰਕ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਮਾਨਸਿਕ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਰੂਹ ਦਾ ਰੱਜ ਵੀ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੂਹ ਦੇ ਰੱਜ ਦੀ ਆਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਜੰਮਣ ਭੌਂਬ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣਾ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਮਹਿਜ਼ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਪਦਾਰਥਕ ਲਾਭਾਂ ਲਈ ਟੁੱਟ-ਟੁੱਟ ਮਰਦੇ ਹਾਂ।

? ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਥਾਂ ਕੀ ਹੈ।

- ਮੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ, ਉਪਰਲੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜ਼ਰਬਾਂ-ਤਕਸੀਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੀ ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਥਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕੀਮਤ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਕਵਿਤਾ ਕੀਮਤਪੂਣੇ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਜਾਂ ਹਥਿਆਰਮੁਕਤ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਣੀ।

? ਕੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣਾ ਕਰਤਾਰੀ ਕੰਮ ਵਾਂਗ ਹੈ।

- ਕਰਤਾਰੀ ਕੰਮ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ, ਹੈ ਹੀ ਕਰਤਾਰੀ ਕੰਮ, ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਕਵਿਤਾ ਕਰਤਾਰੀ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਤਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਹੋ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਂ ਜੋ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਬਿਆਨ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੋ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਜੋ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਰਤਾਰੀ ਕਰਮ ਹੈ ਤੇ ਇਹੋ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ।

? ਅੱਜ ਦੀ, ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਤਸੱਲੀ ਹੈ।

- ਹਰ ਦੌਰ ਵਾਂਗ ਅੱਜ ਵੀ ਚੰਗੀ ਮਾੜੀ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਸੱਲੀਯੋਗ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵੀ। ਬਾਕੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਖੜੋਤ ਦਾ ਸਬੱਬ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੋਰ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰਨਾ ਹੈ।

? ਕੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਕਵਿਤਾ ਉਪਰ ਹਾਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

- ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸੋਚਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਧਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਕੁਝ ਔਖਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਕਰਤਾਰੀ ਕਰਮ ਵਿਚ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀ ਆਪਣੀ, ਦੋਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਦੋ ਅਧਾਰ ਹਨ।

? ਕੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਉਚੇਚ ਕਰਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਸਹਿਜ ਭਾਅ ਲਿਖਦੇ ਹੋ।

- ਮੈਂ ਉਪਰ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਸਹਿਜ ਕਰਮ ਹੈ, ਉਚੇਚ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਵਿਤਾ ਵਰਗਾ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਦਾ ਸ਼ਿਲਪ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਉਚੇਚ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੀ ਹੈ।

? ਅਮਰੀਕਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਬਾਕੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਕੀ ਫਰਕ ਹੈ।

- ਮੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਜੋ ਵੀ ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ,

ਉਹ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਲੇਖਕ ਬਣਕੇ ਹੀ ਗਏ ਹਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਢ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਅਮਰੀਕੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਤੋਂ ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਓਨੀ ਕੁ ਹੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

? ਅਮਰੀਕਾ ਵੱਡਾ ਮੁਲਕ, ਖਿੱਲਰੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਇਕਮੁੱਠਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਰੜਕ ਰਹੀ।

- ਅਨੁਭਵ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿੱਜੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਇਹਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਨੁਭਵ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਅਸਲੋਂ ਵੱਖਰੇ। ਹਾਂ, ਲੇਖਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ, ਲਿਖਣ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਸੀ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਦੀ ਘਾਟ, ਲਿਖਣ ਕਾਰਜ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

? ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਥਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹੋ।

- ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਜ਼ਬੇ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ, ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਅਰਥ ਬੇ-ਮੁਹਾਰਾਪਣ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਇੰਝ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ, ਹੁਲਾਰਾ ਦੇ ਸਕੇ, ਦਿਲ ਨੂੰ ਟੁੰਬ ਸਕੇ।

? ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਰੋਲ ਕੈਸਾ ਹੈ।

- ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ, ਕੁਝ ਲਗਾਤਾਰ। ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਦੂਰੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਸਿਰੜੀ ਮਿੱਤਰ ਮਾਰੋਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਇਹ ਕਾਰਜ ਹੁਣ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

? ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸਮਰੱਥ ਕਵੀ ਹਨ।

- ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਜਾਤੇ ਖੁਦ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਾਂ। ਇਹ ਨਿੱਜੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁਣਦੇ-ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੋੜਾ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ, ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ, ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ ਸਿੰਘ, ਉਘੇ ਨਾਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਸ਼ਸ਼ੀ ਸਮੁੰਦਰਾ, ਵੇਦ ਵਟਕ, ਰਾਣੀ ਨਗੇਂਦਰ, ਦਿਲਜੀਤ ਮੋਖਾ, ਰਜਿੰਦਰ ਜ਼ਿੰਦ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੀਰਤ, ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ ਹੁਰੀਂ ਵੀ ਹਨ। ਗ਼ਜ਼ਲ ਵਿਚ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਨੂੰ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਨਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

? ਜਿਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੋਡਕਟ ਹੋ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਹੁਣ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ।

- ਸੋਚਣਾ ਕੀ ਹੈ, ਹਰ ਲਹਿਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਚੰਗੇ ਪੱਖ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਘਾਟਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਪਿਛਾਹ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਜੋ ਵੀ ਹਾਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਲਿਖਤ ਪੱਖੋਂ ਉਸੇ ਲਹਿਰ ਦੀ ਦੇਣ ਹਾਂ, ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਗਹਿਰੀ ਛਾਪ ਹੈ ਤੇ ਰਹੇਗੀ।

? ਬਹੁਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਕਿਤਾਬ ਛਪਵਾਉਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹਦੇ

ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ।

– ਫਿਰ ਉਹੀ ਗੱਲ, ਸੋਚਣਾ ਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਸੱਚ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹਦੇ 'ਚ ਬਹੁਤੀ ਅਣਹੋਣੀ ਵਾਲੀ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਲਗਾਉਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਲਿਉਂ ਬੀਜ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਬਾਕੀ ਸਭ ਵੀ, ਫਿਰ ਕਵੀ ਤੇ ਲੇਖਕ ਕਿਹੜੇ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਇਹ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਕੁਝ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਪੈਸੇ ਮਿਲਦੇ ਵੀ ਹਨ।

? ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸ਼ੌਰਟ-ਕੱਟ ਬਹੁਤ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ਼ਟੈਬਲਿਸ਼ ਹੋਣ ਲਈ, ਕਿਵੇਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋ।

– ਇਹ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ। ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਹੈ, ਘੱਟ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਪਾਉਣ ਦੀ। ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ।

? ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਤ ਇਨਾਮ ਕਲਚਰ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ।

– ਇਨਾਮ ਕਲਚਰ ਹਰ ਥਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਛੱਡੋ ਨੌਬਲ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਬਾਰੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਓ, ਓਥੇ ਕੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਕੀ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ, ਸੁਹਿਰਦ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਚਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਹੀ ਹਨ, ਜ਼ਰਾ ਧਿਆਨ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਸਭ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਹਾਂ। ਹਾਂ, ਤਿਕੜਮਬਾਜ਼ ਲੇਖਕ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਉੱਝ ਇਹ ਇਨਾਮ ਹੁਣ ਲੇਖਕ ਦਾ ਕੱਦ ਵਧਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹਨ।

? ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਭਾਰਤੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਿਵੇਂ ਖੜਦੀ ਹੈ।

– ਕਿਵੇਂ ਖੜਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਆਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸੁਆਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖੜਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਾਫੀ ਕਵਿਤਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪੂਰਨ ਕਾਵਿਕ ਜਲੋਂ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬਰ ਮੇਚ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ।

? ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ?

– ਭਵਿੱਖ ਤਾਂ ਕਲਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਲਪਣਾ ਤਾਂ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਕਵੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਉੱਜਲ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਅਜੋਕੀ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹੀ ਆਸ ਖੋਝਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਕਾਫੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਗਜ਼ਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਾਸ਼ ਕਿ ਗੀਤ ਵੀ ਉਭਰੇ। ਉਹਨੂੰ ਫਿਰ ਉਦਾਸੀ ਵਰਗੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਮਿਲਣ।

? ਕੋਈ ਹੋਰ ਅਨੁਭਵ, ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੋ।

– ਕਵਿਤਾ ਸਾਡੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਖੋਬ ਦੀ ਕਿਲਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਜ਼ਰਬਾਂ-ਤਕਸੀਮਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪੇ ਜੂਝਣ ਦਾ ਵਲ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀ ਚੋਭ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਜੀਣ-ਥੀਣ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈਬੰਧ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਰ ਤੱਕ ਮਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨੇੜੇ ਸੁਗੰਧਾਂ ਖਿਲਾਰਦੀ ਹੈ। ਆਓ ਗੱਲਾਂ ਛੱਡੀਏ, ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ।

ਕਵਿਤਾ ਆ, ਚਾਨਣ ਸਮੇਟੀਏ,

ਨੇੜੇ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋਈਏ।

ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਬੋਧ/ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਯੂਰਪੀ, ਅਮਰੀਕੀ, ਥਾਈਲੈਂਡ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਆਦਿ ਧਰਤੀਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸਿੰਦਕ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਕਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੋ ਪਰਵਾਸੀ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੰਗੀਆਂ ਤੁਰਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਜ਼ਿਲਤ ਨੂੰ ਹੰਢਾਇਆ, ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ, ਵਕੀਲ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਕਲਰਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਪ੍ਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੀ ਸਨ। ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਰਤਾਨੀਆਂ, ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਹਾਲੈਂਡ, ਆਸਟਰੇਲੀਆ, ਜਰਮਨੀ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੋਈ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ 100 ਦੇ ਲਗਭਗ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਡੇਢ ਸੌ ਦੇ ਲਗਭਗ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ 2000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਗੱਚਰੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਜਿੱਥੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੰਦਰਭ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਵੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਜਿੱਥੇ ਉਸਦਾ ਅਵਚੇਤਨ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਕਵੀ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਗੀਰੂ ਰੁਚੀਆਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਆਦਿ ਅਪਣਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤਨਾਓ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੁੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੌਣ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਦਵੰਦ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ, ਪਰਵਾਸੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਭੂਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਅੰਦਰ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਵਰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਿਹਾਰ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਸਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਇਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰਿਆ ਤੇ ਪਸਾਰਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਆਧਾਰਾਂ ਨੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਅਤੇ ਤਰਾਸ਼ਣ ਲਈ ਨਿਸਚਿਤ ਘੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਵਿਧਾ ਅੰਦਰ ਇਸਦੇ ਸੂਖਮ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਅੰਦਰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੂਪ

ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸੀਮਾ ਨਿਸਚਿਤ ਨਹੀਂ।

ਕਵਿਤਾ ਅਨੁਭਵੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਸੰਬੰਧ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਕਰਕੇ ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਇਸਦੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਦਹਾਕਾ ਅਤੇ ਇਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਹਾਕਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਹਾਕਿਆਂ ਅਧੀਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਛਾਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਗਲੋਬਲ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਮੰਡੀਕਰਨ, ਬਾਜ਼ਾਰੀਕਰਨ, ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਨੇ ਅਤਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵਾਲੇ ਵਿਕਸਿਤ ਖਪਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸੀਮਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਅਤਿ ਵਿਕਸਿਤ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਸੋਚ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਨਵੀਨਤਮ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ।¹ ਇਸ ਨਿਵੇਕਲੀ ਅਨੁਭਵੀ ਸੋਚ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਅਸਲੋਂ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਪਾਸਾਰ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਭਾਵੇਂ ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਮਾਧਿਅਮ’ ਅਤੇ ‘ਫੁਥਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ’ ਤੋਂ ਮਿਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਗੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਡਾ. ਗੁਰਮੇਲ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਦੁਬਿਧਾ’, ‘ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਫਰ’ ਤੇ ‘ਅਪੈਰੀਆ ਵਾਟਾ’ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੀਮਾਗਤ ਪਰਵਰਤਿਤ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ‘ਚ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਹੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰਿਤ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਗੁਰਮੇਲ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਰਾਹੀਂ ਉਗੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕਤਾ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਤੰਦ ਨਿਰੰਤਰ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਝ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ, ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਆਪਣਾ ਫੈਲਾਅ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਭਿਆਚਾਰੀਕਰਣ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨ ਦੂਸਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਇਕੱਲਤਾ, ਬੇਚੈਨਗੀ, ਖਲਾਅ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਅੰਦਰ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ, ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜਾ ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਲੇ ਕਾਵਿਕ ਪਾਸਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਧਰ ਢਾਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮੀਡੀਏ ਦੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਸਾਰੇ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਧਣਾ

ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਧਣ ਸਦਕਾ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਆਪਣੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰਗਰਮ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅੱਗੇ ਹੋਣਾ ਵੀ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਲਈ ਸੁਭ ਸ਼ਗਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਤਾਂ ਗੰਭੀਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਨਵੇਂ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਛੱਪ ਰਹੀਆਂ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਵੀ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਫੈਲਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕ ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਸੁਚੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਗਜ਼ਲ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸੁਚੇਤਤਾ ਉਘੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਗਲ ਤੇ ਆਰੂਜ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਨਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਨਿਖਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਉਘੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚੇਤਨਾ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਤਿ ਹੋਰਵੇ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਹੋਰਵੇ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਦੋਹਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਉਪਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੋਰਵੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਹੰਢਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲਈ ਇਹ ਹੋਰਵਾ ਉਨ੍ਹੇ ਉਘਰਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਸ ਹੋਰਵੇ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਾ ਮਾਤਰ (ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤ੍ਰਿਸ਼ਕੂ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਨਿਖਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤ੍ਰਿਸ਼ਕੂ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਦਮਨ ਚੱਕਰ, ਦਮਨ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਹੋਰਵੇ ਨਾਲੋਂ ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ, ਸਮਲਿੰਗੀ ਉਲਾਹੂ ਸੋਚ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਰੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਪਹਿਲੀ ਜਾਂ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਇੰਤਰਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਇੰਤਰਾਜ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਾਨੂੰਨੀ ਧਮਕੀ ਰਾਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਇਹ ਧਮਕੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਗਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕਾਰਜ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ (ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ) ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਨਿਸਚਿਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਸਕਦੀ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਆਪਹੁਦਾਰੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਸਦਕਾ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਤਨਾਅ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਦੇ ਵਿਚ ਤਰਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਹੋੜ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾਬਰ ਹਨ। ਇਸ ਤਨਾਅ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜੇ ਦਾ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਿਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਮਾਹੌਲ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤੇ ਉੱਤਰ-

ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਚਿੰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਹ ਮਸਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਣ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲੇ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮੋਮਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੱਤ, ਗੁਰੂਮੇਲ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੀਰਤ, ਸੁਰਜੀਤ ਸਖੀ, ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੇੜਾ, ਸੁਖੀ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ, ਹਰਭਜਨ ਢਿੱਲੋਂ, ਕੁਲਵਿੰਦਰ, ਕੁਲਵੰਤ ਸੇਖੋਂ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮਾਨ, ਗੁੱਡੀ ਸਿੱਧੂ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਕਰਮਜੀਤ, ਜਗਜੀਤ ਸੰਧੂ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ, ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ, ਸੁਖਜੀਤ, ਪੰਕਜ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਦਲੇਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਸ਼ਰਫ ਗਿੱਲ, ਰੇਸ਼ਮ ਸਿੱਧੂ, ਸਤਪਾਲ ਬਰਾੜ ਆਦਿ ਅਮਰੀਕੀ ਕਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ :

ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਤੋਂ ਬੇਦਾਵਾ ਵੀ ਆਇਆ ਰਾਸ ਨਾ ਸਾਨੂੰ,
ਖੁਰੀ ਪਹਿਚਾਣ, ਭਟਕੀ ਆਤਮਾ, ਮੈਂ ਅਜਨਬੀ ਹੋਇਆ।^੯

(ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੀਰਤ)

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਜ਼ਰਾ ਲਲਕਾਰ ਦਿੱਤਾ।
ਏਨੀ ਕੁ ਗੱਲੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।^{੧੦}

(ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ)

ਪੀੜ ਵੀ ਐਸੀ ਕਿ ਜਿਸਦੀ ਨਾ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਦਵਾ,
ਰਾਤ ਵੀ ਐਸੀ ਕਿ ਸਿਰੇ ਤੇ ਇਕ ਵੀ ਤਾਰਾ ਨਹੀਂ।^{੧੧}

(ਕੁਲਵਿੰਦਰ)

ਉਹਦੀ ਹੋਂਦ ਸਿਰਫ,
ਉਹਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ 'ਚ ਬਚੀ ਹੈ,
ਤੇ ਭਲਾ ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਦੀ ਵੀ,
ਕੋਈ ਜੂਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।^{੧੨}

(ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ)

ਮੱਥੇ 'ਚ ਦਗਦੀ
ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਅਰਥੀ
ਕੰਠਾਂ 'ਚ ਝੁਲਸੀ ਚੀਕ
ਮਾਏ ਨੀ ਸਾਤੋਂ
ਚੁੰਗਿਆ ਨਾ ਜਾਏ
ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਚੋਗਾ ਬਰੀਕ।^{੧੩}

(ਗੁਰੂਮੇਲ)

ਰੋਜ਼ ਦਿਹਾੜੇ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ
ਸਿੱਧੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਗੀਏ
ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਤੋਂ ਵੀ
ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਲੰਘੀਏ
ਆਪਣੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ

ਆਪੇ ਸੜੀਏ।^{੧੪}

(ਦਰਸ਼ਨ ਨੱਤ)

ਇਸ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਾੜੇ ਦੀ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਘੁਣ ਵਾਂਗ ਖਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਜੀਵੰਤ ਅਵਚੇਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਮਹਿਸੂਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁ-ਨਸਲੀ ਘੈਟੋ ਕਲਚਰ (Multi-Ethnic) ਵਿਚ ਜੀਉਂਦੀਆਂ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਮੁਨਸਕਰ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ (Gnetto Culture) ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਲਈ ਉਪਵਾਸ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅੰਦਰ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਅ ਦਾ ਮਸਲਾ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਤਣਾਅ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਪਛਾਣ ਦੇ ਖੁਰ ਜਾਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਸਰੋਕਾਰ ਆਜ਼ਾਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੇ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਥਕਾਨ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਬੜੀ ਹੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੋਹਰਾ ਸੰਕਟ ਇਹ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਪਰਵਾਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਉਲਝਣ ਗੰਭੀਰ ਹੈ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੀ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਬੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹਿੰਸਾਮਈ ਵਿਰੋਧ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਪਰਿਕੋਪ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਲਚਰ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਅ ਉਪਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਸਾਜ਼ੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਯਥਾਰਥਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਗਲੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਤਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਮਾਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜਗਾ ਸਕਣ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਾ ਜਗਾਉਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਇਹ ਪਰਵਾਸੀ ਸੱਚ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ/ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀ ਤਣਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਲ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਾਊਂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਖੜੋਤ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਮਹਿਸੂਸ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ 'ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਰੋਕਾਰ' ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਉਸ ਦੌਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲ ਕਰਦੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ, ਖਪਤਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਗੂਣਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰ ਲਈ ਪੂਰਬ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕਾਂ

ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਏਸ਼ੀਆਈ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਰਤਮਾਨ ਸਰੋਕਾਰ/ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਵੱਖਰਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਇਹ ਵੱਖਰਤਾ ਭਾਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ, ਇਸਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਦੀ ਦੌੜ ਰਾਹੀਂ ਆਪਾ ਸੰਵਾਰਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਇਸ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿਕਤਾ ਅੰਦਰ ਥਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਔਨਰ ਕਿਲਿੰਗ ਦਾ ਨਵਾਂ ਪਰਿਪੇਖ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਅੰਦਰ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਬੀਲਾਈ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਹੀ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਔਰਤ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪਛਾਣਿਆ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਇਸ 'ਔਨਰ ਕਿਲਿੰਗ' ਨੇ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਪਿਆਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਅੰਦਰ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ 'ਔਨਰ ਕਿਲਿੰਗ' ਦੀ ਪਰਿਕ੍ਰਮ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅੰਦਰੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਫੈਲਾਇਆ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੀ ਏਸੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਭਾਵੇਂ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪਰਵਾਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਅਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਅਮਾਨਵੀ ਅਲਾਮਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਗਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਪਰਿਪੇਖ ਜਿਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਵਰਗ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਈਚਾਰਤਾ ਨੂੰ ਮੋੜੀ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਦੀ ਦੌੜ ਨੇ ਦਬੋਚ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ 'ਚ ਆਉਂਦੇ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁਖ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਮਾਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸੰਤੁਲਿਤ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਅਜੇ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੇ ਘੜਨਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅੰਦਰ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਉਪਰ ਆ ਰਿਹਾ ਭਿਆਨਕ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਕਟ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਹੋੜ ਵਿਚ ਕੈਦ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪੀੜ ਵੀ ਸਹਿ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵੀ ਰੁਚਿਤ ਹੈ :

ਤੇਰੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨੇ ਡੈਂਡੀ,
ਸਾਡੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਣਾ ਹੈ,
ਮੇਰੀ ਮੰਮੀ ਤਾਈਂ ਇਸਨੇ
ਗਲਤ ਰਸਤੇ ਤੌਰ ਦੇਣਾ ਹੈ।⁸

(ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ)

ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਪਰ ਨਾ ਕਿਉਂ ਪਹਿੰਦੇ ਨੂੰ,

ਜਦ ਉੱਡਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅੰਬਰ ਹੋਵੇ ਨਾ।⁹

(ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ)

ਇਸ ਪੀੜ ਦੀ ਜ਼ਿਹਨੀ ਤੜਪ 'ਚ ਪਿਸ ਰਹੀ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅੰਬਰ ਵਿਚ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰਨ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਗੰਭੀਰ ਤਨਾਅ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨਵੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਦੌੜ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਬੁਝ ਲਗਾਤਾਰ ਨਵ-ਪਰਵਾਸੀ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੜ ਸਮਝੌਤੇ ਵੱਲ ਧਕੇਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ :

ਖੰਭ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ
ਤਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ
ਅਸੀਂ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ
ਉੱਡਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ
ਦਿਸਹੱਦਿਆਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ
ਧਰਤ ਤੋਂ ਅਸਮਾਨ ਤੱਕ
ਫਿਲਹਾਲ
ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ
ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੇ
ਵੱਡੇ ਬੈਂਗਾਂ ਵਿਚ ਕਿਉਂਕਿ
ਤੁਰਦੇ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਇਥੇ
ਉੱਡਦੇ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਏਥੇ।¹⁰

(ਪ੍ਰੋ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ)

ਇਸ ਪਰਵਾਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਸਿਰਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਨਾਲ। ਪਰਵਾਸੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦੌਹਰੇ ਸੰਤਾਪ ਅੰਦਰ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ ਅਰਾਮਏ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਝੋਰਾ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਬੀਤ ਰਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੰਕਟ ਵੀ ਔਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਡਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਥੱਕ ਚੁੱਕੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਰਕੇ ਚਲਾਉਣਾ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਕਤ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਇਕ ਅਬਾਦਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਰਿੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਚਿਤਵੇ ਹੋਏ ਸੁਪਨੇ ਤਿੜਕਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਲੇਖਕਾਂ ਸਮੇਤ) ਉਦਰੇਵੇ, ਭੂਹੋਰਵੇ ਤੇ ਅਜਨਬੀਅਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਵਕਤੀ ਸੀ ਤੇ ਬਦਲ ਗਈ। ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਪਰਵਾਸੀ ਅੱਜ ਦਾ ਅਬਾਦਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਬਾਦਕਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਭੂਹੋਰਵੇ ਵਰਗੀ ਬਚਕਾਨਾ ਹਰਕਤ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ।¹¹

ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਆਧਾਰ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਹੱਥ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਬਾਦਕਾਰੀ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਮਿਲੇ,

ਹੱਕ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਆਸਾਨ ਮਿਲੇ,
ਕੁੱਲੀ ਗੁੱਲੀ ਜੁੱਲੀ ਖਾਤਰ ਜਨਤਾ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਭਟਕ ਰਹੀ,
ਆਗੂ ਵਸਤੀ, ਜਿਸਮੀਂ, ਜਸ਼ਨੀ, ਮਸਤ ਮਿਲੇ ਗਲਤਾਨ ਮਿਲੇ।¹²

(ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ)

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੇੜਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀ', 'ਗੋਦ ਲਏ ਗੀਤ', 'ਟੱਕਰ' ਅਤੇ 'ਭੂਤਨਗਰੀ' ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਉਪਵਾਸ ਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਡਾ. ਰਜਿੰਦਰ ਪਾਲ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਸਵੀਕਾਰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦਰਦ ਵੀ, ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਮਾਰਗ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਕੀਰਨੇ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਸਗੋਂ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਭਵਿੱਖਮੁਖੀ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਣਾਇਆ ਸੰਘਰਸ਼ੀ ਬੋਲ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ।¹³

ਪਹਿਲਾ ਇੰਜਣ ਹੁਣ ਕੰਪਿਊਟਰ ਨਾਲ ਤਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ,
ਸੁੰਘੜ ਰਹੀਆਂ ਦੂਰੀਆਂ ਜੱਗ ਪਿੰਡ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ,
ਘੁਰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸ ਰਹੀ ਸਾਡੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੋਚ ਨੇ,
ਵਸਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਆਦਮੀ।¹⁴

(ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੇੜਾ)

ਉਪਰੋਕਤ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪਦਾਰਥਕ ਸੰਕਟ ਅੰਦਰ ਪਿਸ ਰਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗਲਾਨੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨਦੀ ਹੋਈ, ਇਹ ਗੱਲ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤਾ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ। ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਬਹੁਪਰਤੀ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਧੀਨ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਪਛਾਨਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

- * ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ
- * ਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ
- * ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਤਖ਼ੱਦਦ/ਰੰਗ ਅਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਭੇਦ ਤੇ
- * ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਵਾਦ ਦਾ ਭਵਿੱਖਮਈ ਵਰਤਾਰਾ
- * ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਅਲਾਮਤਾਂ
- * ਅਚਨਚੇਤੀ ਭਰਮ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਅ
- * ਵਿਗਿਆਨਕ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਆ ਰਹੀ ਤਰਕਵਾਦੀ ਤੇਜ਼ੀ
- * ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਨ
- * ਵਿਸ਼ਵ ਅਮਨ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ
- * ਕੌਮੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕਵਾਦ ਵਿਵਾਦ

ਇਹਨਾਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਧੀਨ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਕਰਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ, ਕੁਲਵਿੰਦਰ, ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ, ਜਸਵੀਰ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ, ਸੁਰਜੀਤ ਸਖੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਵਰਤਾਰੇ ਅਧੀਨ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਸੰਵਾਦ ਉਘੜਵੇਂ ਰੂਪ

ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਅਜੇ ਵੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਹੀ ਸਮੀਖਿਅਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਲੜੀ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਤੇ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਉਗੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਣ ਤਾਂ ਇਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿੱਠ ਕੇ ਸਮੀਖਿਅਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਦੌੜ ਨੇ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਦਿਮਾਗੀ ਰਫਤਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਸੰਵਾਦ ਨਹੀਂ ਰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਘੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਈ ਹੋਈ, ਇਸ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਵੀ ਰਚਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਸਦੀ ਦੇ ਇਸ ਕਾਵਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ, ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਚਲ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ, ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਪੰਨਾ-241
2. ਗੁਰੂਮੇਲ (ਸੰਪਾ.) ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਨਾ-4
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-15
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-16
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-31
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-23
7. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-39
8. ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ, ਕਾਨੀ ਦੇ ਘੰਗਰੂ, ਪੰਨਾ 38
9. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ, ਠੀਕਰੀ ਪਹਿਰਾ, ਪੰਨਾ 33
10. ਤਾਰਾ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ (ਸੰਪਾ.), ਉਧਾਰ ਲਏ ਪਰਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ, ਪੰਨਾ
11. ਨਰਿੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂਰ, ਜਲਾਵਤਨ, ਪੰਨਾ 35
12. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ, ਮਹਿਕ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕਾਨ, ਪੰਨਾ 57
13. ਰਜਿੰਦਰ ਪਾਲ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 348
14. ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੇੜਾ, ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀ, ਪੰਨਾ 13

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ/ਰਵਿੰਦਰ ਸਹਿਰਾਅ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੋਣੇ ਕੋਣੇ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬਾਹਰ ਵਸੇਬੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੁੱਖਧਾਰਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ 'ਚ ਵਸਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਡਾ ਅਕਾਰੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਏਥੇ ਵਸਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮੰਚ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਤੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਸਰਗਰਮ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਦੂਰੀ ਘਟੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਲੇਖਕ ਫੋਨ ਜਾਂ ਇੰਟਰਨੈਟ ਰਾਹੀਂ ਤਾਲਮੇਲ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮੇਰਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੰਚ ਤੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਨ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਖਿਸਕਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕਾਫੀ ਵਿਹਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। 1990 ਵਿਚ 'ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ' ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਅਣਗਹਿਲੀ ਤੇ ਘੱਲੀ ਸੁਭਾਅ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਫੋਨ ਕਰਨ ਤੇ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲੁਆ ਕੇ ਵੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ 'ਚ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਗਏ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਨ, ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ, ਦਲਜੀਤ ਮੋਖਾ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਤੇ ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ।

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਗਜ਼ਲਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅੰਗ ਹਨ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਕਈ ਕਵੀ ਤੇ ਕਵਿਤਰੀਆਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਵੇਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਛਪੇ ਜਾਂ ਛਾਪੇ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਚੰਗੇਰਾ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਪੁਲਾਂਘ ਭਰਨ। ਕਈ ਸਾਡੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਭੇਜ ਸਕੇ। ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਲਵਾਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾ ਛਪਣ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਜੇ ਅਭਿਆਸੀ ਦੌਰ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਹੰਢੇ ਹੋਏ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ। 'ਅਦਾਰਾ ਸ਼ਬਦ' ਤੇ ਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰੈਡਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਦਿਲ ਜਿਹੀ ਅਮੋੜ ਸ਼ੈ ਤੇ ਜੋ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ।
ਸ਼ਾਇਰ ਵੀ ਫਿਰ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋਵੇ।
ਰੱਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜੇ ਕੋਈ ਫਹਿਰਿਸਤ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ,
ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸੋਹਣਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਸੁਮਾਰ ਹੋਵੇ।
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਯਾਦ ਤੇਰੀ ਦਿਲ ਦਾ ਸਰੂਰ ਬਣ ਕੇ,
ਜਿਉਂ ਫੁੱਲ ਦੀ ਪੰਖੜੀ ਤੇ ਸ਼ਬਨਮ ਦਾ ਭਾਰ ਹੋਵੇ।
ਦਿਲ ਦਾ ਹਨੇਰ ਚਮਕੇ ਚਾਨਣ ਦੀ ਲੀਕ ਬਣਕੇ,
ਜਿਉਂ ਕੰਡਿਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਸਵਾਰ ਹੋਵੇ।
ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਭੋਰ ਉਡਦਾ ਅਕਸਰ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ,
ਜੀਕੂੰ ਹੁਸੀਨ ਔਖ ਵਿਚ ਕਜਲੇ ਦੀ ਧਾਰ ਹੋਵੇ।
ਜੋਬਨ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਜਿਹਾ ਇਕ, ਚੌਂ-ਤਰਫ ਫੈਲਿਆ ਹੈ,
ਮੇਰੇ ਨਸੀਬ ਦੀ ਜਿਉਂ ਪਹਿਲੀ ਬਹਾਰ ਹੋਵੇ।
ਰਸਤੇ ਉਲੀਕਣੇ ਸਨ ਪੈੜਾਂ ਹੀ ਮਿਟ ਗਈਆਂ ਨੇ,
ਲੰਘਿਆ ਹੈ ਕੋਈ ਰਾਹ ਤੋਂ ਜੀਕੂੰ ਗੁਬਾਰ ਹੋਵੇ।
ਅਜਲਾਂ ਤੋਂ ਪੱਥਰਾਂ 'ਚੋਂ ਚਸ਼ਮੇਂ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਨੇ,
ਫਿਰ ਸੰਗਦਿਲ ਦੀ ਔਖ ਕਿਉਂ ਨਾ ਅਸ਼ਕਬਾਰ ਹੋਵੇ।
ਮਰਨਾ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਰਨੇ ਦੀ ਜਾਚ ਹੋਵੇ,
ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਇਕੋ ਹੀ ਵਾਰ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰੂਮੇਲ ਸਿੱਧੂ / ਬੁਦਿਆ ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ

ਸਾਹਾਂ ਨੂੰ
ਵਿਹੁ ਦਾ ਪਰੇਥਣ
ਲਾ ਲਾ ਪਕਾਉਂਦਾ
ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਾਲਣ,
ਕੁਝ ਆਪ ਖਾਂਦਾ
ਕੁਝ ਪੰਜ ਭੂਤਾਂ ਨੂੰ ਪੌਂਦਾ,
ਫਰੀਦ ਦਾ ਦੋਹਾ ਪੜ੍ਹਦਾ;
'ਕਾਗਾ ਕਰੰਗ ਢੰਢੋਲਿਆ
ਸਗਲਾ ਖਾਇਆ ਮਾਸੁ
ਇਹ ਦੁਇ ਨੈਨਾ ਮਤਿ ਛਹਉ

ਪਿਰ ਦੇਖਨ ਦੀ ਆਸ'।
ਅਚਾਨਕ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ
ਨੀਟਸ਼ੇ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ:
'ਰੱਬ ਇਨਸਾਨੀ ਕਾਢ ਹੈ',
ਪਿਰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਆਸ ਤੇ
ਕਾਟਾ ਮਾਰਦਾ
ਅੰਨ੍ਹੇ ਰਾਹ ਤੇ
ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹਕੇ
ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ
ਅੱਜ ਦਾ ਬੁਦਿਆ ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ।

ਜੱਗਾ ਖੋਚਰੀ/ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ

ਜੱਗਾ ਖੋਚਰੀ-

ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਸੀ
ਜਿਸ 'ਚੋਂ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ
ਤੇ ਜਿਸ 'ਚ ਹਰ ਦਿਨ ਪਲ ਦੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹਰ ਖ਼ਬਰ ਦਾ
ਇੰਦਰਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਜੱਗਾ-

ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰਸਾਰ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।
ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਪਾਸੋਂ
ਨਰਸ ਨੂੰ ਚਾਹ ਕਾਹਤੋਂ ਪਿਆਉਂਦੀ ਹੈ
ਰਤਨੀ ਕੀ ਕੰਧ 'ਤੇ ਝਰੀਟਾਂ ਕਿਵੇਂ ਆਈਆਂ ਹਨ
ਤੇ ਜੁੱਲੀ ਮਲਾਏ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਰਾਮ ਦੀ ਪੈਲੀ ਛੁਡਵਾਣ ਲਈ
ਤੁੱਖਣਾ ਕਿਹੜੇ ਹਰਾਮ ਦੇ ਨੇ ਚਿੱਤੀ ਹੈ
ਜਾਂ ਵਿਸਾਖੀ 'ਤੇ ਸੀਤੋ ਦੀਆਂ ਰੱਜਵੀਆਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ
ਕੀਹਦੀ ਜੇਬ 'ਚੋਂ ਆਏ ਹਨ
ਤੇ ਭੂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਗਰ ਨੇ
ਜੀਤੋ ਦੀ ਛਾਇਆ ਕਿਵੇਂ ਦੂਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ?

ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੀਰਾ-ਪੱਗ

ਹਜ਼ਮਤੀ ਦਾਹੜੀ
ਤਿੱਖੀ ਕਾਟ ਦੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਚੂਹੇ-ਮੁੱਛਾਂ
ਮੋਚਨੇ ਨਾਲ ਪੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸ਼ੁਲੀਆਂ।
ਗਲ 'ਚ ਪਰੋ ਕੇ ਪਾਈਆਂ ਤਿੰਨ ਤਵੀਤੀਆਂ।
ਤੇੜ ਬੋਸਕੀ ਦਾ ਪਜਾਮਾ।
ਗਲ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਸੂਤ ਲੱਗਾ ਝੱਗਾ।
ਉਹ ਰੋਜ਼ ਨਹਾ ਧੋ ਕੇ
ਹਵੇਲੀ ਮੂਹਰੇ ਚੌਕੜੀ 'ਤੇ ਆ ਬੈਠਦਾ।
ਕੁੜੀਆਂ-ਬਹੂਆਂ ਗੋਹਾ-ਕੂੜਾ ਕਰਦੀਆਂ
ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤੋਰ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦਾ।
ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਉਹ 'ਕੱਲਾ ਹੀ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਉਹ ਚੰਗਾ ਸੀ ਜਾਂ ਮਾੜਾ

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਸੀ! ਪਿੰਡ ਦੀ ਰੂਹ ਸੀ!!

ਪਿੰਡ 'ਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਿਆਂ

ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦਾ

ਪਿੰਡ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੀਦਾ!

ਬਾਪੂ ਉਸਦਾ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ
ਮਾਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਡੀਕਦੇ ਉਡੀਕਦੇ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ
ਘਰੇ ਪਸ਼ੂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਗਾਂ ਸੀ।
ਚਰ੍ਹੀ-ਬਰਸੀਮ ਖੂਹ ਵਾਲੀ ਖੱਤੀ 'ਚ
ਹਰਨਾਮੀ ਭਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਜਵਾ ਲੈਂਦੀ ਸੀ।
ਜੱਗਾ ਬੱਸ ਪੱਠੇ ਵੱਢ-ਕੁਤਰ ਪਾ ਦਿੰਦਾ।
ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਰੀ ਜਾਂਦਾ।
ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਘੁਮਾਂ ਜ਼ਮੀਨ
ਮਾਂ-ਪੁੱਤ ਭੌਲੀ 'ਤੇ ਦੇ ਦਿੰਦੇ।
ਤੂੜੀ ਦਾ ਗੱਡਾ ਕਦੇ ਕਦੇ ਅੜੇ-ਥੜੇ
ਜੱਗੇ ਦਾ ਮਾਮਾ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ।
ਜੱਗੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਪਿੰਡ ਦੀ ਬਿੜਕ ਰੱਖਣਾ।
ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਦਾ ਝਾਕਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਸੀ
ਕਿਹੜੀ ਨੇ ਕੀ ਪਾਇਐ ? ਕਿਹੜੀ ਦੇ ਜਿਹੜਾ ਰੰਗ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦੈ ?
ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਟਿੱਚਰਾਂ-ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਕਰਨਾ ਸੀ।
ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ 'ਚ ਜੱਗਾ ਮਾਹਰ ਸੀ
ਜ਼ਬਾਨ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਚਲਦੀ ਸੀ
ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਐ-
ਜੀਹਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਚਲਦੀ ਹੈ ਉਹਦੇ ਸੱਤ ਹਲ ਚਲਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
ਇਉਂ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਖੇਤੀ ਜੱਗੇ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਸੀ!

ਦੁਪਹਿਰੇ ਵੀ ਉਹ

ਉਡੀਕਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀਆਂ ਖਾ ਕੇ
ਫੇਰ ਹਵੇਲੀ ਮੂਹਰੇ ਆ ਬੈਠਦਾ।
ਪ੍ਰਫਾਵੇਂ ਢਲਦੇ ਕੁਛ ਤੋਰਾ-ਤੁਰੀ ਹੁੰਦੀ
ਜੁਆਕ ਦਾਣੇ ਭੁੰਨਾਉਣ ਭੱਠੀ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ
ਕੁੜੀਆਂ-ਕੱਤਰੀਆਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲੱਗਦੀਆਂ।
ਇਕ ਅੱਧ ਜਣਾ ਹੋਰ ਚੌਕੜੀਆਂ 'ਤੇ ਆਣ ਬੈਠਦਾ
ਜੱਗੇ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪੈ ਜਾਂਦੀ।
ਸ਼ਾਮ ਢਲਦੀ ਆਉਣੀ-ਜਾਣੀ ਕੁਝ ਘਟਦੀ
ਉਹ ਘਰ ਮੁੜ ਆਉਂਦਾ
ਮਾਂ ਨੇ ਜੋ ਪਕਾਇਆ-ਬਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਖਾ ਲੈਂਦਾ।

ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਨੂੰ

ਜੱਗੇ ਦਾ ਚਿੱਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਸੀ

ਹਰਨਾਮੀ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪੁੱਤ ਪਰੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ।
ਪਰ ਸੰਜੋਗ ਹੀ ਨਾ ਬਣਿਆ
ਤੇ ਜਨਾਨੀ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਤੋੜਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪੁੱਛਦਾ-
'ਜੱਗਿਆ! ਕੀ ਹਾਲ ਐ ?'
ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ-
'ਕਾਟੋ ਛੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਖੇਡਦੀ ਐ ਕਿ !'

ਜੱਗੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਾਨੋਂ ਵੇਝੜ
ਅਥਵਾ ਕਣਕ ਤੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਰਗੀ ਸੀ
ਰਲਵੀਂ-ਮਿਲਵੀਂ ਜਿਹੀ ਰੁੱਖੀ ਜਿਹੀ !
ਪਰ ਸਾਲ ਵਿਚ ਜੱਗੇ ਲਈ
ਇਕ ਬਰਸਾਤ ਵਰਗਾ ਮੌਸਮ ਵੀ ਆਉਂਦਾ
ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਅਸਮਾਨ ਉੱਤੇ ਇਕ
ਸਤਰੰਗਾ-ਲਹਿਰੀਆ ਪੈਂਦਾ ।
ਉਹ ਮੌਸਮ ਸੀ
ਜਦੋਂ ਜੱਗੇ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਬੇਲੀ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਫੌਜ 'ਚੋਂ ਛੁੱਟੀ ਆਉਂਦਾ ।
ਉਹ ਕੱਲਾ ਹੀ ਛੁੱਟੀ ਨਾ ਆਉਂਦਾ
ਨਾਲ ਰੰਮ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਵੀ ਲਿਆਉਂਦਾ
ਫਿਰ ਪੀੜੂ ਤੇ ਜੱਗਾ ਆਥਣੇ ਰਲ ਕੇ ਰੰਮ ਪੀਂਦੇ
ਕਦੇ ਪੀੜੂ ਦੇ ਘਰ ਕਦੇ ਜੱਗੇ ਕੇ ।
ਜੱਗਾ ਪੀੜੂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਦਸਦਾ
ਤੇ ਪੀੜੂ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਪਲਟਣ ਦੀਆਂ ?
ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਰਲਕੇ ਹਵੇਲੀ ਮੂਹਰੇ ਬਹਿੰਦੇ
ਦਿਲਲਗੀਆਂ ਤੇ ਟਿੱਚਰਾਂ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ 'ਚ
ਦੋ-ਗੁੱਤਾਂ ਵਾਲੀ ਇਕ ਮਾਸਟਰਨੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋਈ
ਤਾਂ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪਿੰਡ 'ਚ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਗਈ ।
ਪੀੜੂ ਵੀ ਛੁੱਟੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ।
ਜੱਗਾ ਤੇ ਪੀੜੂ ਉਸਦੇ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲੰਘਣ ਵੇਲੇ
ਉਚੇਚੇ ਹਵੇਲੀ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠਦੇ
ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਠਰਕ ਭੋਰਦੇ ।
ਸਰਦਾ-ਬਣਦਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚਦੀ
ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ

ਪਰ ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਗਨ ਜਿਹੀ
ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਿਹੀ ਪਾਈ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ।

ਪੀੜੂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨ ਸੀ
ਦਸ ਵਜਦੇ ਉਸ ਦੇ 'ਜਿੱਤਵਾਲੋਂ ਗੱਡੀ ਫੜਨੀ ਸੀ
ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਜੱਗਾ ਤੇ ਉਹ
ਸਵੇਰੇ-ਸਾਹਜ਼ਰੇ ਟਾਈਮ ਨਾਲ
ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਹਵੇਲੀ ਮੂਹਰੇ ਆ ਬੈਠੇ ।
ਜਦ ਦੋ-ਗੁੱਤਾਂ ਵਾਲੀ ਹਵੇਲੀ ਮੂਹਰਿਓਂ ਲੰਘਣ ਲੱਗੀ
ਜੱਗੇ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਅੱਖ ਨੱਪੀ
ਤੇ ਰਹਾਮ ਨਾਲ ਉੱਚੀ ਬੋਲਿਆ-
'ਓ-ਬੱਕਰੀ ਚੌਲ ਨੀ ਖਾਂਦੀ ਪੱਟਤੀ ਨਿਆਜਾਂ ਨੇ ।'
ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ... ।

ਏਸਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ
ਜੱਗਾ ਪੀੜੂ ਨੂੰ 'ਜਿੱਤਵਾਲੋਂ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਆਇਆ
ਤਾਂ ਮਾਸਟਰਨੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨੇ ਪਿੰਡ 'ਚ
ਦਿਨੇ ਹੀ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।
ਜਦੋਂ ਜੱਗਾ ਘਰੇ ਆਇਆ ਤਾਂ
ਹਰਨਾਮੀ ਖੇਸ ਦਾ ਝੁੰਗਲਮਾਟਾ ਕਰੀ
ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਮੰਜੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ ।
ਹਰਨਾਮੀ ਤੇ ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ
ਚਾਰ ਵਜੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ 'ਚ ਸੱਦਿਆ ਸੀ
ਤੇ ਫਿਰ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਜੱਗੇ ਦੀ ਉਹ ਲਾਹ-ਪਾਹ ਹੋਈ ਸੀ
ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਭਰੀ ਪੰਚਾਇਤ 'ਚ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਣੇ
ਤੇ ਹਰਨਾਮੀ ਨੂੰ ਜੱਗੇ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਲਈ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣੀ ਪਈ ਸੀ ।

ਹੁਣ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ ਜੱਗਾ ਕਿਸੇ ਨੇ
ਹਵੇਲੀ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ।
ਤੇ ਵਿੱਲੀ ਹਰਨਾਮੀ ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਸਦਮੇ ਨਾਲ
ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਡੁੱਬਦੀ
ਸਤਵੇਂ ਦਿਨ ਹੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ।
ਤੇ ਜੱਗਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ
ਆਖਰੀ ਵੇਰ ਹਰਨਾਮੀ ਦੇ ਭੋਗ 'ਤੇ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ।
ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜੱਗੇ ਦਾ ਮਾਮਾ
ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਤੇ ਜੱਗੇ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਨੂੰ
ਜੰਦਰਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ !

ਤੇ ਫੇਰ ਦਸਦੇ
ਜੱਗੇ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮਾਮੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਵਾਰ 'ਚ
ਉੱਕਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਿਆ
ਤੇ ਉਹ ਢਿੱਲਾ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।
ਇਕ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਢਿੱਲਾ ਹੋਣ 'ਤੇ
ਉਸਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ।
ਡਾਕਟਰ ਦਵਾਈ-ਬੂਟੀ ਬਥੇਰੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ
ਪਰ ਜੱਗਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਝੌਂਦਾ ਗਿਆ।
ਤੇ ਇਕ ਦੁਪਹਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮਿਚਣ ਲੱਗੀਆਂ।
ਡਾਕਟਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ
ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਜੱਗੇ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਫੜੀ
ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਕਰਕੇ
ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਝਾਕਦਿਆਂ
ਜੱਗੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਜੱਗੇ! ਕਿਵੇਂ ਹੈ...ਤੂੰ?'
'ਕਾਟੋ....' ਤੇ ਇਸਤੋਂ ਅੱਗੇ
'ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਖੇਡਦੀ ਐ?' ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਹਾ ਹੀ ਨਾ ਗਿਆ।
ਤੇ ਜੱਗੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ।
ਸ਼ਾਇਦ ਕਾਟੋ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਖੇਡਣੋਂ ਹਟ ਗਈ ਸੀ।

ਅਮੁੱਕ ਸਫਰ/ਇੰਦਰਜੀਤ ਪੁਰੇਵਾਲ

ਸੂਹੀ ਸਵੇਰ
ਵਧ ਰਹੀ ਏ
ਸੁਨਹਿਰੀ ਦੁਪਹਿਰ ਵੱਲ
ਤਾਂਘ ਏ ਸੁਨਹਿਰੀ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ
ਸੁਰਮਈ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ
ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਸੁਰਮਈ ਸ਼ਾਮ
ਜਾ ਬੈਠੀ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਦੇ
ਆਗੋਸ਼ ਵਿਚ
ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਸੌਂ ਗਈ
ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ
ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੱਕ
ਅਗਲੇ ਸਫਰ ਦੀ
ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ

ਪਿੰਜਰਾ ਤੇ ਪਰਵਾਜ਼/ਪ੍ਰੋ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਯੁੱਧ-ਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ
ਆਪਣੇ ਖੰਭਾਂ ਨਾਲ ਉੱਡ ਕੇ
ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ
ਖੁਦ ਆਏ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ।

ਖੰਭ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੈਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ
ਅਸੀਂ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ
ਉਡਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ
ਦਿਸਹੱਦਿਆਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ
ਇਸ ਧਰਤ ਤੋਂ ਉਸ ਆਸਮਾਨ ਤੱਕ
ਫਿਲਹਾਲ, ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ
ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੇ ਵੱਡੇ ਬੈਂਗਾਂ ਵਿਚ।

ਕਿਉਂਕਿ,
ਤੈਰਦੇ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ
ਉਡਦੇ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ।

ਇੱਥੇ ਤਾਂ
ਇਕ ਪੇ-ਚੈੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੱਕ
ਗੋਡੇ ਰਗੜਦੇ ਹਾਂ
ਲਾਲਾਂ ਚੁਆਉਂਦੇ ਹਾਂ
ਸਟਰੈੱਸ, ਸਟਰੇਨ, ਤਨਹਾਈ ਦੇ
ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ
ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ
ਅਣਕਿਆਸੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀਆਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ।

ਗਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਦਿਨ ਰਾਤ
ਮਘਦੇ ਬਲਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਦੇ ਮਾਰੂਥਲ
ਤੇ ਗੀਂਗਦੇ ਹਾਂ
ਕੁੰਦ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ
ਆਪਣੇ ਹੀ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੇ
ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ।

ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਾਂਗੇ
ਇਹ ਖੰਭ ਮੁੜ ਲਾ ਲਵਾਂਗੇ
ਜੇ ਨਾ ਪਰਤ ਸਕੇ
ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ
ਆਪਣੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਛੱਡ ਜਾਵਾਂਗੇ।
ਪਰ ਕਾਸ਼!
ਉੱਗ ਪੈਣ ਜੇ ਨਵੇਂ ਤਾਂ
ਸਿਰਜਾਂਗੇ ਅਸੀਂ
ਸੁਫਨਿਆਂ ਦਾ
ਇਕ ਨਵਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ।

ਤੇ ਉਡਾਂਗੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ
ਹਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ
ਤੇ ਡੀਕ ਲਾ ਕੇ ਪੀ ਜਾਵਾਂਗੇ
ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚਲਾ
ਇਹ ਫਾਸਲਾ।

ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਨ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਸਬਰ

ਜਦੋਂ ਤੂੰ
ਕੋਲ ਹੋਵੇਂ
ਤਾਂ
'ਸਬਰ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ
ਅਰਥ ਹੋਰ ਹੀ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਬਦ

ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਬਹੁਤ
ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹੈ
ਕਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਹੈ
ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਪਿੱਛੇ
ਕਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿੱਛੇ
ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ।

ਕਿਣਮਿਣ

ਕਿਣਮਿਣ ਕਿਣਮਿਣ
ਕਿਣਮਿਣ ਕਿਣਮਿਣ
ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ
ਪਿਆਰੀ ਹੈ
ਨਾ ਇਹ ਹੜ੍ਹ
ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ
ਨਾ ਔੜ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਕੱਚਾ ਧਾਗਾ

ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਸੀ
ਗਲੋਟੇ ਦਾ ਧਾਗਾ
ਕੱਚਾ ਹੈ ਤਾਂ

ਇਸ ਨਾਲ
ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ
ਕੜੀਆਂ
ਕਿਉਂ ਬਣਾ ਬੈਠਾ ?

ਗਮਲੇ ਦੇ ਫੁੱਲ

ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਸੀ
ਗਮਲੇ ਵਿਚ
ਰੱਖੇ ਫੁੱਲ
ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ
ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੇ
ਤਾਂ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ
ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਪਿਆਰ
ਕਿਉਂ ਪਾ ਬੈਠਾ ?

ਰੇਤ ਦਾ ਘਰ

ਰੇਤ ਦਾ ਘਰ
ਆਖਿਰ
ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ
ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ
ਕਾਇਮ ?
ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ
ਉਮਰ ਵੀ ਤਾਂ
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ!

ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ/ਦਲਜੀਤ ਮੋਖਾ

ਮੁਕਦੀ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ
ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਏ ਸਾਗਰ
ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦਾ ਹਾਂ
ਡੈਕ ਦੀ ਚੇਅਰ 'ਤੇ ਲੇਟ
ਪੁੱਪ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹਾਂ
ਜਾਕੂਜ਼ੀ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਪਾਣੀ
ਦੇਹੀ 'ਚ ਲਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ
ਸ਼ਿੱਪ ਦੀ ਡੈਕ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ
ਅਸੀਮ ਪਾਣੀ ਤੱਕਦਾ ਹਾਂ
ਸੁੰਨ ਰਾਤ ਦੇ ਉਤਰਨ ਵੇਲੇ
ਸ਼ਹੁ-ਸਾਗਰ ਦੀ ਕੁੱਖੇ
ਭੁੱਬਣ ਤੋਂ ਤਰਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ
ਆਪਣੀ ਕੈਬਿਨ ਨੂੰ ਮੁੜਦਾ ਹਾਂ
ਬਿਸਤਰ 'ਤੇ ਨਾਗ-ਵਲ ਪਾਈ
ਸਿਆਹ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਮਿਲਦਾ
ਛੱਲਾਂ 'ਚ ਘਿਰਦਾ ਹਾਂ
ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵੇਗ 'ਚ ਲਿਪਟਿਆ
ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ
ਸੁਰਖ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਟੋਹਦਾ ਹਾਂ
ਅਣਭਿੱਜੇ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਂਹਦਾ ਹਾਂ
ਮੇਰਾ ਕੈਬਿਨ ਅੰਨ੍ਹਾ ਸਮੁੰਦਰ
ਰਾਤ ਦੀ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਸਾਗਰ
ਸਿਰੀ ਚੁੱਕ ਫੁੰਕਾਰਦਾ
ਹਾਲੇ ਵੀ ਪਿਆਸਾ ਹੈ, ਕੀ
ਹਾਲੇ ਵੀ ਢੂੰਡੇ ਤ੍ਰਿਪਤੀ....

ਭੀਸ਼ਮ/ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ

ਮੈਂ ਤਾਂ
ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਸਾਂ
ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ
ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਤੀਰ
ਚਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ
ਤੀਰ
ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ 'ਚ ਖੁੱਭੇ
ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਡੰਗਣ ਲੱਗੇ
ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਤਮਾ
ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗੇ

ਉਹਨਾਂ ਮੇਰੇ ਖਿਲਾਫ਼
ਜੰਗ ਛੇੜ ਲਈ
ਮੇਰੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਚੋਭ
ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਝੱਲਦੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ
ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਸ਼ਿਖੰਡੀ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ
ਸ਼ਿਖੰਡੀ ਦੇ ਓਹਲਿਓਂ
ਤਰਕਹੀਣ ਜ਼ਹਿਰ 'ਚ ਡੁੱਬੇ
ਤੀਰ ਮੇਰੀ ਰੂਹ 'ਚ ਮਾਰੇ
ਤੀਰਾਂ 'ਤੇ ਟੰਗੀ ਰੂਹ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ
ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ
ਮੈਂ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ
ਭੀਸ਼ਮ ਹਾਂ...।

ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਗਜ਼ਲਾਂ

1.

ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਘਰ ਸਜਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।
ਕਿ ਫੁਲ ਨਕਲੀ ਹੀ ਗੁਲਦਸਤੇ 'ਚ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।

ਬਜਾਏ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਘਰ ਵਣ 'ਚ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।
ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਾਲ ਅਪਣਾ ਸੁਣਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।

ਕਦੇ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਥਲ 'ਚ ਉਹ ਛਾਂ ਵਾਸਤੇ ਰੁਕਦੇ,
ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਾਮ ਬਿਰਖਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।

ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਧੁੰਦ ਵਿਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਗੁਵਾਚਣ ਤੋਂ,
ਅਸੀਂ ਜੇ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਚਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।

ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਮੇਰਾ ਖਤ ਪਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹਦੀ ਮਰਜ਼ੀ,
ਜੇ ਖਤ ਪੜ੍ਹਕੇ ਉਹ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।

2.

ਉਦਾਸ ਮੈਂ ਵੀ, ਉਦਾਸ ਆਪ ਵੀ ਘਣਾ ਜੰਗਲ।
ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਆਸਰਾ ਜੰਗਲ।

ਇਕਾਂਤ, ਓਦਰੀ ਰੁੱਤ, ਉਂਘਦਾ ਘਣਾ ਜੰਗਲ।
ਉਜਾੜ ਰਾਤ 'ਚ ਮੇਰਾ ਹੈ ਆਪਣਾ ਜੰਗਲ।

ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ, ਖ਼ਮੋਸ਼ੀ, ਸਿਆਹ ਘਣਾ ਜੰਗਲ।
ਅਖ਼ੀਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸ਼ਾਇਰ ਨੂੰ ਮਹਿਕਦਾ ਜੰਗਲ।

ਮੇਰੀ ਉਹ ਪੀੜ ਭਲਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਵੰਡਾਉਂਦਾ ਕੀ,
ਮੈਂ ਰੋ ਪਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰੋ ਪਿਆ ਜੰਗਲ।

ਮੈਂ ਗਹੁ ਦੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਦੇਖਿਆ ਖ਼ਲਾ ਦਿਲ ਦਾ,
ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟਾ ਜਾਪਿਆ ਜੰਗਲ।

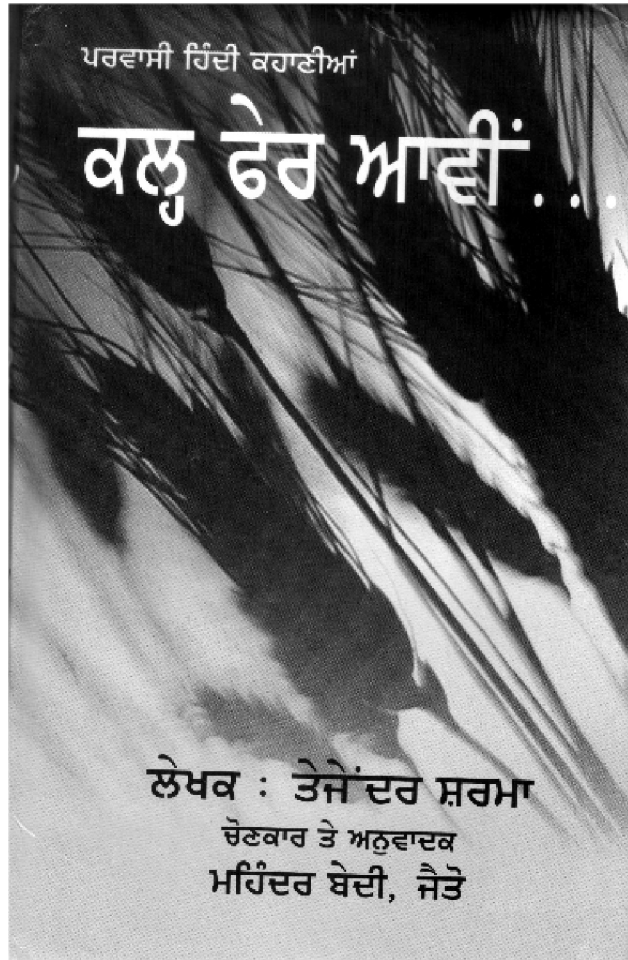
ਕਿਸੇ ਦੀ ਯਾਦ 'ਚ ਧੁਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ,
ਮੇਰੇ ਹੀ ਵਾਂਗ ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਧੁਆਂਖਿਆ ਜੰਗਲ।

ਨਾ ਐਵੇਂ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪਰਖੇ ਗੁਆਚ ਜਾਵੋਗੇ,
ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਹੈ ਮੇਰੀ ਇਹ ਹੋਂਦ ਦਾ ਜੰਗਲ।

ਯੁੱਧ/ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ

ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕ ਯੁੱਧ ਹੈ ਪਿਆਰੇ
ਇਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਔਖ ਸਾਫ਼ ਕਰ
ਹੋਰਾਂ ਲਈ ਨਾ ਸਹੀ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ
ਤੇ ਭੋਗਣ ਜਾ ਰਹੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਲਈ
ਤਾਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰ
ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਖੜ
ਗੈਰਾਂ ਲਈ ਨਾ ਸਹੀ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਤਾਂ ਲੜ
ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਵੀ ਲਾਈ ਰੱਖਦੈਂ
ਉਧਾਰੀ ਤੇ ਬੇਹੀ
ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਐਨਕ
ਓ ਕਵੀਆ! ਕਦੇ ਆਪਣੀ
ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਧੀ ਦੇ ਵੀ ਲਾ ਕੇ ਤਾਂ ਦੇਖ
ਇਹ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇ
ਫਿਰ ਵੇਖ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ
ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਨਾ
ਇਹ ਇਕ ਯੁੱਧ ਹੈ
ਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਪਿਆਰੇ
ਨਹੀਂ! ਨਹੀਂ!! ਸਭ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਔਰਤ ਦੀ ਦੇਹੀ ਵਿਚ
ਸਦਾ ਹੇਮਾ ਮਾਲਿਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
ਕਦੇ ਚੰਡੀ, ਕਦੇ ਝਾਂਸੀ, ਤੇ ਕਦੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਵੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
...ਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦੀ
ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਲਈ ਤੜਪ
ਤੂੰ ਕਿਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹੇਗਾ ਓ ਕਵੀਆ!
ਉੱਠ ਜਾਗ, ਮੇਰੇ ਸ਼ਾਇਰ
ਸੁੱਤੀਆਂ ਕਲਾਂ ਜਗਾ
ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਤੀਜੇ ਨੇਤਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਭਾਗ ਲਗਾ
ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ
ਸੱਖਣੀਆਂ ਤੇ ਉਦਾਸ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ
ਗੋਡੀ ਕਰ, ਫੁੱਲ ਲਾ, ਫਸਲ ਉਗਾ
ਤੇ ਹੰਝੂ ਸੁੱਟ ਇਹ
ਓਪਰੇ ਓਪਰੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੇ ਬਾਬੂ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਤੂੰ
 ਓਪਰੇ ਜਿਹੇ ਡੈਫੋਡਿਲਜ਼ ਤੇ ਲੂਈਜ਼ਿਆਨਾ ਚੈਰੀ
 ਤੂੰ ਬੀਜ ਗੋਂਦਾ ਤੇ ਗੁਲਾਬ
 ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਜੇ ਵੀ ਔਖਾਂ ਵਿਚ
 ਬੋਝਾ ਜਿਹਾ ਆਬ
 ਤੇ ਕੀ ਇਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ?
 ਤੇਰਾ ਉਹ ਦੇਸੀ ਪੰਜਾਬ।

ਪੰਨੇ-152 ਮੁੱਲ-240 ਰੁਪਏ
 ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ

ਸ਼ਸ਼ੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੀ ਬੱਤੀ

(ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਣੇ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ :
 ਬੱਤੀ ਬਾਲ ਕੇ ਬਨੇਰੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖਦੀਆਂ/ਰਾਹ ਭੁੱਲ ਨਾ ਜਾਵੇ ਮਾਹੀ ਮੇਰਾ....)

ਰੱਖਦੀ ਰਹੁ ਤੂੰ ਬਾਲ ਬਾਲ ਬਨੇਰੇ ਬੱਤੀਆਂ
 ਕਰਦੀ ਰਹੁ ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਮਾਹੀ ਦੇ ਰਾਹ ਭੁੱਲਣ ਦਾ
 ਪਰ ਸੋਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਬੀਬੀ,
 ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੱਤੀਆਂ ਬਾਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ
 ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਰਾਹ ਭੁੱਲਦੇ ਹਨ
 ਏਸ ਲਈ, ਛੱਡ ਇਹ ਝੇੜੇ
 ਛੱਡ ਉਡੀਕਾਂ/ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੀ ਬੱਤੀ ਬਾਲ
 ਤੇ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਭਾਲ

(5 ਮਾਰਚ, 2010)

ਇੱਕੋ ਹੋਂਦ

ਮਸਾਂ ਪੰਜ ਕੁ ਛੁੱਟ ਹੈ ਕੱਦ ਮੇਰਾ
 ਪਰ ਇਹ ਆਲੂ ਬੁਖਾਰੇ ਦਾ ਬੂਟਾ
 ਹੈ ਮੈਥੋਂ ਤਿੱਗਣਾ
 ਸਾਡੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਹੋਰ
 ਆਕਾਰ ਹੋਰ/ਤੇ ਨਸਲਾਂ ਹੋਰ।
 ਇੱਕ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਚੁੱਟਕੀ ਚੁੱਕ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ :
 ਸਾਡੀ ਇਕੋ ਮਾਂ ਹੈ।/ਇੱਕੋ ਹੋਂਦ
 ਤੇ ਸਾਂਝੀਆਂ ਲੋੜਾਂ...
 ਕੀ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਇਹ ਆਕਾਰ
 ਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਨਸਲਾਂ ਦਾ ?
 ਮੋਹ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹਾਂ
 ਉਹਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਲਾਖੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ
 ਮੇਰੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀਆਂ ਹਨ।

(26 ਅਗਸਤ, 2007)

ਵਿਦਰੋਹ/ਰਾਣੀ ਨਗਿੰਦਰ

ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਵਿਦਰੋਹ
 ਵਿਦਰੋਹ ਹਵਾਵਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ
 ਜਾਂ ਬੱਦਲ ਕਰਦੇ ਨੇ
 ਲਹਿਰਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ
 ਜਾਂ ਮੌਸਮ ਕਰਦੇ ਨੇ
 ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਵਿਦਰੋਹ
 ਵਿਦਰੋਹ ਮਿੱਟੀ 'ਚੋਂ ਉਗਦਾ ਏ
 ਫਿਰ ਟੁੱਟਦੇ ਨੇ
 ਗ਼ਲਤ-ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਦੇ ਲੋਹ-ਦਵਾਰ
 ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਜਾਂਦੀ ਏ
 ਗੁਨਾਹ ਬੇਨਕਾਬ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
 ਗੂੰਗੇ ਤੇ ਲਾਚਾਰ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਨੇ
 ਦੁੱਖ ਸਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਫਰਕਣ
 ਲੱਗਦੇ ਨੇ
 ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਦੇ ਨੇ
 ਭੱਜ ਗਏ ਪਰਤ ਆਉਂਦੇ ਨੇ
 ਸੁੱਤੇ ਜਾਗ ਜਾਂਦੇ ਨੇ

ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਬਹਾਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
 ਜੋਸ਼ ਦੀ ਲਹਿਰ ਉੱਠਦੀ ਏ
 ਸ਼ੌਰ ਕਿਆਮਤ ਦਾ ਬਰਪਦਾ ਏ
 ਗੂੰਗੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨ ਮਿਲਦੀ ਏ
 ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਦਿਨੇ ਆਉਂਦੇ
 ਸਦੀਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਵਾਰ
 ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਵਿਦਰੋਹ
 ਵਿਦਰੋਹ ਹਵਾਵਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ

ਸੁਣਦੇ ਸੁਣਦੇ/ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਘਣਗਸ

ਜੱਗ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸੁਣਦੇ
 ਉਲਝ ਗਿਆ ਮਨ ਚੁਣਦੇ ਚੁਣਦੇ

ਧੰਦ-ਪੁਰਾਣੇ ਪਿੱਛਾ ਨੀ ਛੱਡਦੇ
 ਗਿਣੇ ਨਾ ਜਾਵਣ ਪੰਗੇ ਹੁਣ ਦੇ

ਆਪ-ਹੁਦਰੀ ਮੌਜ ਦੇ ਮਾਲਕ
 ਕੁਝ ਨੀ ਦਸਦੇ, ਕੀ ਨੇ ਸੁਣਦੇ

ਕੱਢਦੇ ਰਹਿਣ ਜੋ ਸਦਾ ਨਘੋਰਾਂ
 ਕਦ ਉਹ ਲਗਦੇ ਨੇੜੇ ਗੁਣ ਦੇ

ਉਸ ਕੋਠੇ ਦਾ ਕੀ ਧਰਵਾਸਾ
 ਚੜ੍ਹਿਆ ਪੱਕੇ ਜਿਹੜਾ ਘੁਣ ਦੇ

ਐ ਮਨ ਮੂਰਖ, ਚਿੰਤਾ ਛੱਡਕੇ
 ਤੱਤ ਬਚਾ 'ਤੇ ਕੂੜ ਨੂੰ ਪੁਣ ਦੇ

ਲੋਗੀ ਲੱਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਚੁਣਕੇ
 ਮੋਤੀਆਂ ਜੈਸੀ ਕਵਿਤਾ ਬੁਣ ਦੇ

ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਸਫ਼ਰ/ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ

ਫੇਰ ਇਕੱਲ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਝੱਖੜ ਬਣ ਚੱਲੀ ਹੈ
 ਫੇਰ ਜਿਸਮ ਦੀ ਰੇਤ 'ਚ ਸੁੱਤਾ
 ਬਿਖਰ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਸਾ ਮੁੜ ਕੇ ਜਾਗ ਪਿਆ ਹੈ
 ਨਵੀਂ ਉਮੀਦ, ਪੁਰਾਣੇ ਬੂਟ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਕੇ
 ਮੈਂ ਕੋਈ ਜੜ੍ਹ-ਰੂਪ ਸਹਾਰਾ ਲੱਭਣ ਖਾਤਿਰ
 ਨਿੱਕਲ ਪਿਆ ਹਾਂ
 ਬਾਹਰ ਨਦੀ 'ਚ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੈ।

ਕੰਢੇ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਪੰਛੀ ਨੀਂਦ ਵਿਹੁਣੇ
 ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਦੇ ਬੂਹੇ ਵੱਲੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ ਨਿੰਮੋਬੂਣੇ।
 ਤੁਰਦੀ ਰੇਲ ਤੇ ਨੱਸ ਨੱਸ ਚੜ੍ਹਦੇ ਜਾਣ ਮੁਸਾਫ਼ਰ
 ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮੁਸਕਾਂਦਾ ਹੈ
 ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦਾ ਸੁਪਨਾ
 ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਮਸਤਕ ਅੰਦਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ
 ਇਕੋ ਅੱਖਰ ਦੁਰਘਟਨਾ।

ਸ਼ਾਮ ਢਲੇ ਸਭ ਸ਼ਹਿਰ ਬਸਤੀਆਂ
 ਪਲ ਪਲ ਸੰਘਣੇ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ
 ਪਰਛਾਈਆਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਜਾਪਣ।
 ਏਸੇ ਸੰਘਣੇਪਨ ਅੰਦਰ ਜਿਉਂ
 ਅੰਤ ਹਨੇਰੇ ਵਾਕੂਰ ਚੁੱਪ ਜਿਹੀ ਵੱਟੀ ਬੈਠਾ
 ਏਸ ਚੁੱਪ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ ਹਾਂ ਮੈਂ।
 ਪਰ ਕਿਸ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵਾਂ
 ਆਪਣਾ ਹਰ ਪਲ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਪਰਛਾਵਾਂ।
 ਪਰਛਾਵਾਂ-ਪਰਛਾਵਾਂ ਸੰਘਣਾਪਨ ਹੈ।
 ਸੰਘਣੇ ਪਨ ਵਿਚ...

ਤਲਿਆਂ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਸੁਰਾਖ
 ਤੇ ਮੈਂ ਘਰ ਵੱਲ ਪਰਤ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ
 ਜਦੋਂ ਇਕੱਲ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਝੱਖੜ ਫੇਰ ਬਣੇਗੀ
 ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਨਦੀ ਉਤਰ ਜਾਵੇਗੀ।

ਗਜ਼ਲ/ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ

ਜਦ ਕਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣਗੇ।
ਸਿਸਕਦੇ ਦਿਲ ਦੋਸਤੋਂ! ਕਿੱਦਾਂ ਵਰਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੱਸ ਕਹਾਣੀ ਜੁਲਮ ਦੀ,
ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੋਹਾਂ ਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਘਰ ਵਸਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਖੂਨ ਦੀ ਹਰ ਬੂੰਦ 'ਚੋਂ ਹੋਣੇ ਨੇ ਸਿਰ ਪੈਦਾ ਕਈ
ਜ਼ਾਲਿਮਾਂ! ਤੈਥੋਂ ਕਦੇ ਨਾ ਸਿਰ ਮੁਕਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਇਸ ਉਜਾੜੇ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮਿਟਾ ਦੇ ਹਾਕਿਮਾ।
ਪਰ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਨਾ ਤੈਥੋਂ ਮਿਟਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਮੌਤ ਮੰਗੇਗਾ ਤੂੰ ਖੁਦ ਤੌਬਾ ਕਰੇਂਗਾ ਜੀਣ ਤੋਂ,
ਤੇਰਿਆਂ ਜੁਲਮਾਂ ਦੇ ਜਦ ਬਦਲੇ ਚੁਕਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਤੌੜ ਕੇ ਹਰ ਪਿੰਜਰਾ ਸੱਯਾਦ ਸੂਲੀ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ,
ਆਸਮਾਂ ਵਿਚ ਫੇਰ ਇਹ ਪੰਛੀ ਉਡਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਹੁਣ 'ਕੰਗ' ਜੀ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ,
ਇੱਟ ਜੇ ਚੁੱਕਣਗੇ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਉਠਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਗਜ਼ਲ/ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੀਰਤ

ਬੀਜਦੈ, ਜੰਗ ਸ਼ਾਤਰ, ਕਰਮ ਖੇਤ ਵਿਚ,
ਚਿਣ ਰਿਹਾ! ਇੱਟ ਤੇ ਇੱਟ ਧਰਦਾ ਪਿਆ।

ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਤਨ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਵਾਸਤੇ,
ਜਿਹਨ ਮੇਰੇ ਤੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਹੈ ਧਰਦਾ ਪਿਆ।

ਹੈ ਇਬਾਦਤ ਨਿਰੇ ਨਿੱਜ ਦੀ ਕਲਪਨਾ,
ਉਹ ਤਰੇ, ਅਣਖ ਲਈ ਜੋ ਹੈ ਮਰਦਾ ਪਿਆ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਖੇਤ ਖਲਿਆਨ, ਗਹਿਣੇ ਪਏ,
ਮੁੱਲ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਮੈਂ ਹਾਂ ਭਰਦਾ ਪਿਆ।

ਆਉ ਸਾਂਭੋ ਸਜੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ,
ਕਰ ਕੇ 'ਸੀਰਤ' ਸਮਰਪਣ, ਸਿਮਰਦਾ ਪਿਆ।

ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੀ ਡੀ/ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਿਊਯਾਰਕ

ਧਰਤੀ ਵਾਂਗੂੰ ਗੱਲ ਹੈ ਸੀ ਡੀ ਘੁੰਮਦੀ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ
ਸੀ ਡੀ ਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣੀਂਦਾ ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਚਾਂਗ

ਧਰਤੀ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੰਮੀ ਸੀ ਡੀ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ
ਸੀ ਡੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਸੁਣੇ, ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸੁਣੇ

ਸੀ ਡੀ ਧਰਤੀ ਇਕ ਤਕਦੀਰਾਂ ਪਈਆਂ ਘੁੰਮਣ ਜੂਨ
ਧਰਤੀ ਘੁੰਮ ਘੁੰਮ ਸਾਹੋ ਸਾਹੀ ਸੀ ਡੀ ਨਾ ਕੱਤੀ ਪੂਣ

ਬੇਸ਼ੱਕ ਹੈ ਧਰਤੀ ਦੀ ਜਾਈ, ਪਰ ਸੀ ਡੀ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰ
ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਆਖੇ ਧੀਮੀ ਤੇਰੀ ਤੌਰ

ਧਰਤੀ ਉਪਦੀਪਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਵੰਡੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਅੰਦਰ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਉਪਰ ਸੀ ਡੀ ਲਾਏ ਸੀ ਡੀ ਘਰ ਘਰ ਅੰਦਰ

ਧਰਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸਾਹਵੇਂ ਦਿਸਦੀ, ਲੁਕੀ ਹੈ ਸੀ ਡੀ ਦੀ
ਪਰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਰੁਕੀ ਹੈ ਘੁਕੀ ਹੈ ਸੀ ਡੀ ਦੀ

ਧਰਤੀ ਨਵੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਜਣਦੀ ਸੀ ਡੀ ਦੀ ਇੱਕ ਗੱਲ
ਐਡ* ਵਾਂਗ ਇੱਕੋ ਦੋਹਰਾਵੇ ਤਾਹੀਓਂ ਗਈ ਹੈ ਚੱਲ

ਧਰਤੀ ਬਦਲੇ ਨਿੱਤ ਦਿਸ਼ਾ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਮੇਂ ਵੱਲ ਜਾਵੇ
ਸੀ ਡੀ ਨੇ ਤਾਂ ਦਸ਼ਾ ਬਦਲਦੀ 'ਭਵੇਂ ਸਮੇਂ' ਵੱਲ ਜਾਵੇ।

*ਐਡਵਰਟਾਈਜ਼ਮੈਂਟ

ਗਾਗਰਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ/ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੇੜਾ

ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ
ਯੁੱਗਾਂ ਲੰਬੇ ਇਕ ਯੁੱਗ ਦਾ
ਚਰਸ ਗੋੜਿਆ।
ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ
ਯੁੱਗਾਂ ਲੰਬਾ ਇਕ ਯੁੱਗ
ਫਲਿਆਂ ਖੱਲੇ ਗਾਹਿਆ।
ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ
ਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਦੇ ਕੇ
ਅਸਮਾਨ ਵਰਗੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਨੂੰ
ਡਿਗਣੇ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ।

ਸਾਡੀਆਂ ਦਾਦੀਆਂ ਨੇ
ਯੁੱਗਾਂ ਲੰਬੇ ਇਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਚੱਕੀ ਵਿਚੋਂ
ਵਕਤ ਨੂੰ ਪੀਸ ਕੱਢਿਆ।
ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ
ਜੌਆਂ ਦੇ ਸੱਤੂ ਵਾਂਗ
ਯੁੱਗਾਂ ਲੰਬੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਦਰਦ
ਛੰਨੇ ਭਰ ਭਰ ਡੱਫਿਆ।
ਤੇ ਯੁੱਗਾਂ ਲੰਬੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ
ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ।

ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੁਬ ਉੱਠੇ
ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ
ਗਾਗਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਗਰ ਭਰ ਦਿੱਤੇ
ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬੜੇ ਮਹਾਨ ਨਿਕਲੇ।
ਪਰ ਅਸੀਂ ਅਦਨੇ ਅਨਜਾਣ ਨਿੱਕਲੇ,
ਏਨਾ ਵੀ ਨਾ ਜਾਣ ਸਕੇ ਕਿ
ਮਹਾਨਤਾ ਸਮਝਣੇ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਹੁਬਣੇ ਲਈ ਨਹੀਂ
ਸਾਗਰ ਚੀਰਨੇ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
ਭੁੱਬਣੇ ਲਈ ਨਹੀਂ।
ਸਾਗਰਾਂ 'ਚ ਭੁੱਬੇ ਅਸੀਂ
ਚੱਪਣੀਆਂ 'ਚ ਭੁੱਬੇ ਅਸੀਂ
ਗਾਗਰਾਂ 'ਚ ਭੁੱਬੇ ਅਸੀਂ
ਭੁੱਬਦੇ ਹੀ ਰਹੇ।

ਅਸੀਂ ਭੁੱਬ-ਜਾਣੇ
ਭੁੱਭੂਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਜੂਨੇ ਪੈ ਗਏ।
ਮਗਰਮੱਛਾਂ ਦੇ
ਵੱਸ ਪੈ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ।

ਅਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਜਜ਼ਨ ਮਨਾਏ
ਸਾਗਰਾਂ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਏ
ਸਾਗਰਾਂ ਦੀ ਸੁਣੀ
ਸਾਗਰਾਂ ਦੀ ਕਹੀ
ਸਾਗਰਾਂ ਦੇ ਉਸ ਪਾਰ
ਜਿੱਧਰ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਗਏ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖੜੀ
ਸਾਨੂੰ ਉਡਕਦੀ ਰਹੀ।

ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੋਂ ਪਤੀ/ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਸੇਖੋਂ

ਪ੍ਰੇਮੀ ਬੜੇ ਝਖੜ ਝਾਗੇ
ਆਖਰ ਪਤੀ ਬਣ ਗਿਆ
ਪੁਨਿਆਂ, ਮਸਿਆਂ, ਸੰਗਰਾਂਦਾਂ ਤੇ ਜਾ ਜਾ
ਮੰਗੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਬਰ ਆਈਆਂ
ਲੱਗਿਆ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਲਿਸਮੀ ਮੰਜ਼ਲ ਪਾ ਲਈ
ਪਰ ਲੂਣ ਤੇਲ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨੇ
ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਨਬੇੜਿਆਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੇ
ਅਹੰਕਾਰ ਤੇ ਜ਼ਿਦ ਨੇ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਘੁੰਮਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ
ਤੇ ਲੋਕ ਆਖਣ ਲੱਗੇ
ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਰਚ ਲਿਆ
ਹੁਣ ਕੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ
ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ
ਪਤੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣ ਜਾਵੇ
ਸੁਰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ
ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ
ਮਹਿਕਾਂ ਲਪਟਾਂ ਛੱਡਦੀ ਹੈ
ਤੇ ਲੋਕ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ
ਤੁਹਾਡੀ 'ਲਵ ਮੈਰਿਜ' ਹੋਈ ਸੀ
ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ
ਜੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਕ ਦੋਸਤ ਹੀ ਰਹੇ
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਵਲਗਣਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ
ਕਾਇਆ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਪਾਰ
ਅਜਿਹਾ ਦੋਸਤ,
ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਵੰਡਿਆਂ
ਅੱਧੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਦੂਣ ਸਵਾਈ।

ਮੰਸਮ/ਜਸਵੀਰ

ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦਫਨ ਹਨੇਰੀਆਂ
ਖਲਬਲੀ ਮਚਾਈ ਹੈ
ਸੁੱਕੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਝੜਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਹੈ।
ਕਿਧਰੋਂ ਉੱਗ ਪਏ ਨੇ ਖੰਭਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਇਹ ਬੱਦਲ
ਦਿਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵੀਣਾ ਵਜਾਈ ਹੈ
ਲਿਸ਼ਕ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਜੀਕਣ
ਅੰਬਰ ਰਲਾਣੀ ਧਰਤੀ ਸੰਗ
ਕਿਥੇ ਮਿਲਣਗੇ ਅੱਜ ਦੋਵੇਂ
ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੇ ਬੁਝਾਰਤ ਪਾਈ ਹੈ।
ਰਾਤ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ
ਜਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ਅੱਜ ਰਾਤ ਚਾਨਣੀ
ਤਾਰਿਆਂ ਨੇ ਚੰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਸੁਰਤ ਲਾਈ ਹੈ।
ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦਾ ਧੂਆ
ਉਡਾ ਲੈ ਜਾਏ ਨਾ ਬੱਦਲ
ਕਿਸੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਨੇ ਅੱਜ
ਛਹਿਬਰ ਲਗਾਈ ਹੈ।

ਵਜੂਦ/ਨੀਲਮ ਸੈਣੀ

ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਹੁਣ
ਕਠਪੁਤਲੀ ਨਹੀਂ
ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ
ਭੇਦ ਪਛਾਣਦੀ ਹਾਂ
ਜਨਮ ਲੈਣ ਦਾ ਕਿਤੇ
ਜੇ ਮਿਲੇ ਅਵਸਰ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭੋਗਦੀ ਨਹੀਂ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਾਣਦੀ ਹਾਂ

ਬਾਬਲ ਮਾਣ ਨਾਲ
ਲੈਂਦੇ ਨਾਅ ਮੇਰਾ
ਉਹਦੇ ਦਿਲ 'ਚ
ਵੱਖਰਾ ਥਾਂ ਮੇਰਾ
ਉਹਦਾ ਘਰ ਹੀ
ਮੇਰਾ ਘਰ ਹੁੰਦੈ
ਗਰਾਂ ਓਸਦਾ ਹੁੰਦਾ
ਗਰਾਂ ਮੇਰਾ

ਰੱਖੜੀ ਮੇਰੀ ਤੇ
ਵੀਰੇ ਦਾ ਗੁੱਟ ਹੁੰਦਾ
ਤੰਦਾ ਕੱਚਾ ਪਰ
ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਟੁੱਟ ਹੁੰਦਾ
ਦੁੱਖ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ
ਨਹੀਂ ਹੈ ਝੱਲ ਹੁੰਦਾ
ਨਹੀਂ ਮਾਸ ਦੇ ਨਾਲੋਂ
ਨਹੀਂ ਪੁੱਟ ਹੁੰਦਾ

ਵਿਆਹ ਹੋਵੇ ਤਾਂ
ਪਤੀ ਮਹਿਬੂਬ ਹੁੰਦਾ
ਘਰ ਜੰਨਤ ਤੇ
ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਹ ਖੂਬ ਹੁੰਦਾ
ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ ਹੁੰਦੀ
ਨਾ ਕੁੱਝ ਵੱਖ ਹੁੰਦਾ
ਅਰਧਾਂਗਣੀ ਉਸਦੀ

ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੁੰਦਾ

ਮਾਂ ਬਣਾ ਤਾਂ
ਮੂਰਤ ਹਾਂ ਮਮਤਾ ਦੀ
ਦੇਵੀ ਪਿਆਰ ਦੀ
ਕਦੇ ਸਦਾਉਂਦੀ ਹਾਂ
ਮੇਰੇ ਵਜੂਦ ਤੇ
ਕਾਇਮ ਹੈ
ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆ
ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਮਾਣ ਜਤਾਉਂਦੀ ਹਾਂ

ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ
ਹੋ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਵਾਂ
ਦੇਸ਼ ਕੌਮ ਲਈ
ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਸਾਰੇ
ਦੁਰਗਾ, ਚੰਡੀ ਵੀ
ਮੇਰਾ ਵਜੂਦ ਲੋਕੋਂ
ਹੋਂਦ ਆਪਣੀ ਤੋਂ
ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ਮੈਂ ਵਾਰੇ।

ਰਿਸ਼ਤੇ/ਰਾਠੇਸ਼ਵਰ ਸਿੰਘ 'ਸੂਰਾਪੁਰੀ'

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਸੁਫਨਾ ਆਇਆ,
ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੇ, ਆਣ ਬੁਲਾਇਆ।
ਕਹਿੰਦਾ ਚਾਚਾ ਕਹਾਂ ਕਿ ਤਾਇਆ ?

ਤਾਇਆ ਬਣ ਮੈਨੂੰ ਸੰਗਣਾ ਪੈਣਾ,
ਚਾਚੇ ਲਈ ਦਾਹੜਾ ਰੰਗਣਾ ਪੈਣਾ।
ਹਉ ਕਾਕਾ! ਜੋ ਕਹਿਣਾ ਕਹਿ ਲੈ।

ਫੁੱਫੜ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਗੋਰਾ,
ਓਹੀ ਚਾਲ 'ਤੇ ਚਿਹਰਾ-ਮੋਰਾ।
ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ, ਫੁੱਫੜ ਕਹਿ ਲਾਂ ?

ਫੁੱਫੜ ਦਾ ਵੀ, ਮੁਕਾਮ ਬੜਾ ਹੈ।
ਸਹੁਰੀਂ ਇੱਜ਼ਤ-ਮਾਣ ਬੜਾ ਹੈ।
ਹਉ ਕਾਕਾ। ਤੂੰ ਫੁੱਫੜ ਕਹਿ ਲੈ।

ਮਾਸੜ ਨਾਮ, ਹੈ ਬੜਾ ਨਿਆਰਾ,
ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦੈ, ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ।
ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ, ਮਾਸੜ ਕਹਿ ਲਾਂ ?

ਮੇਰੀ ਵੀ, ਕੋਈ ਸਾਲੀ ਹੈ ਨਹੀਂ,
ਜੀਜਾ ਜੀ ਕਹਿਣੇ ਵਾਲੀ ਹੈ ਨਹੀਂ।
ਹਉ ਕਾਕਾ। ਤੂੰ ਮਾਸੜ ਕਹਿ ਲੈ।

ਮੇਰਾ ਜੀ ਏਥੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਮਾਮਾ,
ਨਾਮ ਓਸਦਾ, ਹੈਗਾ ਗੁਆਮਾ।
ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ, ਮਾਮਾ ਕਹਿ ਲਾਂ ?

ਮਾਮਾ ਬਣ ਕਾਕਾ! ਪੰਗਾ ਪੈਣਾ,
ਪਿਓ ਤੇਰੇ ਨੇ ਸਾਲਾ ਕਹਿਣਾ।
ਹਉ ਕਾਕਾ। ਤੂੰ ਮਾਮਾ ਕਹਿ ਲੈ।

ਨਾਨਾ ਤੇ ਨਾਨੀ ਦੂਰ ਬੜੇ ਨੇ,
ਆਉਂਦੇ ਨਾ, ਮਜਬੂਰ ਬੜੇ ਨੇ।
ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ, ਨਾਨਾ ਕਹਿ ਲਾਂ ?

ਤਾਂਹ ਵੀ ਗੀਤ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪੈਣੀ,
ਨਾਨਕੀ-ਛੱਡ ਬਣਾਉਣੀ ਪੈਣੀ।
ਹਉ ਕਾਕਾ। ਤੂੰ ਨਾਨਾ ਕਹਿ ਲੈ।

ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ, ਗਲੀ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ,
ਸਾਰੇ ਅੰਕਲ-ਅੰਕਲ ਕਹਿੰਦੇ।
ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ, ਅੰਕਲ ਕਹਿ ਲਾਂ ?

ਨਾ ਕਾਕਾ! ਅੰਕਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ,
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ, ਸਮਝਣਾ ਪੈਣਾ,
ਇਹ ਤੂੰ ਪਰਣ ਅੱਜ ਤੋਂ ਲੈ-ਲੈ।

ਅੰਕਲ ਸ਼ਬਦ ਬੇਕਾਰ ਬੜਾ ਹੈ,
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਬੜਾ ਹੈ
ਚੱਲ! 'ਰਾਠੀ' ਨੂੰ ਦਾਦਾ ਕਹਿਲਾ।

ਸਤਪਾਲ ਬਰਾੜ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਕਾਸ਼ !!

ਬੀਤ ਰਹੀ
ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ
ਮੇਰੇ ਚੈਗਿਰਦੇ

ਹੋ ਰਿਹੈ ਮਨ
ਪੁੰਦਲੇ ਨਕਸ਼ ਦਾ
ਸਿਰਨਾਵਾਂ

ਕਿਧਰੇ
ਉੱਡ ਨਾ ਜਾਵਣ
...ਮੇਰੇ...
ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਮੋਰ

ਕਰਦਾ ਚਾਕਰੀ
ਜਾਗਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ

ਅਚੇਤ

ਕਿਵੇਂ ਟਿਕੀਆਂ
ਜਿਹਨ 'ਚ
ਉਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ
ਤਸਵੀਰਾਂ
ਉਹ ਥਾਵਾਂ

ਮਿੱਟੀ ਰੰਗੇ ਬੱਦਲ
ਸੁੱਕੇ ਪੱਤਿਆਂ 'ਚ
ਹਰਕਤ ਕਰਦੇ
ਮਕੌੜੇ ਕੀੜੇ
ਰੇਸਦਾਰ ਤਰਲ ਦੇ
ਜਾਲਾ ਘਰ
ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ
ਬਰਾਮਦੇ 'ਚ
ਝਾੜੂ ਫੇਰਦੀ

ਸੀਤੋ ਦੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ ਦੀ 'ਚਮਕ

ਕਿਸੇ ਬਚਪਨ ਦੇ
ਮੁੱਢ ਦਾ
ਕੰਧਾਂ ਫੜ ਤੁਰਨਾ
ਕੌਣ ਕੌਣ ਸੀ ਓਥੇ
ਹੁਣ ਕੀ ਹੈ ਗਾਇਬ!!

ਗਜ਼ਲ/ਕੁਲਬੀਰ ਪੱਡਾ

ਇੰਜ ਜ਼ੋਰ ਧਗਾਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।
ਮੰਦਰ ਵੀ ਠਾਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਯਾਰੀ ਦਾ,
ਕਿ ਲੋਕ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਬੰਦੇ ਤੇ ਵਿਕਦੇ ਆਏ ਸੀ,
ਹੁਣ ਰੱਬ ਵੀ ਕਾਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਦਾਨੇ ਦੀਆਂ ਮੱਤਾਂ ਕੌਣ ਸੁਣੇਂ,
ਹਰ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਖ/ਦਲਵੀਰ 'ਦਿਲ' ਨਿੱਜਰ

ਪੰਜਾਬ ਤੇਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ
ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਨੇ ਕਹਾਣੀਆਂ
ਤੇਰੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ
ਦਰਦਾਂ ਨਾ ਜਾਣੀਆਂ
ਗਲੀਆਂ ਮੁਹੱਲਿਆਂ
ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ
ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ
ਹੋਈਆਂ ਜੋ ਵਿਰਾਨੀਆਂ
ਤੱਤੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਐਸਾ
ਚੁਫੇਰੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਸੀ
ਮੌਤ ਗਲ ਲੱਗੀਆਂ
ਕਈ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀਆਂ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਹੀ
ਜੋ ਹੁਕਮ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਰੋਲ ਦਿੱਤੀਆਂ ਇੱਜ਼ਤਾਂ
ਤੇ ਯਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਢਾਣੀਆਂ
ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਲੱਸੀ ਵਾਲੀ
ਗੱਲ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਈ ਏ
ਦੂਰ ਦੂਰ ਹੋਈਆਂ ਨੇ
ਚਾਟੀਆਂ ਮਧਾਣੀਆਂ
ਹੱਸਦੇ ਤੇ ਗਾਉਂਦੇ ਕਈ
ਵਿਹੜੇ ਸੁੰਨੇ ਹੋ ਗਏ
ਤੁਰ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਕਈ ਹੀ ਜਵਾਨੀਆਂ
ਘੋਲ ਤੇ ਕਬੱਡੀ ਨਾਂਹੀ
ਮੇਲੇ ਛਿੱਤਾਂ ਲੱਗਦੇ
ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਸੰਗੀਨਾਂ
ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਤਾਣੀਆਂ
ਡਰਦਾ ਹੁਣ ਕੋਈ
ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਜਾਵੇ ਨਾ
ਰਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ
ਲੱਗਣ ਅਨਜਾਣੀਆਂ
ਤੇਰੇ ਪਿੰਡੀ ਹੋਕਾ ਤਾਂ
ਵਣਜਾਰਾ ਕੋਈ ਲਾਉਂਦਾ ਨਾ
ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਿਥੇ

ਵਿਧਵਾਂ ਸੁਹਾਣੀਆਂ
ਭਰ ਗਈਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ
ਸ਼ਮਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ
ਕਈ ਲਾਸ਼ਾਂ ਰੁਲੀਆਂ
ਨਾ ਗਈਆਂ ਪਹਿਚਾਣੀਆਂ
ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਹਿਰ ਇਹ
ਹੋਇਆ ਤੇਰੀ ਧਰਤੀ ਤੇ
ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ
ਅੱਗਾਂ ਨਾ ਪਹਿਚਾਣੀਆਂ
ਦੱਸਦਾ ਨਾ ਕੋਈ 'ਨਿੱਜਰ'
ਸਭ ਚੁੱਪ ਵੱਟੀ ਬੈਠੇ ਨੇ
ਕਾਹਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ
ਹੋਈਆਂ ਮਨਮਾਨੀਆਂ।

ਬਕਵਾਸ/ਭਾਗ ਸਿੰਘ 'ਰੱਕੜ'

ਕਲ੍ਹ ਕੱਚੇ ਵੀ ਭਰੇ ਭਰੇ ਸਨ
ਅੱਜ ਸੰਗਮਰਮਰ ਲਾਕੇ ਵੀ
ਖਾਲੀ ਖਾਲੀ ਲੱਗਦੇ ਨੇ।
ਸੁੱਕੀ ਸੀ ਤਾਂ
ਭੁੱਖ ਬਹੁਤ ਲੱਗਦੀ ਸੀ
ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ
ਪਰ ਖਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ।
ਅੰਬਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲਾਕੇ ਵੀ
ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ
ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਉਥੇ ਦਾ ਹੀ ਉਥੇ
ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਲ।
ਮੌਤ ਨੂੰ ਖਬਰੇ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ
ਘਾਟਾ ਵੀ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਟੀਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨੇ
ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ।
ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਉਥੇ ਵੀ ਸਨ
ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ
'ਰੱਕੜ' ਨੇ ਇਹ
ਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ
ਬਕਵਾਸ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ/ਡਾ. ਜੀਤ ਚੰਦਨ

ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ
ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ
ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ
ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ
ਕਿ ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ
ਜੇ ਕਦੇ ਵੀ
ਕੋਈ ਵੀ
ਬਹੁਰੂਪੀਆ
ਮੇਰਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਕੇ
ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏਗਾ
ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਾਂਗਾ
ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ
ਵਾਕਿਫ਼ ਨਹੀਂ ਹਾਂ

ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ ਹੈ
ਆਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਤਾਂ
ਢੋਲ ਵਜਾ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ
ਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ
ਬਗੈਰ ਦੱਸੇ ਚੱਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
ਇਹ ਮੌਤ ਕੀ ਹੈ ?
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਬੰਦ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਵੀ
ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਇਹ ਸੂਰਜ ਕੈਸਾ ਹੈ
ਮੇਰੀ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਚੌੜੇ ਅਹਾਤੇ ਨੂੰ
ਬਗੈਰ ਝਾਤ ਮਾਰੇ
ਵਾਪਸ ਟੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਇਹ ਦਰਖ਼ਤ ਕੀ ਏ
ਇਸ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂ ਵਿਚ
ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਹ ਬਹਾਰ ਕੈਸੀ ਹੈ

ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਵਿਚ
ਤੇ ਖਿਜ਼ਾਂ ਵਿਚ
ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ
ਕੀ ਇਹ ਵੀ ਬਹੁਰੂਪੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ
ਆਪਣਾ ਭੇਸ ਬਦਲ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ?

ਫਿਰ ਫੁੱਲ ਕੈਸੇ ਨੇ
ਜਿਹੜੇ ਬਹਾਰ ਵਿਚ ਵੀ
ਨਹੀਂ ਖਿੜਦੇ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ
ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੇ ਨੇ

ਇਹ ਕੰਡੇ ਕੈਸੇ ਹਨ
ਬਣੇ ਹਨ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ
ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ
ਪਰ ਫੁੱਲ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ
ਨਹੀਂ ਚੁੱਭਦੇ
ਪਰ ਹੋਣ ਕਿੰਨੇ ਫਰਮਾਬਰਦਾਰ
ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਫੁੱਲ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
ਪਰ ਇਹ ਫਿਰ ਵੀ
ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ

ਇਹ ਰੱਬ ਕੈਸਾ ਹੈ
ਜੋ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਸਭ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ
ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਹੋ
ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਹਾਂ
ਪਰ ਉਹ ਕੈਸਾ ਪਿਤਾ ਹੈ
ਕਿ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ
ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਵੀ
ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਬਹੁੜਦਾ ...।

ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਉਡੀਕ/ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ

ਆਹ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਅੱਜ ਵੇ।
ਮੈਂ ਵੇਖਾਂ ਤੈਨੂੰ ਰੱਜ ਵੇ।

ਮ੍ਰਿਗਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ/ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਂ ਕਿਹਾ
ਪੁੱਤ, ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀ ਅੱਗ ਠੰਡੀ ਹੋ ਗਈ
ਜਾ ਅੱਗ ਉਧਾਰੀ ਮੰਗ ਲਿਆ।
ਮੰਗਦਾ ਕਿਸਦੇ ਦਰ ਜਾ ਕੇ
ਹਰ ਕੋਈ ਠੰਡੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸੀ, ਸੀਨਾ ਪਿਟ ਰਿਹਾ।
ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਬਲਦਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ
ਅੱਖੀਂ ਮ੍ਰਿਗਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਈ ਫੇਰ ਗਿਆ।
ਅੱਗ ਉਧਾਰੀ ਮੰਗਣ ਖ਼ਾਤਰ
ਮੈਂ ਉੱਠ ਪ੍ਰਦੇਸੀਂ ਤੁਰ ਪਿਆ।
ਮਾਂ ਕਿਹਾ, ਪੁੱਤ ਜਲਦੀ ਬਹੁੜੀਂ
ਸਿਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਭੁੱਬ ਰਿਹਾ।
ਅੱਗ ਉਧਾਰੀ ਕੀ ਮੰਗਣੀ ਸੀ
ਮੈਂ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਹੀ ਉੱਥੇ ਥੱਪ ਲਿਆ।
ਠੰਡੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤਕਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਠੰਡੀ ਹੋ ਗਈ
ਇਲਮ ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਨਾ ਕੋਈ ਰਿਹਾ।
ਇਕ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਮੈਂ ਪੰਜ ਬਣਾ ਲਏ
ਅੱਜ ਪੰਜਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਆ।
ਢਿੱਡ ਤਰਸਦਾ ਰੋਟੀ ਨੂੰ
ਪਰ ਰੋਟੀ ਕਿਸੇ ਤੇ ਨਾ ਪੱਕਦੀ ਆ।
ਪਹਿਲਾਂ ਢਿੱਡ ਮੇਰੇ ਦੀ ਭੁੱਖ ਰੋਟੀ ਸੀ
ਅੱਜ ਭੁੱਖ ਬਦਲੀ-ਬਦਲੀ ਲਗਦੀ ਆ।
ਲਗਦਾ ਬਲਦੇ ਲੱਖਾਂ ਚੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ
ਸੂਰਜ ਫੜਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਆਂ।
ਅੱਗ ਉਧਾਰੀ ਮੰਗਣ ਆਇਆ
ਅੱਜ ਮੈਂ ਅੱਗ ਬੇਗ਼ਾਨੀ ਸੜਦਾ ਆਂ।
ਕੱਲ ਢਿੱਡ ਮੇਰੇ ਦੀ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਸੀ
ਅੱਜ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਲਦਾ ਆਂ।
ਅੱਜ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਲਦਾ ਆਂ.....।

ਨਾ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕ ਜਾਵੀਂ।
ਚੰਨ ਸੋਹਣਾ ਮੁੱਖ ਨਾ ਛੁਪਾਵੀਂ।
ਤੇਰੇ ਦੀਦ ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੱਜ ਵੇ।
ਆ ਕਿਸੇ...

ਤੇਰੇ ਕਦਮਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ।
ਕਰ ਮਿਹਰ ਨਜ਼ਰ ਇਕ ਵਾਰੀ।
ਮੇਰੀ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੱਜ ਵੇ।
ਆ ਕਿਸੇ....

ਮੇਰੇ ਹਾਣ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸਹੀਆਂ।
ਉਹ ਸਹੁਰੇ ਵੀ ਟੁਰ ਗਈਆਂ।
ਮੈਂ ਰੋਂਦੀ ਹਾਂ ਸਜ ਪੱਜ ਵੇ।
ਆ ਕਿਸੇ....

ਮੁੜ ਆ ਮਿਹਰਾਂ ਦਿਆ ਸਾਂਈਆਂ।
ਮੈਂ ਫਿਰਦੀ ਵਾਂਗ ਸੁਦਾਈਆਂ।
ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਕੱਜ ਵੇ।
ਆ ਕਿਸੇ....

ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਕਰਾਂ ਅਰਜ਼ੋਈ।
ਤੇਰੇ ਬਾਝ ਨਾ ਮਹਿਰਮ ਕੋਈ।
ਲਵੀਂ ਸਾਰ ਕੋਈ ਲਾ ਪੱਜ ਵੇ।
ਆ ਕਿਸੇ....

ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਕੁਝ ਆਖ ਮਨਾਵਾਂ।
ਮੈਂ ਰੋ ਰੋ ਤਰਲੇ ਪਾਵਾਂ।
ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਨਾਣ ਦਾ ਚੱਜ ਵੇ।
ਆ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਅੱਜ ਵੇ।
ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਾਂ ਤੈਨੂੰ ਰੱਜ ਵੇ।

ਸੱਚ-ਬੂਠ/ਕਮਲ ਬੰਗਾ ਸੈਕਰਾਮੈਂਟੋ

ਸੱਚ ਉੱਤੇ ਬੂਠ ਦਾ ਤੂਫਾਨ ਝੁੱਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।
ਬੰਦਾ, ਬੰਦੇ ਦੀ ਕਦਰ ਝੁੱਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਸਲੀਕਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬੇਢੰਗਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦੈ,
ਇਨਸਾਨ ਬੇਈਮਾਨੀ 'ਚ, ਡੁੱਬਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਕੁਝ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਗ਼ੈਰ ਬੰਦੇ, ਦੁੱਖ ਨਾ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ,
ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਵਾਰਥ ਉਸ ਨੂੰ ਛਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੂਰਜ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਢਲਦਾ ਦਿਸੇ ਬੁਢਾਪਾ,
ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ 'ਚ ਯਾਰਾਂ ਦਾ, ਯਰਾਨਾ ਝੁੱਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਹੁੰਦੀ,
ਬਾਕੀ ਦਿਖਾਵਾ ਸਭ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਪਤਝੜ ਤੇ ਬਹਾਰ, ਬੱਸ ਮੌਸਮੀ ਬੱਦਲ ਨੇ,
ਪਰ ਮਾਲੀ-ਮਾਲੀ ਬੇਲੋੜਾ ਹੀ ਬਦਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਦਾ, ਲੈਣ-ਦੇਣ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰੀਏ,
ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ 'ਕਮਲ ਫੁੱਲ' ਪਾਣੀ 'ਚ ਪਲ੍ਹਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਡਰ/ਬਿੰਦਰ ਬਿਸਮਲ

ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸੀ
ਕਿ
ਇਸ ਦਿਵਾਲੀ 'ਤੇ
ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ
ਇਕ ਦੀਵਾ ਬਾਲਾਂ
ਤੇ
ਜਨਮ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ
ਛਾਏ ਹੋਏ
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ
ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਬਦਲਾਂ।
ਪਰ
ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ

ਮੈਂ ਡਰ ਗਿਆ
“ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ
ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ
ਰੱਖਿਆ ਹੋ ਗਿਆ
ਹਨੇਰਿਆਂ ਅੰਦਰ”
ਕਿਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ
ਇਕ ਕਿਰਨ ਦੇਖ ਕੇ
ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂ।

ਨਾਮ ਨਿੱਧ/ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬਾਸੀ

ਨੀ ਮਾਇਆ!
ਗਰੀਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ
ਕਿੱਥੇ ?

ਮਾਇਆ ਬੋਲੀ
ਯਾਨੀ, ਤੇਰਾ!
ਤੇਰੇ ਵਰਗਿਆਂ ਦਾ!

ਪਾਗਲਾ!
ਮਾਰਕੇ ਵੇਖ, ਹੰਭਲਾ
ਕੁੱਝ ਕਰ, ਚੋਰੀ
ਕੋਈ ਕੁਤਰ, ਜੇਬ
ਕਿਤੇ ਖੋਹ, ਜ਼ਬਰੀ
ਕਿਤੇ ਮਾਰ, ਡਾਕਾ
ਕੁੱਝ ਕਰ, ਧੋਖਾ
ਕਿਤੇ ਲਗਾ ਸੰਨ੍ਹ
ਛਕ ਵੱਢੀ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ!
ਕਰ ਓਹਲੇ
ਚੀਨੀ, ਦਾਲ,
ਆਲੂ, ਗਠੇ ਆਦਿ
ਬਣ, ਜਮ੍ਹਾਂ ਖੋਹ!

ਨੀਲੇ ਪਹਿਨਿਆਂ
ਭਗਵੇਂ ਜੰਗਮਾਂ
ਜੋਗੀਆਂ, ਪੱਲੇ!
ਨਾਮ ਭਿੱਜਿਆਂ ਕੋਲ!

ਮਾਇਆ ਹੱਸੀ,
ਬੋਲੀ,
ਮੂਰਖਾ!
ਤੂੰ ਜਾਣੂੰ ਨਹੀਂ ?
ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਇੱਕ ਮਿਆਨ
ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ!

ਨੀ, ਮਾਇਆ
ਚਲ ਛੱਡ,
ਮੇਰੀ ਗੱਲ
ਡਰਾਕਲ ਦੀ
ਨਾਸਤਕ ਦੀ
ਪਾਪੀ ਦੀ
ਲਾਲਚੀ ਦੀ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਤੂੰ
ਭੈੜੀਏ
ਨੰਗਨ ਸਾਧੂਆਂ ਕੋਲ ?
ਜਟਾ ਧਾਰੀਆਂ,
ਸੁਆਹ ਮੱਥਿਆਂ

ਪਖੰਡੀਆਂ ਕੋਲ ਵੀ
ਹੁੰਦੈ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ
“ਨਾਮ ਨਿੱਧ”
ਮਇਆ ਕਿੱਥੇ
ਨਾਮ ਨਿਧ ਜਿੱਥੇ!

ਚੁੱਪ-ਸੁਰ ਹੋਣ ਦੀ ਤਲਾਸ਼/ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਡੁਮੇਲੀ

ਕਾਇਨਾਤ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਹਰ ਪਾਸੇ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਮੇਰਾ ਜਿਸਮ ਸੀ ਮੁਰਦਾ-ਅਹਿਲ ਸਿਵੇ ਵਾਂਗ ਖਾਮੋਸ਼	ਫਿਰ ਮਨ-ਕਲੰਦਰ ਬੇਕਾਬੂ ਹੈ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਣਸੁਣਿਆ ਸ਼ੋਰੀਲਾ ਬੇਸੁਰਾ ਬੇਤਾਲਾ ਨਾਚ। ਕੁੱਖ ਦੀ ਸਤੀ/ਮਨੀ ਸੰਧੂ ਮੈਂ ਕਲੀ ਹਾਂ ਉੱਜੜੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਜਿੱਥੇ ਪਾਣੀ ਆਉਣੋਂ ਡਰਦਾ ਏ। ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲਾਂ ਮਹਿਕ ਖਿਲਾਰੀ ਨਾ ਕੰਡਾਂ ਵੀ ਉਗਣੋਂ ਡਰਦਾ ਏ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਮੈਂ ਲੋਅ ਨੂੰ ਤਰਸਾਂ ਰੂਹ ਸਹਿਮੀ ਜਿੰਦ ਕੁਮਲਾਈ ਏ। ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਭੁੱਲ ਬੈਠੀ ਮੈਂ ਕੀਕਣ ਕਰਮਾਂ ਆਈ ਵੇ। ਵਿਚ ਵਿਯੋਗਾਂ ਮੇਰੇ ਪੀਲੇ ਪੱਤਰ ਰੰਗ ਹਰੇ ਲਈ ਤਰਸੇ ਵੇ। ਨੀਰ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਪਿਆਸੇ ਤੜਪਣ ਹਵਾ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਤਰਸੇ ਵੇ। ਕਿਸ ਦੀ ਜਾਈ ਮੈਂ ਕਿੱਥੋਂ ਆਈ ਹਰ ਪਲ ਸੋਚਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵੇ ਦਿਨ ਉਡੀਕਦੀ ਅੱਖ ਤਰਸੀ ਹਉਕੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵੇ। ਜਿਸਤੋਂ ਉਪਜੀ ਉਹੀ ਮਾਰੇ ਇਹ ਕੈਸੀ ਰੀਤ ਅਵੱਲੀ ਵੇ ਕਿੰਨ੍ਹੇ ਜੱਗ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਪਰ 'ਸੰਧੂ' ਮੈਂ ਕੱਲੀ ਵੇ। ਕਦੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਜਾਂਦੀ ਅੱਜ ਨਾਲ ਨਾ ਸੜਦੀ ਪਤੀ ਵੇ। ਪਰ ਅੱਜ ਨਿਰਾਲੀ ਰੀਤ ਹੈ ਚੱਲੀ ਮੈਂ ਕੁੱਖ ਦੀ ਬਣਦੀ ਸਤੀ ਵੇ।
ਕੀ ਸਭ ਸੰਨਾਟਾ ਸੀ ? ਮੇਰੇ ਮਨ-ਕਲੰਦਰ ਦਾ ਨਾਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਬੋਰੋਕ ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ-ਸਿਵੇ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਮਨ ਘੁੰਮਦਾ ਝੁੰਮਦਾ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਲਲਕਾਰੇ ਛੱਡਦਾ ਨਾ ਆਪ ਚੈਨ ਨਾ ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ-ਸਿਵੇ ਨੂੰ ਬਬੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ ਮਨ-ਕਲੰਦਰ ਕੁਝ ਪਲ ਤਾਂ ਕਾਇਨਾਤ ਵਾਂਗ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਜਾ ਪਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਛਿਨ ਹੀ ਸਹੀ ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਵਾਂਗ ਸਿਵਾ ਬਣ ਜਾ ਚੁੱਪ ਸਾਧ ਲੈ ਫਿਰ ਤੈਨੂੰ ਆਵੇਗਾ ਅਨੰਤ-ਅਨੰਦ ਤੂੰ ਵੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਾਂਗ ਵਿਸਮ ਜਾਵੇਂਗਾ ਬੇਅੰਤ ਯੁਗਾਂ ਤੱਕ ਆਨੰਤ ਚੁੱਪ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਤੂੰ ਵੀ ਇਕ ਛਿਨ ਹੋ ਜਾ ਚੁੱਪ-ਸੁਰ ਸਿਵੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਉੱਡੇਂਗਾ ਨਹੀਂ ਬੇਦਿਸ਼ਾ	

ਪੰਜਾਬਣ/ਬਿੱਕਰ ਐਸ਼ੀ (ਕੰਮੇਆਣਾ)

ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਨੀ ਲੱਕ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ
ਚਾੜ੍ਹਦੀ ਸੀ ਪੀਘ ਅਸਮਾਨੀ।
ਪੈਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਹਦਾ ਲਾਹੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਨੀ
ਮੱਠੀ ਪੈ ਗਈ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨੀ।

ਫਿੱਕੇ ਪੈ ਗਏ ਸੁਰਖ ਸਵੇਰੇ ਜਿਹੜੇ ਮੰਗਦੇ ਸੀ
ਲਾਲੀ ਤੇਰੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਉਧਾਰੀ।
ਰੁੱਸ ਗਈ ਬਹਾਰ ਲਾਹੀ ਜਿੱਦੋਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬਣੇ ਨੀ
ਪੱਟਤੀ ਤੂੰ ਸਿਰੋਂ ਫੁਲਕਾਰੀ।
ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਨਾ ਰੁੱਸ ਜਾਣ ਕੱਢੀ ਨਾ ਤੂੰ
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਰਮੇ ਦੀ ਧਾਰੀ

ਪੈਲਾਂ ਪਾਉਂਦੀ ਮੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਭੱਤਾ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ
ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਜਾਂ ਕਦੇ ਮੁਟਿਆਰੇ।
ਡੱਕ ਡੱਕ ਹਲ ਮਾਰ ਚੋਰ ਝਾਤੀ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਨੀ
ਹਾਲੀ ਤੇਰੇ ਰੂਪ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ।
ਮੇਲੇ ਜਾਣ ਵਾਂਗੂੰ ਨਿੱਤ ਕਰਦੀ ਸੀ ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ
ਖੇਤੀ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰੀ।
ਰੁੱਸ ਗਈ ਬਹਾਰ.....।

ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਜੋ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੀ ਲਾਵੇ ਵਾਂਗ ਵੱਟਦੀ ਸੀ
ਢੇਰ ਜਿਉਂ ਬਰੂਦ ਦਾ ਜਵਾਨੀ।
ਵੀਹ ਵੀਹ ਗਜ਼ ਦੇ ਤੂੰ ਪਹਿਨੇ ਘੱਗਰੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵੀ
ਤੁਰਦੀ ਸੀ ਤੋਰ ਮਸਤਾਨੀ।
ਹੁਣ ਤੈਥੋਂ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਲਈ ਦੋ ਗਜ਼ ਦੀ ਨੀ
ਚੁੰਨੀ ਵੀ ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸਹਾਰੀ।
ਰੁੱਸ ਗਈ ਬਹਾਰ.....।

ਤੋਤੇ, ਮੈਨਾ, ਘੁੱਗੀਆਂ ਤੇ ਮੋਰ ਪਾ-ਪਾ ਲਿੱਪ ਪੋਚ
ਚੌਂਕੇ ਤੇ ਬਣਾਉਂਦੀ ਸੀ ਕੰਧੋਲੀਆਂ।
ਆਇਆ ਕੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁੱਗ ਹੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਵੀ
ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਕਲਾਵਾਂ ਸਭ ਰੋਲੀਆਂ।
ਪੀਹਣੇ ਅਤੇ ਕੱਤਣੇ, ਕਢਾਈਆਂ ਤੇਰੇ ਰੁਲੇ ਸੱਗੇ
ਚਾਟੀ ਤੇ ਮਧਾਣੀ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ।
ਰੁੱਸ ਗਈ ਬਹਾਰ.....।

ਚੁੰਘ ਚੁੰਘ ਦੁੱਧ ਤੇਰਾ ਮੱਲਾਂ ਜਿਹੇ ਬਣਦੇ ਸੀ
 ਗੱਭਰੂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰੇ ।
 ਕਿੱਥੋਂ ਹੋਣ ਗਜ਼ ਗਜ਼ ਚੌੜੀਆਂ ਨੀ ਹਿੱਕਾਂ ਹੁਣ
 ਬੋਤਲਾਂ ਤੇ ਨਿੱਪਲਾਂ ਸਹਾਰੇ ।
 ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਚੂਚੇ ਹੋਏ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕੁੱਕੜਾਂ ਨੂੰ
 ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਚੋਗ ਤੂੰ ਖਲਾਰੀ ।
 ਰੁੱਸ ਗਈ ਬਹਾਰ..... ।

ਕੋਹੇਨੂਰ ਹੀਰੇ ਵਾਂਗੂੰ ਰੱਖਦੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਸੀ
 ਦਿੱਤੀ ਜੀਹਦੀ ਮੁੰਦਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ।
 ਨੱਚਦੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਭੂਚਾਲ ਜੀਹਦੇ
 ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਉਹ ਗਿੱਧਿਆਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ।

ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਉਹ ਵਾਰਿਸ ਦੀ ਹੀਰ ਕਦੇ ਕੀਤੀ ਸੀ
 ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਤੇ ਜੀਹਨੇ ਸਰਦਾਰੀ ।
 ਰੁੱਸ ਗਈ ਬਹਾਰ..... ।

ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਉਹ ਹਾਸ਼ਮ ਦੀ ਸੱਸੀ ਜਿਹੜੀ ਥਲਾਂ ਵਿਚ
 ਭੁੱਜ ਗਈ ਸੀ ਪੁੰਨੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਲਈ ।
 ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਉਹ ਸੋਹਣੀ ਲਾ ਕੇ ਕੱਚਾ ਘੜਾ ਹਿੱਕ ਨਾ ਜੋ
 ਨਿੱਲੀ ਸੀ ਝਨਾਂ 'ਚ ਸੋਹਣੇ ਯਾਰ ਲਈ ।

ਕਿੱਥੇ ਤੇਰਾ ਗੁੜ ਨਾਲੋਂ ਮਿੱਠਾ ਨੀ ਇਸ਼ਕ ਜੀਹਨੇ
 'ਐਸ਼ੀ' ਨੂੰ ਸਿਖਾਈ ਗੀਤਕਾਰੀ ।
 ਰੁੱਸ ਗਈ ਬਹਾਰ..... ।

ਗਰੀਨ ਕਾਰਡ/ਇਫਤਿਖਾਰ ਨਸੀਮ

ਪੱਤੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
 ਪਰ ਇਹ ਉਹ ਪੱਤਾ ਹੈ
 ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਾਖ 'ਤੇ ਆਉਣ ਤੱਕ
 ਬਿਰਖ ਹੀ ਪੀਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਇਹ ਇਸ ਪੱਤੇ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਹੈ
 ਜਾਂ ਮੱਕੜੀ ਦਾ ਜਾਲ ਹੈ
 ਜ਼ਰ ਦਾ ਜ਼ਰਦ ਮੋਤੀਆ
 ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ

ਮਹਿੰਦੀ ਦਾ ਪੱਤਾ ਸੁੱਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ
 ਪਿਸ ਕੇ ਲਹੂ ਦਾ ਰੰਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ
 ਪਰ ਇਹ ਸੁੱਕਾ ਪੱਤਾ
 ਦਿਲ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਹਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਇਸ ਪੱਤੇ ਦੀ ਕੋਪਲ
 ਸੂਲ ਤੋਂ ਵੀ ਨੁਕੀਲੀ ਹੈ
 ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਰੋਜ਼ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ

ਇਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ-
 ਮਰਦ, ਤਵਾਇਫ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ

ਇਸ ਪੱਤੇ ਦੀ ਹਰੀ ਜ਼ਹਿਰ ਨਾਲ
 ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ
 ਦੀਮਕ ਖਾਧੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ
 ਇਕ ਝੂਠੀ ਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਦੌੜਦੀ ਹੈ

ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ
 ਨਵੀਂ ਉਮਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਨੇ

ਇਹ ਪੱਤਾ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ
 ਪਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕੁਝ ਕੀਮਤ ਹੈ
 ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਕੀਮਤ ਤਾਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ?

ਰੱਬ/ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਘੱਗ

ਰੱਬ ਨਾ ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਡਿਠਾ
ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦਿਖਾਇਆ
ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸੋਚੀ ਸਭ ਨੇ
ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਾਇਆ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਕਾਲਾ ਸ਼ਾਮ ਹੈ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਗੋਰਾ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਭੋਲਾ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਕੇਸਾਧਾਰੀ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਗੰਜਾ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਸਜਿਆ ਵਜਿਆ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਨੰਗਾ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ
ਕੋਈ ਨਾ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਕੁਫਰ ਤੋਲਿਆ

ਕੋਈ ਕਹੇ ਉਹ ਪਰਬਤੀ ਰਹਿੰਦਾ
ਕੋਈ ਕਹੇ ਸ਼ਿਵਦੁਆਲੇ
ਕਿਸੇ ਲਈ ਉਹ ਵਿਚ ਮਸੀਤੀ
ਕੋਈ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਭਾਲੇ
ਕੋਈ ਮੰਦਰੀਂ ਟਲ ਵਜਾ ਕੇ
ਸੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਗਾਵੇ
ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਮਾਰਕੇ ਵਾਜਾਂ
ਰੁਸੇ ਨੂੰ ਮਨਾਵੇ
ਖੜਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਟਲੀਆਂ ਨਾਲ
ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਪਰਚਾਵੇ
ਇੰਨੇ ਟੋਟੇ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ
ਫੇਰ ਵੀ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ

ਠੇਕੇਦਾਰ ਜੋ ਰੱਬ ਦਾ ਬਣ ਜਾਏ
ਉਹ ਐਸ਼ ਉਡਾਉਂਦਾ
ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਿਟ ਲੈ ਕੇ
ਫੋਕਾ ਰੋਹਬ ਜਮਾਉਂਦਾ
ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਗਲ ਤਾਗਾ ਪਾ ਕੇ

ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ
ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸੁਨੱਤ ਕਰਕੇ
ਵਸ ਆਪਣੇ ਕੀਤਾ
ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕੇਸ ਵਧਾ ਕੇ
ਏਡੇ ਪਾਏ ਪਲੇਚੇ
ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਦਾ ਘੁਟ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਲੈ ਵੜਿਆ ਏ ਠੇਕੇ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ

ਮਾੜਾ ਉਸਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਡਰਦਾ
ਤਕੜਾ ਡਰੇ ਨਾ ਭੋਰਾ
ਮਾੜੇ ਦਾ ਮੱਥਾ ਘਸ ਜਾਂਦਾ
ਤਕੜਾ ਹੋਏ ਨਾ ਦੋਹਰਾ
ਮਾੜਾ ਗਲ ਵਿਚ ਪਲਾ ਪਾਕੇ
ਭੁੱਲਾਂ ਪਿਆ ਬਖਸ਼ਾਵੇ
ਤਕੜਾ ਲੈ ਲਭੂਆਂ ਦੀ ਥਾਲੀ
ਉਸਨੂੰ ਭੋਗ ਲਗਾਵੇ
ਲਗਦਾ ਰੱਬ ਤਕੜੇ ਤੋਂ ਡਰਦਾ
ਤੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਡਰਾਵੇ
ਤਕੜਾ ਸਦਾ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਕਰੇਦਾ
ਮਾੜਾ ਠੇਡੇ ਖਾਵੇ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ

ਏਡੀ ਤਾਣੀ ਉਲਝ ਗਈ 'ਘੱਗ'
ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਰੱਬ ਕਿਹੜਾ
ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ ਕਿੱਡੀ ਤਾਕਤ
ਕਿੱਡਾ ਉਸਦਾ ਵਿਹੜਾ
ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਹੀ
ਪਾਇਆ ਸਾਰਾ ਬਖੇੜਾ
ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ
ਨਿਤ ਹੀ ਝੰਜਾ ਝੜਾ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ

ਇਕ ਵੇਰ ਜੇ ਜੇਰਾ ਕਰਕੇ
ਆ ਜਾਏ ਤੂੰ ਰੱਬਾ

ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰੀਂ ਨਾ
ਪੀਚਾਂ ਦਾ ਮਿਲ ਜਾਊ ਮੁਰੱਬਾ
ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਡੁਗਡੁਬੀ ਦੇ ਕੇ
ਠੂਠਾ ਹੱਥ ਫੜਾਈਏ
ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਫਸਾਦ ਜੋ ਹੁੰਦੇ
ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਮੁਕਾਈਏ
ਭਲਮਣਸਉ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਲਈਂ
ਜੇ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਚਲੇ
ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਜਾਂ ਜਗ ਤੇ ਹੋਇਆ
ਹੋ ਜਾਊ ਤੇਰੀ ਬਲੇ ਬਲੇ
ਖੁਸਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਦੁਖ ਏਨਾ
ਝਲ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਰੱਬਾ
ਸੰਗ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਛੱਡ ਕੇ
ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ ਤੈਨੂੰ ਕਬਾ
ਰਬਾ ਈ ਓ ਉਹ ਮੇਰਿਆ ਰੱਬਾ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ।

ਰਮਨਦੀਪ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ

(ੳ)
ਸੋਚਿਆ ਸੀ
ਕਿ ਪੱਤਾ ਵੀ ਨਾ ਝੁੱਲੇਗਾ
ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ।

ਸਾਹ ਜੋ ਲਿਆ ਸੀ
ਤੇਰੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ
ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਹੋਵੇਗਾ।
ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕੁਝ
ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇਗਾ
ਪਰ
ਲੰਮਾ ਪੈਂਡਾ ਮੁਕਾਇਆ
ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ।

ਕੀ ਹਵਾਵਾਂ ਨੇ ਰੁਕਣਾ ਸੀ
ਕੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨੇ ਥੰਮਣਾ ਸੀ
ਕੀ ਧੜਕਣ ਨੇ ਰੁਕਣਾ ਸੀ

ਪਰ
ਇਕ ਹੰਝੂ ਨਾ ਸਿੰਮਿਆ
ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ।

(ਅ)
ਮੇਰਾ ਯਾਰ ਗਵਾਰਾ ਅੰਦਰ
ਲੱਭ ਰਹੀ ਮੈਂ ਮੰਦਰ
ਮੈਂ ਝੱਲੀ ਹੋਈ
ਮੈਂ ਜੋਗਣ ਹੋਈ
ਤੇ ਆਖਣ ਲੋਕ ਕਲੰਦਰ।

ਮੈਂ ਰੋ ਰੋ ਅੱਖਾਂ ਗਾਲੀਆਂ
ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਜੋਤਾਂ ਬਾਲੀਆਂ
ਕਿਧਰੇ ਤਾਂ ਲੱਭੇ ਸਾਈਂ
ਲੱਖ ਘਾਲਣਾਂ ਘਾਲੀਆਂ।

ਪਰ ਬਹੁੜ ਨਾ ਕੋਈ
ਬਹੁੜ ਨਾ ਕੋਈ
ਸਾਈਂ ਸੱਜਣ ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਕੋਈ
ਮੈਂ ਪੈਰੀਂ ਪੱਥਰ ਮਾਰਿਆ

ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਰੱਬ ਬਣਾ ਛਿਆ।
ਸ਼ਬਦ/ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ, 2011

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ/ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਰਿਸ਼ੀ

ਫ਼ਖ਼ਰ ਬੜਾ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਸੋਹਣੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ,
 ਟੋਟੇ ਹੋ ਗਏ ਕਈ ਨੇ ਮੇਰੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ।
 ਬਾਗ਼ ਬਗੀਚੇ ਸੋਹਣੇ ਏਥੇ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਫੁੱਲ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ,
 ਸੋਹਣੇ ਗੱਭਰੂ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਹੁਸਨ ਸ਼ਬਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ।
 ਜਨਨੀ ਹਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਪੀਰਾਂ ਦੀ, ਲੈਂਦੀ ਬੜਾ ਸਨਮਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਜਨਮੇ ਏਥੇ ਯੋਧੇ ਤੇ ਸੂਰੇ, ਮੈਂ ਤੇ ਬੜੀ ਬਲਵਾਨ ਹਾਂ ਧਰਤੀ।
 ਅੰਬਰ ਨੇ ਛੱਤਰੀ ਹੈ ਤਾਣੀ, ਮੰਨਾਂ ਬੜਾ ਅਹਿਸਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਰੋਸ਼ਨਾਇਆ ਸੂਰਜ, ਚੰਨ, ਤਾਰਿਆਂ ਮੈਨੂੰ, ਕਿੰਨੀ ਮੈਂ ਭਾਗਵਾਨ ਹਾਂ ਧਰਤੀ।
 ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਰਾਣੀ, ਪਾਣੀ ਨੇ ਲਿਸ਼ਕਾਈ ਧਰਤੀ,
 ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ, ਵੇਖੋ! ਹੈ ਰੁਸ਼ਨਾਈ ਧਰਤੀ।
 ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਬਤਾਂ, ਕਰਦੀ ਪਈ ਕਲੋਲ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਹੁਸਨ ਮੇਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਾਨੀ, ਪਿਆਰੀ ਜਿਹੀ ਗੋਲ-ਮਟੋਲ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਹਰ ਇੱਕ ਨੇ ਚਿੱਕ 'ਤੇ ਪੈਰ ਟਿਕਾਇਆ, ਕਰਦੀ ਪਰਉਕਾਰ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਆਪਣੇ 'ਤੇ ਬੜਾ ਮਾਣ ਹੈ ਮੈਨੂੰ, ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਉਪਹਾਰ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਅੰਨਦਾਤੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹਾਂ ਮੈਂ, ਸੁੱਖਾਂ-ਲੱਧੀ ਮੈਂ ਹਾਂ ਧਰਤੀ,
 ਭਲਾ ਮੈਂ ਹਰ-ਇੱਕ ਜੀਵ ਦਾ ਕਰਦੀ, ਵਚਨਾਂ-ਬੱਧੀ ਮੈਂ ਹਾਂ ਧਰਤੀ।
 ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਮੰਦਿਰ, ਮਸੀਤਾਂ, ਚਰਚ ਨੇ ਏਥੇ, ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਮੀਂਹ, ਹਨੇਰੀ, ਬੱਦਲ ਵਰਸਣ, ਝੱਲਦੀ ਸਭ ਤੂਫਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਚਿਣੇ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਲਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ, ਨੀਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਾਂ ਸੰਭਾਲ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਮੋਹਰਾ ਵਿਛਿਆ ਸਸਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਂ ਸਲਾਮ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਕਲਯੁੱਗ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਕੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਰਨ ਧੀਆਂ, ਬਣ ਗਈ ਮੈਂ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਹਾਂ ਧਰਤੀ।
 ਬੇਪੱਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਨੂੰਹਾਂ ਧੀਆਂ, ਹੋ ਰਹੀ ਹਾਂ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਨਾ ਇੱਜ਼ਤ ਰਹਿ ਗਈ, ਹੋ ਰਹੀ ਹਾਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਏਥੇ ਵੱਗ ਪਏ, ਸਹਿੰਦੀ ਪਈ ਅਪਮਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਵੇਖੀ ਜਾਵਾਂ, ਬਣੀ ਪਈ ਨਾਦਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੈ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ, ਮਰਦੀ ਜਾਵਾਂ ਰੋਜ਼ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਕੋਈ ਮੇਰੀ, ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਕੁਝ ਤੇ ਬੋਲਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੇ ਬੇਜ਼ੁਬਾਨ ਹਾਂ ਧਰਤੀ,
 ਦਿਲ ਦੇ ਭੇਦ ਮੈਂ ਖੋਲ੍ਹ ਨਾ ਸਕਾਂ, ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 'ਰਿਸ਼ੀ' ਰੱਖੋ ਤੁਸੀਂ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਮੈਨੂੰ, ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀ ਕੁਝ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ, ਹਾਂ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਖਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।
 ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਹਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ,
 ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਸ਼ਾਨ ਮੈਂ ਧਰਤੀ।

ਕਲਮਾਂ/ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ

ਸਲਾਮਤ ਰਹਿਣ ਕਲਮਾਂ,
 ਸੱਚਾਈ ਕਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਨਿਆਂ ਭੁਗਤਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਹਕੀਕਤ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਤਸੱਦਦ ਹਰਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਅਰਦਾਸੇ ਪੁਗਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ।

ਗਰਕ ਜਾਓ ਵਿਕਾਊ ਕਲਮਾਂ,
 ਹੁਕਮ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਸੁਪਾਰੀ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਖਿਆਨਤ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਬਖਸ਼ੀਸ਼ਾਂ ਹੰਢਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ।

ਸੌਂ ਜਾਣ ਚਾਪਲੂਸ ਕਲਮਾਂ,
 ਮੱਖਣ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਪੜਦੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਡੰਗ ਟਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਯਥਾਰਥ ਛੁਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ।

ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਕਲਮਾਂ,
 ਲਿਖਤਾਂ ਚੁਰਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਲੱਚਰਤਾ ਵਰਤਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਆਤੰਕ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਵਿਤਕਰੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਜਨਤਾ ਗੁਮਰਾਹੁਣ ਵਾਲੀਆਂ।

ਜਿੰਦਾ ਰਹਿਣ ਧੱਕੜ ਕਲਮਾਂ,
 ਧਰਤ ਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਰਸਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ,
 ਸੁਰਮੇਲ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ।

ਪ੍ਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਰਵਾਨਾ

ਲੜੀ
 ਬਿੰਦੂ ਬਿੰਦੂ
 ਲਕੀਰ।
 ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ
 ਸਮੁੰਦਰ।
 ਕਣ ਕਣ
 ਧਰਤੀ।
 ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਬਦ
 ਗਾਥਾ
 ਗਮ ਗਮ
 ਚਿੰਤਾ।
 ਝਾਕ ਝਾਕ
 ਸਬਰ।
 ਤਿਨਕਾ ਤਿਨਕਾ
 ਬੋਹਲ।
 ਸੁਰ ਸੁਰ
 ਸੰਗੀਤ।
 ਰਾਹੀਂ ਰਾਹੀਂ
 ਕਾਫਲਾ।
 ਦਿਨ ਦਿਨ
 ਹਫਤਾ, ਮਹੀਨਾ ਸਾਲ।
 ਸਾਲ ਸਾਲ
 ਸਦੀ।
 ਸਦੀ ਸਦੀ
 ਯੁਗ।
 ਪੰਛੀ ਪੰਛੀ
 ਡਾਰ।
 ਉੱਡਦੇ ਉੱਡਦੇ
 ਮੰਜ਼ਿਲ।
 ਫਿਰ ਜਨਾਜ਼ੇ ਉੱਠਣੇ
 ਸਫਰ ਦਾ ਅੰਤ।

ਰਾਜਿੰਦਰ ਜਿੰਦ ਦੀ ਗਜ਼ਲ

ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਸੂਰਜ ਢਲਿਆ ਢਲਿਆ ਹੈ।
ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੰਨ ਕਿਉਂ ਬਲਿਆ ਬਲਿਆ ਹੈ।

ਪੈਰ ਧਰਨ ਲਈ ਨਿੱਗਰ ਥਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦਾ ਸੀ,
ਏਥੇ ਹਰ ਇਕ ਪੱਥਰ ਗਲਿਆ ਗਲਿਆ ਹੈ।

ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿੰਨਾ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਸੀ,
ਝੂਠ ਦਾ ਬੂਟਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਲਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਲੁਕਣ ਮਚਾਈ ਖੇਡੇ ਹਾਂ,
ਵਕਤ ਦਾ ਘੋੜਾ ਕਦੋਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਟਲਿਆ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਿੱਘ ਲਈ ਪੂਣਾ ਲਾਇਆ ਹੈ,
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਹੀ ਜਲਿਆ ਹੈ।

ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਲਈ ਭੱਜੇ ਨੱਸੇ ਫਿਰਦੇ ਨੂੰ,
ਦੁੱਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬੰਦਾ ਕਿੱਦਾਂ ਮਲਿਆ ਹੈ।

ਇਕ ਨੂੰ ਰੋਨੈਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਕੋਡੇ ਰਾਖਸ਼ ਨੇ,
ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਬੰਦਾ ਤਲਿਆ ਤਲਿਆ ਹੈ।

ਪਰਮਜੀਤ ਸਾਗਰ ਦੀ ਗਜ਼ਲ

ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਬਣ ਗਏ ਜੋ ਖੰਡਰਾਂ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਾ।
ਦੀਵੇ ਜਿਹੇ ਬੁਝ ਗਏ ਅੰਦਰਾਂ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਾ।

ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਮਾਰਦੇ ਸੀ ਪੰਛੀ ਉਡਾਰੀਆਂ,
ਧੂੰਆਂ-ਧਾਰ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਬਰਾਂ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਾ।

ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਤੂਫਾਨ ਹੋ ਗਈ ਤੋਤਲੀ,
ਲਹੂ ਵਿਚ ਭਿੱਜੇ ਉਹਨਾਂ ਖੰਜਰਾਂ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਾ।

ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਬੈਠਾ ਕੀਮਤੀ ਲਿਬਾਸ ਪਾਈ,
ਤੇੜੋਂ ਨੰਗੇ ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ, ਮੰਦਰਾਂ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਾ।

ਰੁੜ ਗਈਆਂ ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀਆਂ,
ਏਹੋ ਜਿਹੇ 'ਸਾਗਰ' 'ਸਮੁੰਦਰਾਂ' 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਾ।

ਨਿਊਯਾਰਕ (ਕੁਝ ਪ੍ਰਭਾਵ)/ਰਵਿੰਦਰ ਸਹਿਰਾਅ

(ੳ) ਮੈਨਹੋਟਨ* ਨੂੰ ਲੰਘਣਾ ਕਾਰ ਰਾਹੀਂ
ਭਵ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ
ਮੀਲਾਂ ਲੰਮੇ ਪੁਲ ਤੇ ਟਨਲਜ਼
ਵੰਨ ਵੇ ਸਟਰੀਟਸ
ਕੰਸਟਰਕਸ਼ਨ
ਕਾਰਾਂ ਹੀ ਕਾਰਾਂ
ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ
ਵਿਛ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਹ 'ਚ
ਕੰਡਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।
ਬਿਨ ਸਿਗਨਲ ਤੋਂ ਹੀ
ਧਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕਰ
ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਰ ਦੇ ਮੂਹਰੇ
ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਟੇਰਿੰਗ ਤੇ ਸਿਰ ਮਾਰਦੇ
ਸੋਚਦੇ ਹੋ
ਮੁੜ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਏਥੇ।

(ਅ) ਜਿਵੇਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ
ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜੀਹਨੇ ਲਾਹੌਰ
ਉਹਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ
ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਏ
ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜੀਹਨੇ ਨਿਊਯਾਰਕ
ਉਹਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ
ਟਰੇਨ ਰਾਹੀਂ ਮੈਨਹੋਟਨ ਆਉਣਾ
ਫਿਰ ਪੈਦਲ ਤੁਰਦਿਆਂ
ਆਰਟ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਦੇਖਣਾ
ਟਾਈਮ ਸਕੁਐਅਰ ਤੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ
ਬਤਾਲਵੀਂ ਸਟਰੀਟ ਦੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ
ਬਰੋਡਵੇ ਦੇ ਥੀਏਟਰ
ਮੈਡੀਸਨ ਸਕੁਐਅਰ
ਕਦ ਇੰਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ
ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ
ਦਲਜੀਤ ਮੋਖਾ ਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਸ਼ਹਿਰ
ਖੂਬਸੂਰਤ ਮੈਨਹੋਟਨ ਨੂੰ

ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤ
ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ
ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹੋਈਏ ਕਿਸੇ ਪਰੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ।

*ਮੈਨਹੋਟਨ : ਨਿਊਯਾਰਕ ਦਾ ਡਾਊਨਟਾਊਨ

ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ/ਰਵਿੰਦਰ ਸਹਿਰਾ

? ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਕਿਸ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ?

– ਆਲੋਚਨਾ ਮੇਰੀ ਮੰਨਭਾਉਦਾ ਵਿਧਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਰਜਨਾਤਮਿਕ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵੀ। ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਹ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਆਲੋਚਨਾ ਚਾਹੇ ਵਿਹਾਰਕ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਸਿਧਾਂਤਕਿ, ਕਿਰਤ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਾਦ ਜਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਸ਼ਿਥਿਤੀ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਦਸ ਦਿਆਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਧਾ ਦਾ ਆਲੋਚਕ ਹਾਂ ਗਲਪ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ।

? ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਲੈਅ ਅਤੇ ਤੋਲ ਦਾ ਹੋਣਾ (ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਖੁਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਹੈ) ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਨਵੀਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਮੁਤਾਬਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਪੂਰੀ ਉਤਰਦੀ ਹੈ ?

– ਤੋਲ ਅਤੇ ਲੈਅ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਗੁਣ ਅਤੇ ਲੱਛਣ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਲ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕੌਸਮਿਕ ਸਿੰਫਨੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਤਾਰੇ, ਰਾਤ, ਦਿਨ, ਰੁੱਤਾਂ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਇਕ ਤੋਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਖੜ੍ਹਾ ਹੀ ਤੋਲ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਯੁਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਤੋਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਕੋਈ ਗਤੀ ਨਹੀਂ। ਬਕੋਲ ਅਰਸਤੂ ਕਵਿਤਾ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਨਕਲ ਤੋਲ ਵਿਹੂਣੀ ਅਤੇ ਲੈ ਤੋਂ ਵਿਰਵੀਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਰਹੀ ਗੱਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ, ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਅਕਸਰ ਪਿੰਗਲ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ, ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦਲੀ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਅਕਸਰ ਤੋਲ ਤੁਕਾਂਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਖੁਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਲਟ ਵਿਟਮਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਿਛਲਗ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਪਭਾਵਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਤੋਲ ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਖੁਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਉਭਾਰਿਆ। ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਰੂਪ ਵਲ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਵੀ ਪਿੰਗਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਤੋਲ ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਹੈ। ਪਰ ਬਹੁਤੀ ਕਵਿਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ।

? ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਬਾਰੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ) ਇਹ ਉਲਾਹਮਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਕਲ ਹੈ। ਮੰਨਿਆਂ ਕਿ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਰਿਆਤਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਆਲੋਚਕ ਮਿਹਨਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜ਼ਮ ਹੁਸੈਨ ਸਈਅਦ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਬੜੀ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ?

– ਆਲੋਚਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਔਖੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਦ ਇਹ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੇਖੋਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ ਅਤੇ ਔਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਵੀ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅੰਗ ਨਖੇੜ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਆਲੋਚਕ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨਖੇੜਕੇ ਆਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਰਤ ਦੇ ਮੂਪਾਠ (ਠਏਣਟ) ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਿਰਤ ਬਾਰੇ ਖੁਦ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਲਈ ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੋਖਲੇਪੰਨ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਬਣਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਦਰੁਸਤ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਆਲੋਚਕ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਪੂਰਬੀ ਸਹਿਤ ਤੇ ਢਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਆਧੁਨਿਕਵਾਦ ਜਾਂ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਵਾਦ ਪੱਛਮੀ ਸਹਿਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਵਿਗਸਤ ਹੋਏ ਪਰ ਸਾਡੇ ਆਲੋਚਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੀਸੋ ਰੀਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਢਕਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਅਜੇਹੀਆਂ ਪ੍ਰਸਤਿਥੀਆਂ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਉਹ ਵਾਦ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਤਿਥੀਆਂ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਜੇ ਪਿਰਤ ਨਹੀਂ ਪਈ ਹੁੰਦੀ। ਅਸੀਂ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਣ ਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗੋਲ ਸੁਰਾਖ ਵਿਚ ਚੌਰਸ ਫਾਨਾ ਠੋਕਣ ਵਰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ।

? ਬਾਹਰ ਵਸਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਖਾਸ ਮੁਕਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਛਪਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੇਹਾ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਕਵੀ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਛਪਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਹੈ। ਸਮਝਿਆ ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਜ਼ੁਰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਈਏ। ਕੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਦਰੁਸਤ ਹੈ ?

– ਤੁਹਾਡਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰਲੇ ਕਵੀ ਪੈਸੇ ਦੇਕੇ ਘਟੀਆ ਸਾਹਿਤ ਛਪਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਦਾਇਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਏਧਰ ਆਕੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਛਪਣ ਯੋਗ ਹੈ ਚਾਹੇ ਪੈਸੇ ਦੇਕੇ ਛਪਵਾਈ ਜਾਵੇ ਚਾਹੇ ਵਗੈਰ ਪੈਸੇ ਦੇ। ਜਿਹੜੇ ਪਿਛਲੇ ਦਸਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਏਧਰ ਆਕੇ ਰੀਸੋ ਰੀਸੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਲੱਗੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਦਾਇਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਓਧਰ ਰਹਿੰਦੇ ਵੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾ ਲੈਂਦੇ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਜਦ ਬਾਹਰ ਆਕੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾ ਲਈਆਂ। ਦਰਅਸਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਕਵੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ; ਓਥੇ ਵੀ ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਕਵੀ ਹਨ, ਓਥੇ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਵਗੈਰ ਪੈਸੇ ਤੋਂ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਹੀ ਕਵੀ ਹਨ। ਗੱਲ ਬਾਹਰਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ; ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਮਦਦ ਲਈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਜ਼ੁਰਮ

ਤਾਂ ਸੰਪਾਦਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਵਗੈਰ ਕਿਸੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰਚੇ ਕੱਢਣ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੇਰ ਬਾਹਰਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਤੋਂ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੌਕ ਪਾਲਦੇ ਹਨ।

? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਈ ਅਨਾਮ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਪਰ ਅੱਜਕਲ ਇਨਾਮਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਠਿੱਥ ਮਾਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ ਦੇ ਇਨਾਮ ਲਈ। ਤੁਹਾਡਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ?

– ਇਨਾਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸੰਨਮਾਨਣਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਾਨ ਵਧੇ। ਨੌਬਿਲ ਪ੍ਰਾਇਜ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਰਵੋਤਮ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਹ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਇਨਾਮ ਜੇਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਹੋਰ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਮਾਪਦੰਡ ਨਹੀਂ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਨਾਮ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਨਾਮ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਜਾਂ ਧੜੇ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦੁਆ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਇਨਾਮ ਲਿਖਤ ਦੀ 'ਸਤੰ ਸ਼ਿਵੰ ਸੁਦਰੰ' ਦੇ ਸੂਤਰ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਜਾਂ ਔਹਦੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਭਾਜੀ ਮੋੜਨ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖਕੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਹੀ ਗੱਲ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ ਦੇ ਇਨਾਮਾਂ ਦੀ, ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਇਸ ਇਨਾਮ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਝੋਲੀ ਚੁਕਾਂ, ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਔਹਦਿਆਂ ਜਾਂ ਯਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਖੇਦ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਏਦਾਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ ਹੁਬ ਦਾ ਮਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਲਾਈ ਨਾਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

? ਕਦੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਸਭਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ, ਕੇਂਦਰੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਕੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜਕਲ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਵੱਡੀ ਸਭਾ/ਅਕਾਡਮੀ ਵਿਚ ਅਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਾਰਣ ਜੋ ਕੁੱਕੜ ਖੋਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ? ਕੀ ਅਯੋਕੀਆਂ ਲੇਖਕ ਸਭਾਵਾਂ ਜਾਂ ਅਕਾਡਮੀਆਂ ਨਵੇਂ ਲੇਖਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਲਿਖਤ ਦਾ ਮਿਆਰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ?

– ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਬਣਦੇ ਜਾਂ ਬਣਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਣੀ ਅਤੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਹੁੰਦੀ ਸੀ; ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਜਮਾਂਦਰੂ ਤੌਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਆਤਮਿਕ ਸਮਰਥਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਿਸ਼-ਉਸਤਦਾ ਦਾ ਇਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕੇਂਦਰੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸਭਾ ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਦਾਨ ਪਰਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਸੀ ਬੰਦੇ ਲੇਖਕ ਬਣਨ ਦਾ ਢੋਂਗ ਰਚਾ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਔਹਦੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਔਹਦਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਸਿਆਸੀ ਚੋਣ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਅਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦੁਆਉਣ ਵਿਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਨਵੀਆਂ

ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ/ਅਕਾਡਮੀਆਂ ਨਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੇਧ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੌਧਰ ਅਕਸਰ ਬੇਤੁਕੇ ਅਖਾਉਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਯੋਗ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸਭਾ/ਅਕਾਡਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਚਾ ਔਹਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਅਜਕਲ ਔਹਦੇ ਵਟੋਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਵੋਟਾਂ ਪਾਕੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਕੇ। ਸਿਆਸਤ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਆ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਫਾਵੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

? ਕਵਿਤਾ ਕਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਕੀ ਇਸ ਦਾ ਹੁਣ ਓਹੋ ਪੁਰਾਣਾ ਮਹੱਤਵ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ?

– ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਵਿਤਾ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸੇਧ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਸੀ; ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਤੰਨ ਅਤੇ ਮੰਨ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਆਧੁਨਿਕ ਜਾਂ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਬੋਹੜਾ ਵਾਹਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੀ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਤੰਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਖਪਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਲਾ ਜਿਹਾ ਚਿਹਰਾ ਮੋਹਰਾ ਤਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਸਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ 'ਸਮਾਜ' ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਤੇ ਖੜਾ ਸੀ ਹੁਣ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੌਰਵ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਲਸਫੂਪ, ਮਨੁੱਖ ਸਮੂਹ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਮਹਿਜ਼ ਇਕ ਨਿੱਜਵਾਦੀ ਸੀਮਤ ਜਹੀ ਇਕਾਈ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਇਕਾਈ ਬਾਰੇ ਜੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਮਕਸੂਦ ਜਹੀ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸੋਹਜ ਸੁਆਦ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਯੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜੋ ਗੌਰਵ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ ਉਹ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

? ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ?

– ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਵੀ ਔਛਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਗਜ਼ਲਗੋ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗਜ਼ਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨਿਯਮਬੱਧ ਵਿਧਾ ਹੈ, ਅਰਕਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਵਿਚ ਸੁੰਨ। ਇਸ ਪਾਬੰਦੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਵਕਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਣਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਇਦ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਚਿਰਜੀਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਦ ਕੋਈ ਕਵੀ ਵਿਲੋਸਫਰ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਜੇ ਗਜ਼ਲ ਵੀ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ਿਅਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਹਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਂ ਖੋਲਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੁਤਬੇ ਤੱਕ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਕੋਈ ਗਜ਼ਲਗੋ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਖ਼ਾਕੀ ਰਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ; ਕੁਝ ਕਵੀ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਸੋਚ ਤਾਂ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੈ ਪਰ ਸੋਚ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਨਿਖਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਵਿਤਾ ਖਿੱਲਰੀ ਖਿੱਲਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਹੀਣੀ ਹੈ। ਮਨੋਤ ਹੈ ਕਿ ਵਿਚਾਰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਆਪ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ (Content creates its own ਡੋਰਮ), ਪਰ ਜੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਕੋਲਿਤਰਾ ਹੋਵਾ ਤਾਂ

ਰੂਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਣਸੂਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ, ਅਜੇਹੀ ਕਵਿਤਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ।

? ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ?

– ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਯੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਖੁਲੀ ਕਵਿਤਾ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ‘ਖੁਲੀ’ ਨੇ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਲਿਖੀ ਜਾਉ। ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਤਹਿਤ ਹਰ ਜਣਾ ਖਣਾ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੋਂ ਗੀਣਾ, ਪਿੰਗਲ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਸਫੇ ਤੇ ਅਗੜ ਦੁਗੜੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਛੱਟਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇਹੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧੀ ਹੈ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵਗੈਰ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਰ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੀ ਕੁਦਰਤਨ ਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਪੁੰਨ ਕਵੀ ਬਣਨ ਲਈ ਪਿੰਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਖੁਲੀ ਕਵਿਤਾ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਸਤਰਬੰਦੀ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਤਰਬੰਦੀ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਹੋਰ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਸਤਰ ਦੇ ਤੋਲ ਅਤੇ ਤਾਲ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਤੋਲ ਪੈਟ੍ਰਨ ਉਭਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੈਅ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਤੋਂ ਵਗੈਰ ਅੱਛੀ ਖੁਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਬੇਸ਼ਰੀ, ਰੁਖੀ ਅਤੇ ਭਾਵਗੀਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਵਿਚ ਬੇਤੁਕੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਜੇਹੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਪੁਣਛਾਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਪੈਸੇ ਲੈਕੇ, ਵਗੈਰ ਕਿਸੇ ਪਧਤੀ ਅਤੇ ਮਿਆਰ ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਛਾਪ ਕੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਆਲੋਚਕ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਹਿੱਤ ਪਾਲਣ ਲਈ ਹਰ ਅਜੇਹੇ ਅਕਵੀ ਨੂੰ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

? ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂਅ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਡਾ ਕਿੱਤਾ ਕਦੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਣ ਵਿਚ ਅਝਿੱਕਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਅਮੀਰ ਨਣਾਉਂਦੇ ਹੋ ?

– ਸਾਇੰਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸਾਇੰਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਦਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਹੈ:

ਜੀਨਾਂ (ਘਣਨਏਸ) ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਕੇ
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਵਸੀਅਤ,
ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਮੇਰੇ ਹਵਾਲੇ
ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਲਾਕੇ
ਕਿ ਪਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਾਂ।

ਪਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰਿਣ ਕਿਵੇਂ ਤਰਾਂ,
ਉਹ ਸਮਾ ਹੋਰ ਸੀ

ਇਹ ਵੇਲਾ ਹੋਰ ਹੈ
ਜੀਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਹੀ ਹੈ
ਅਰਥ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ
ਸੰਸਕਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।

ਕਿਤੇ ਪਿੱਤਰ ਸੁਣਦੇ ਹੋਣ
ਤਾਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ,
ਮੈਨੂੰ ਵਸੀਅਤ
ਪਾੜਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿਉ,
ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਮੂਲ ਨਾਲੋਂ
ਸੂਦ ਪਿਆਰਾ ਹੈ
ਮੈਥੋਂ ਤਾਂ ਮੂਲ ਵੀ ਮੋੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ
ਸੂਦ ਕੌਣ ਮੋੜੇਗਾ।

ਫੇਰ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ, ਕਿ
ਪਿੱਤਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਜਾਵਾਂ
ਤੁਹਾਡਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ
ਅਤੇ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਗਿਰਵੀਨਾਮਾ।

ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੀਨ ਸਿੱਧਾ ਜਨੈਟਿਕ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਬਾਹਰੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਆਲੋਚਕ ਹੋਣਾ ਮੇਰੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪਿਠਭੂਮੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੈ; ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਖੇਤਰ ਦਲੀਲ ਅਤੇ ਨਰੀਖਣ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਪਿਛੋਕੜ ਮੇਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੇਵਾਲੀਆ

ਦਾ ਨਵਾਂ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਪਾਪਾ ਆਪਾ ਬਰਾੜ ਹੁੰਨੇ ਆਂ

ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨਤਾ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦੀਆਂ ਬੇਹੱਦ ਸਹਿਜ ਭਾਅ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਵੱਲ ਤੋਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਜਾਣੂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਪੇਚੀਦਗੀ ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਉਸਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ।....ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਿਣਸੀ ਤੇ ਸੰਭੋਗੀ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸੱਭਿਅਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਭਾਸ਼ਾ-ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ-ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਗਾਇਬ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।

-ਲਾਲ ਸਿੰਘ

ਪੰਨੇ : 92

ਮੁੱਲ : 130 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ-ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਨਵੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਨਵੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ/ਡਾ. ਜੇ. ਬੀ. ਸੇਖੋਂ

ਰਾਮਸਰੂਪ ਅਣਖੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ/

ਸੰਪਾਦਕ : ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬੱਧਨ

ਸਵ: ਰਾਮਸਰੂਪ ਅਣਖੀ ਪੰਜਾਬ ਗਲਪ ਦਾ ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ ਹੈ (ਸੀ)। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਣਖੀ ਨੇ ਵਡੇਰੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਬਰਾਬਰ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੀ। ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸੂਝਵਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬੱਧਨ ਨੇ ਅਣਖੀ ਦੀਆਂ 59 ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਮੁੱਲ ਹੋਰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਣਖੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਲਵਈ ਪਾਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਕਲਾਗਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਤੇ ਕਥਾ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਭੋਗਦੇ ਨਿਮਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋੜਾਂ-ਬੋੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਿਆਮ-ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਚਰਚਿਤ ਤੇ ਗੈਰ-ਚਰਚਿਤ ਦੋਨੋਂ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਪੇਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਖੱਟੀ ਲੱਸੀ ਪੀਣ ਵਾਲੇ, ਕੰਧ 'ਚ ਉਗਿਆ ਦਰਖਤ, ਤੀਰਥ, ਤੇ ਦੇਵਤਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੀ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੌਤ, ਔਰਤ ਦੀ ਕੁਠਾਲੀ, ਜਮਾਂ ਖਾਤਾ, ਧੀ-ਧਿਆਣੀ, ਖਾਰਾ ਦੁੱਧ, ਕਾ. ਮਨਸ਼ਾ ਰਾਮ, ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ, ਭੀੜੀ ਗਲੀ, ਅਸਲੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਦੁਕਾਨ, ਮਾਂ, ਰੇਸ਼ਮਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਜਾਤ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲਾ ਸਾਹਿਤਕ ਸੁਹਜ ਹੋਰ ਨਿੱਖਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ 'ਭੂਮਿਕਾ' ਲਿਖ ਕੇ ਰਾਮਸਰੂਪ ਅਣਖੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ 'ਵਾਦ' ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਲੋਕ ਕਥਾ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵਜੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੁਆਈ ਹੈ। ਐਨ. ਬੀ. ਟੀ. ਵੱਲੋਂ ਛਪੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਦਿਖ ਤੇ ਸਟੱਫ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ
ਸਦਭਾਵਨਾ/ਸਾਵਿੱਤਰੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੋਭਾ

ਵਿਚਾਰਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਿਕਾ ਡਾ. ਸਾਵਿੱਤਰੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੋਭਾ ਵੱਲੋਂ ਰਚਿਤ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਅਧੀਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਠੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤ ਕਵੀਆਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਲ-ਵਿਧਾਨ, ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਮੁਲਾਂਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਨਿਰਗੁਣ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਦੇ ਸੰਤ ਕਵੀਆਂ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਤੇ ਕਬੀਰ ਸਮੇਤ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਤਤਕਾਲੀ ਦੌਰ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਜਕ ਇਕਸਾਰਤਾ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ

ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਰਚੇ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮਮਾਰਗੀ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਉਦ, ਕੁਤਬਨ, ਜਾਇਸੀ ਤੇ ਮੰਝਲ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਧਰਮ-ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਖੇਪ ਤੇ ਖੋਜਪੂਰਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਵਡਮੁੱਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮੀਰਾ, ਸੂਰਦਾਸ, ਤੁਲਸੀਦਾਸ, ਨਾਨਕ ਤੇ ਦਾਦੂ ਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਆਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਧਰਮੀ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਰਚੇ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਸ਼ਗਨ ਹੈ।

ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ/
ਸੰਪਾਦਨ : ਰਵਿੰਦਰ ਕਾਲੀਆ

ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਆਧੁਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਸਤਾਖਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਤੇ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਕਥਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਿਖ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਤ ਤੇ ਕਲਾਗਤ ਪੱਖੋਂ ਅਤੀ ਸਮਰੱਥ ਕੀਤਾ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰਹਿਤਲ-ਬਹਿਤਲ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਬਹੁਪਰਤੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਥਾ-ਬਿੰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਸਦਕਾ ਭਾਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਿੱਚ ਆਈ ਛਟਪਟਾਹਟ ਨੂੰ ਚਿਤਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਨੇ ਮੱਧਵਰਗੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਤਮ ਸੰਘਰਸ਼, ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧ, ਇਕੱਲਤਾ, ਰਿਸ਼ਤਾਗਤ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ, ਅਕੱਟ ਦੁਬਿਧਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਕਥਾ-ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕ ਰਵਿੰਦਰ ਕਾਲੀਆ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਪ੍ਰਮਿਦਰਜੀਤ ਨੇ ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਚਰਚਿਤ ਸੋਲਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 'ਮਲਬੇ ਦਾ ਮਾਲਿਕ' ਨਾਮਕ ਕਹਾਣੀ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ ਗਨੀ ਮੀਆਂ ਨਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਿਮ ਪਾਤਰ ਦਾ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਨੁਮਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। 'ਲੋਹੇ ਦਾ ਅੰਬਰ' ਕਹਾਣੀ ਮੀਰਾਂ ਨਾਂ ਦੀ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਪਤੀ ਰਵੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰਾਜ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਕ੍ਰੁ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਗੁੰਡਾ' ਕਹਾਣੀ ਗਰੀਬ ਤੇ ਅਨਾਥ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦਲੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। 'ਗੁਨਾਹ ਬੇਲੱਜਤ' ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਚਿਤਰਦੀ ਹੈ। 'ਮਿਸਟਰ ਭਾਟੀਆ', 'ਜੀਨੀਅਸ', 'ਪੰਜਵੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਾਲਾ ਫਲੈਟ', 'ਮੰਦੀ' ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਦੀ ਕਥਾਕਾਰੀ ਦਾ ਉੱਤਮ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। 'ਆਰਦਾ' ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਮਾਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਨੂੰਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੀ ਅੰਤਰ-ਦਵੇਦਤਾ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਮਿਸ ਪਾਲ', 'ਅਜਨਬੀ', 'ਉਹਦੀ ਰੋਟੀ' ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ।

ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ/
ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਔਲਖ

ਵਿਚਾਰਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਬਰਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ

ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਵੇਰਵਿਆਂ, ਸਮਾਜੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਛੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭਟਕੀ ਲੋਕਾਈ ਲਈ ਸਰਬ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਦਮਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਰਹਿਤ ਲੇਖਣੀ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਪਰਿਪੇਖ ਤੇ ਕਲਾ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਭਾਗ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਤੋਂ ਪੂਰਵਲੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਥ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੰਵਾਦਯੋਗ ਨੁਕਤੇ ਉਠਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਖੋਜ ਅਧਾਰਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ।

ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ (ਇਕ ਸਦੀ ਸੰਪੂਰਨ)/ਡਾ. ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਚਰਚਾ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਡਾ. ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਵਰਗੇ ਸਾਹਿਤਕ-ਰੂਪਾਕਾਰ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੇ ਆਰੰਭ, ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਸਮਕਾਲ ਬਾਰੇ ਖੋਜਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਛੋਟੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਰਥ ਕੱਢਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਮਰ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ, ਸਾਹਿਤਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। (ਪੰਨਾ 11) ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਤਰਕ ਪੂਰਨ ਤੇ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਚੈਪਟਰ ਵੰਡ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਉਲੀਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਕਾਂਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿਰਫ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਬਾਰੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦਾ ਵਿਧੀ-ਵਿਧਾਨ, ਰਚਨਾਵੀਂ ਮੁੱਲ, ਵਿਧਾਨਕ ਪੈਂਤੜਾ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਤੱਤ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਚੈਪਟਰ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਨੂੰ ਉਲੀਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਮੱਧਕਾਲ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਰਚਨਾਵੀਂ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੀ ਇੱਕ ਸਦੀ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਹਿਤ-ਵਿਧਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ/

ਸੰਪਾਦਨ : ਰਾਮਬਖ਼ਸ਼

ਭਾਰਤੀ ਗਲਪ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦਾ ਨਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਗੋਦਾਨ' ਤੇ ਕਹਾਣੀ 'ਕੱਫਨ' ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਚ 29

ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ ਪਰ ਇਸ 'ਚ 'ਕੱਫਨ' ਤੇ 'ਸ਼ੰਤਰਜ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ' ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਪਸੰਦਗੀ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਉੱਝ ਵੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਇਕ ਚੰਗਾ ਉੱਦਮ ਹੈ। ਬਲੀਦਾਨ, ਮੁਕਤੀ ਧਨ, ਮਜ਼ਾਕ, ਨਿਕਾਲਾ, ਦੰਡ, ਟਾਂਗੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਫੜ ਤੇ ਠਾਕਰ ਦਾ ਖੂਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ 'ਚ ਪ੍ਰਸੰਗਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ 'ਚ ਰਾਮਬਖ਼ਸ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਬਦਲ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੇਖਕ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ : ਅੱਜ ਦੇਸ਼ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ! ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ?—ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ 'ਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ।" ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ 'ਜਗਬਾਣੀ' ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ—ਇਸ ਲਈ ਉਹਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਚ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਉਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਰਾਮਕਮਲ ਚੌਧਰੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ/

ਸੰਪਾਦਨ : ਦੇਵਸ਼ੰਕਰ ਨਵੀਨ

ਰਾਮਕਮਲ ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ 'ਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਥੰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਮੈਥਿਲੀ-ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਰਚਿਤ ਹਿੰਦੀ 'ਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਵੇਸਵਾਵ੍ਰਿਤੀ ਬਾਰੇ ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਚ ਵੀ ਉਸਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਚਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ 'ਨਣਾਨ-ਭਰਜਾਈ' ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਮਹਿਜ ਤਿੰਨ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਵੱਡੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 29 ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਅੰਤਿਮ ਯਾਤਰਾ, ਧਿਗ, ਇਕ ਚੰਪਾਕਲੀ : ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਸੱਪਣੀ, ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਇਕੋ ਘੇਰੇ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ, ਨਾਗ-ਨਾਸ਼ ਅਤੇ ਰਾਤ ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਨਦੀ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਬਤੌਰ ਸੰਪਾਦਕ, "ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ 'ਚ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂੜੀਆਂ, ਪਾਖੰਡਾਂ, ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਬਹੁਜਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਅਨਿਆਂ...ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਚੌਕਸ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।" ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਕਿ 1967 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ।

ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦੀਆਂ 52 ਕਹਾਣੀਆਂ/

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬੱਧਨ

ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ 'ਬੱਧਨ' ਬਹੁਤ ਹਿੰਮਤੀ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਤੇ ਪੁਸਤਕ ਸੰਪਾਦਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਨੁਵਾਦ ਤੇ ਸੰਪਾਦਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟਰੱਸਟ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਥੇ ਉਹ ਅਫਸਰ ਲਗਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਸ਼ੌਂਕ ਵਜੋਂ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਉਸ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਸੰਪਾਦਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ 'ਚ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦੀਆਂ 52 ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ

ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਭਾਬੀ ਮੈਨਾ' ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਫੇਰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਚਰਚਾ 'ਚ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਕਹਾਣੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਰ ਚਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ : ਕਿਹਰੂ ਦਸ ਨੰਬਰੀਆ, ਮੁਬੀਨਾ ਕਿ ਸੁਕੀਨਾ, ਮਾਨਸ ਤੋਂ ਦੇਵਤਾ, ਸ਼ਬਨਾਮ, ਗੁਲਬਦਨ, ਪਹੁਰਾ ਪਾਂਧੀ, ਚੰਡੀਦਾਸ, ਅੰਜੂ ਗਾੜੂ, ਭੂਆ ਬਰਕਤੇ, ਕੈਦੀ, ਦੋ ਯਾਦਗਾਰੀ ਆਂਸੂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ 'ਚ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਬੱਦਨ' ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਾਂ.....।

ਕਲ੍ਹ ਫੇਰ ਆਵੀਂ/ਤੇਜੇਂਦਰ ਸ਼ਰਮਾ

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਤੇਜੇਂਦਰ ਸ਼ਰਮਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਕਲ੍ਹ ਫੇਰ ਆਵੀਂ' ਜਦੋਂ 'ਹੰਸ' 'ਚ ਛਪੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਬਾਅਦ 'ਚ ਰਾਜਿੰਦਰ ਯਾਦਵ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਇਹ ਕਹਾਣੀ 'ਹੰਸ' ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸੰਪਾਦਕ ਸੰਜੀਵ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਛਾਪੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ 'ਚ ਕੁਝ ਵੀ ਅਸ਼ਲੀਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜੇ ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਜਗਤ 'ਚ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਚ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਚਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਫੇਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਪਾਪਾ ਦੀ ਸਜ਼ਾ, ਭੰਵਰ, ਬੇਘਰ ਔਖਾਂ, ਤਰਕੀਬ, ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਾ ਰੰਗ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਰੰਭ 'ਚ ਤੇਜੇਂਦਰ ਸ਼ਰਮਾ ਦੇ ਕਥਾ ਜਗਤ ਤੇ ਆਖਿਰ 'ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਮੈਂ ਔਰ ਮੇਰਾ ਸਮਯ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਪਣੇ ਕਥਾਕਾਰ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਿੰਦਰ ਬੇਦੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਲਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਿੰਦੀ 'ਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਅਨੁਵਾਦਕ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ-ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਅਜੇ ਉੱਦਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੇਂਪਲ ਦੇ ਰੰਗ/ਸੰਪਾਦਕ : ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ

ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਬਹੁ-ਚਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਤ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਸ ਵਿਧਾ 'ਚ, ਜਿਸ 'ਚ ਆਪ ਲੇਖਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਾਹਲੀ 'ਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ-ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ 'ਚ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: 'ਬਦਲਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ/ਕਥਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਬਦਲਾਵ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਘੱਟ, ਕਨੇਡੀਅਨ ਵੱਧ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਗਲਪ ਬਿੰਬ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।' ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਗਰਚਾ, ਮਿੰਨੀ ਗਰੇਵਾਲ, ਇਕਬਾਲ ਅਰਪਨ, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਸੰਘੜਾ, ਅਵਤਾਰ ਗਿੱਲ, ਸਾਧੂ ਬਿਨੰਗ, ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ, ਅਮਨਪਾਲ ਸਾਰਾ, ਮੇਜਰ ਮਾਗਟ, ਕੁਲਜੀਤ ਮਾਨ,

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸੇਖਾ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ (ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ), ਪੁਰਸਲਾਤ (ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ), ਡਾਇਮੰਡ ਰਿੰਗ (ਅਮਨਪਾਲ ਸਾਰਾ), ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਗੜਬੀ (ਮੇਜਰ ਮਾਗਟ), ਚਿੜੀ (ਕੁਲਜੀਤ ਮਾਨ), ਘੁੰਮਣਘੇਰ (ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸੇਖਾ) ਤੇ ਟਾਵਰਜ਼ (ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ) ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਚਰਚਿਤ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਸ ਵਿਸਤਾਰ 'ਚ ਭੂਮਿਕਾ 'ਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲਿਸ਼ਟ ਛਾਪੀ ਗਈ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਡਰੈਸ ਤੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਹੁੰਦੇ। ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟ੍ਰਸਟ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ 70 ਜਾਂ 80 ਰੁ: ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

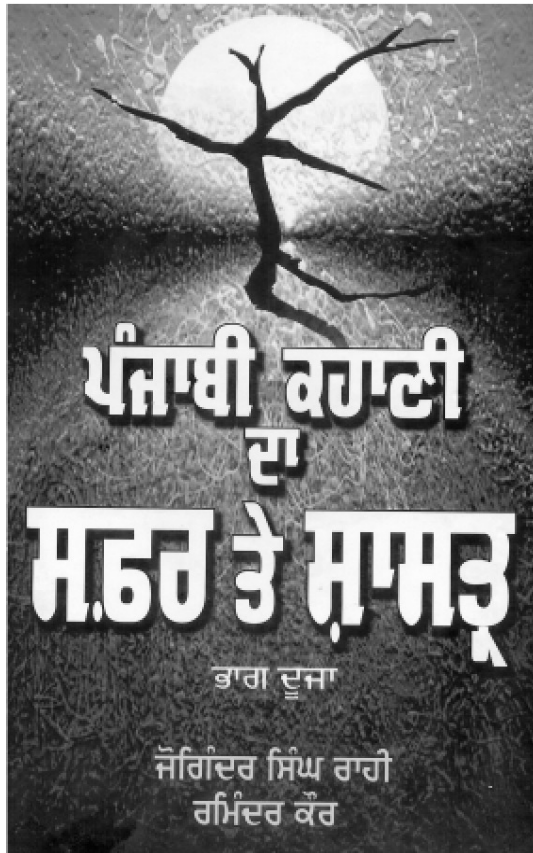
ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਤੇ ਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

'ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ' (ਭਾਗ ਦੂਜਾ) ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਤੇ ਡਾ. ਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨਿਰੰਤਰ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਕਲਾ-ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਭਰਪੂਰ ਕਲਾ-ਰੂਪ ਹੈ। ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਤੇ ਵੱਡੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਿਲਪੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੁਹਜ ਵਿਸਤਾਰ ਤੋਂ ਵੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਪੱਧਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਛੱਡਦੀ ਹੋਈ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਚੋਭ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਲੇਵਰ ਵਿਚ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਾਕੀ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਵਿਧਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪਾਠਕਾਂ, ਆਲੋਚਕਾਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਰਹੀ ਹੈ।

ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਸੀਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਰਹੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਕੇਵਲ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕ ਗਈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਅੱਗੇ ਵਿਗਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਨੀਝ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਖਾਸ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਵਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨਰਬਲੀ, ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਬਲੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਪੈਰ ਵਾਲਾ ਘਰ, ਖਾਲਿਦ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਬਾਬਾ ਟਿੱਕੀ, ਜਿੰਦਰ ਦੀ ਕਤਲ, ਸੁਖਜੀਤ ਦੀ ਹਜ਼ਾਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਬਾਪ, ਬਲਬੀਰ ਪਰਵਾਨਾ ਦੀ ਦੀਨ ਕੇ ਹੋਤ, ਸਾਂਵਲ ਧਾਮੀ ਦੀ ਪੁਲ੍ਹ, ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਬਾਂਗ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਦੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕੋਈ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕੇਸਰਾ ਰਾਮ ਦੀ ਹਿਕ ਆਹੀ ਜਮਨਾ ਉਰਫ਼ ਜੁੰਮਨ ਖਾਂ, ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਵਾ ਦੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਿਲਪ ਨੂੰ ਮੋਕਲਾ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਿਭਿੰਨ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ

ਅੱਗੇ ਨਾਵਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫੈਲਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਬਲੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸੰਗਠਨ ਆਪਣੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਅਸੁਭਾਵਕ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਗੈਰ-ਵਾਜਬ ਵੀ। ਖਾਲਿਦ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਅਸਾਧਾਰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮੋਅ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜਿੰਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਜਾਂ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮੋਨੋਲਾਗ ਤੇ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਪਕੜਦੀ ਹੈ। ਸੁਖਜੀਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ

ਉਲਟ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਬਲਬੀਰ ਪਰਵਾਨਾ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਤੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤੋਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼, ਵਿਆਖਿਆ ਜਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਖਾਲਸ ਗਲਪ ਬਿੰਬ ਵਜੋਂ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਂਵਲ ਧਾਮੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਖੰਡਾਂ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਕਹਾਣੀ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਵਲੀਅਤ ਵਾਲੇ ਫੈਲਾਅ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਜੜ੍ਹ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਕੇਸਰਾ ਰਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਬੁਣਤੀ ਅਤੇ ਬੁਣਤਰ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਨਿੰਗਰ ਚੋਣ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾ. ਰਾਹੀ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਇੰਟਰਵਿਊ ਰਾਹੀਂ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕੁਝ ਸੁਆਲਾਂ ਜਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੁੱਧ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਆਲੋਚਕਾਂ ਤੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ।

-ਕੰਵਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਨਵੀਆਂ ਛਾਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਆਰਟ ਤੋਂ ਬੰਦਗੀ ਤੱਕ/ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ (ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਉਮਰਾਂ ਦੀ ਫੁਲਕਾਰੀ/ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਕੰਮੇਆਣਾ (ਸਨਾਵਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪਟਿਆਲਾ)
ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਾਪਸੀ/ਅਜੀਤ ਰਾਹੀ (ਸੰਗਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਮਾਨਾ)
ਅਨੰਤ ਕਥਾਵਾਂ/ਸੰਪਾਦਕ : ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਬਿਦਰਾ (ਸੰਗਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਮਾਨਾ)
ਵਗਦੀ ਏ ਰਾਵੀ/ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ (ਸੰਗਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਮਾਨਾ)
ਹੋਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ/ਕੇਵਲ ਕਲੋਟੀ (ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨ ਬੱਤੀਆਂ/ਦੇਵਿੰਦਰ ਦੀਦਾਰ (ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ,

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)

ਫਲਾਈ ਉਵਰ/ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮਾਨ (ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)
ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਦੇ ਜੁਗਨੂੰ/ਅਜੀਜ਼ ਸਰੋਏ (ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)
ਚੀਕ/ਜਗਤਾਰ ਸਾਲਮ (ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)
ਖਾਜ/ਜਸਬੀਰ ਮੰਡ (ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)
ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਮੰਟੋ/ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ (ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਪੱਤੇ ਦੀ ਮਹਾਯਾਤਰਾ/ਪਰਮਿੰਦਰ ਸੋਢੀ (ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਸੂਰਜਮੁਖੀ/ਸ਼ਰਵਨ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ (ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਝੋਂਡ/ਵਿਸ਼ਾਲ (ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਤਨ ਤਕੀਆ/ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ (ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਨਿਰਵਾਣ/ਮਨਮੋਹਨ (ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ)
ਮੌਤ ਇਕ ਦਰਿਆ ਦੀ/ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ (ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਬਨਫ਼ਸ਼ੇ ਦਾ ਫੁੱਲ/ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ (ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
(ਜੀਵਨੀ ਸ. ਐੱਚ. ਐੱਸ. ਭੱਟੀ)

ਲੋਕ-ਨਾਇਕ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ/ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ (ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਗੌਰਖੀ ਦੇ ਖਤ/ਮੈਕਸਿਮ ਗੌਰਕੀ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਪਿਉ ਤੇ ਪੁੱਤਰ/ਤੁਰਗਨੇਵ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਕਪਤਾਨ ਦੀ ਧੀ/ਪੁਸ਼ਕਨ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਤਿਲ ਫੁਲ/ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਤਾਲਸਤਾਏ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ/ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਦੁਨੀਆਂ ਇਕ ਮਹੱਲ/ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜੰਗਲ/ਅਜੀਤ ਕੌਰ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਨਾਵਲ/ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)
ਤੇ ਡਾਨ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ/ਸ਼ੋਲੋਖੋਵ (ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ)

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਮਾਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੇ ਛਾਪੜਾ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਡੰਨ ਮੁਹੱਲਾ, ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਫਰਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ।